

Beretning

om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge i 1853.

Om det nøiagtigere vil erfares af de efterfølgende Amtsberetninger har Sundhedstilstanden i Niget i 1853 i det Hele taget været meget god, navnlig bedre end i det foregaaende Aar. I denne Henseende maa udhæves Christiansands By, nordre Bergenhuus og begge Trondhjems Amter, som i 1852 udmærkede sig ved megen Sygelighed, men hvor 1853 fremviste betydelig Aftagelse af Sygdomstilfældene. Mindst god synes Sundhedstilstanden at have været i Districterne omkring Christiania- og Stiensfjorden, ligeledes i Flettefjords District, i Hardanger, Nordhordland, Indherred og enkelte Dele af Nordland og Finnmarken. Paa de førstnævnte Steder paa Østlandet var det især Choleraepidemie og om Laurvig tilfælde Betændelses sygdomme, langs Vestkysten og Nordensfjelds Nervefeber epidemier, som bevirkede det større Antal Sygdomstilfælde.

Sygdoms constitutionen har fremdeles i dette Aar ikke antaget nogen bestemt forherstende Charakter; i Aarets første Halvdeel vare de inflammatoriske Sygdomme vel fremherskende i nogle Dele af Christiania Stift, foræmnelig i Jarsberg og Laurvig samt tildeels i Bustersøds Amt, men i den større Deel af Niget syntes snarere den adynamiske Sygdoms karakter at være overveiende. Tydelig udtalt gastrisk Sygdoms constitution optraadte i hele den sydlige Deel af Christiania Stift i Aarets anden Halvdeel.

Veirliet var om Foraaret ustadigt og stormfuldt langs Nigets Vestkyst, Sommeren var overalt usædvanlig varm og i Landets sydlige Egne overordentlig tør, Høsten udmærkede sig i Nordland og Finnmarken ved idelige vestlige Storme og uophørligt Regn. I det Hele taget maae Veirforholdene i dette Aar anses for gunstige.

Nervefeber (Typhus) er den Sygdom, der i de fleste Lægers Medicinalberetninger har indtaget den vigtigste Plads. I Christianias og de fleste Dele af Christiansands Stift optraadte Sygdommen kun sporadisk eller i indskrænkede Smaaeidemier. I hele Bergens og Trondhjems Stifter, især i søndre Bergenhuus og nordre Trondhjems Amter, samt i ringere Grad i Nordlands og enkelte Dele af Finnmarkens Amter (Senjen og Alten) forekom derimod be-

tydeligere Epidemier, som tildeels vare begyndte allerede i det foregaaende Aar.

Varselsefeber har i dette Aar ikke nogetsteds været meget almindelig, om end hist og her en Deel Varseltoner ere borttrykkede deraf.

Skarlagens feber har heller ikke været almindelig. Den omtales vel fra 8 af Nigets Amter, men overalt kun enkeltvis. De fleste Tilfælde af denne Sygdom iagttoges i nordre Østerdalen, paa Nøråas, i Drammen og Tromsø.

Mæslinger omtales fra flere af de samme Steder, hvor Skarlagens feber herskede, samt fra Namdal og søndre Helgeland, men var mild og bortrev kun faa Børn.

Børnekopper herskede epidemisk i Christiania og paa Horten, paa hvilke begge Steder Sygdommen begyndte at vise sig i October Maaned 1852. Paa begge Steder tilsammen angrebes i 1853 henved 500 Individuer. Fra disse Steder udspreddes Sygdommen til flere af de omliggende Districter, uden dog at optræde epidemisk uden i Ringsaker og Gausdal, i Gran og paa Ringeriget; intet af disse Steder naaede Sygdommen stor Udbredning. Epidemien havde en mild Charakter, og Kopperne vare som oftest modificerede (Varioloides). Vandkopper (Varicellæ) viste sig uafhængigt heraf paa flere Steder, saaledes i Drammen, i nogle Dele af Christianians Stift og om Trondhjem.

Fortjølelssesygdomme, tildeels med Feber, Halsbetændelser og lettere Brystbetændelser (Bronchitis) vare næsten overalt hyppige om Foraaret. Almindeligst viste disse Sygdomme sig i Strækningen fra Tønsberg til Arendal, hvor de tildeels havde en epidemisk Charakter, samt i Nordland og Finnmarken.

Strubehoste viste sig vel mange Steder og bortrev nogle Børn hist og her, men kun enkeltvis; sjældnest saaes denne Sygdom langs Vestkysten af Landet nordenfor Stavanger indtil Nordland.

Righoste var derimod en meget udbredt Sygdom, der nævnes fra alle Amter, kun ikke i Christiania By. Sygdommen var i det Hele mild. Stærkest herskede den i Gudbrandsdalen, i Bratsberg og Romsdals Amter samt i Østfinmarken.

Rusma (Parotitis) gik epidemisk i Christian-

sand og Mandal, i Hardanger samt i Trondhjem. Acute Rheumatisme vare meest almindelige i Solør og Odalen, i Ringeriget og Hallingdal samt ved Flekkefjord. Chronisk Rheumatisme hører iblandt de meest hyppigt forekommende Sygdomme og omtales næsten i enhver Læges Medicinalberetning.

Koldfeber forekom meget sjældent, kun enkeltvis langs Kysten fra Frederikshald til Stavanger, og som indført fra andre Steder (Sverige, Holland). Dette synes altid at være Tilfældet, hvor den iagttages paa nordligere Steder eller inde i Landet, saaledes i 1853 enkeltstaaende Tilfælde i Solør og Odalen, i søndre Gudbrandsdalen, i Trondhjem og Tromsø.

Gastriske Sygdomme have i 1853 ytre sig mindre under Form af gastrisk Feber, mere som Diarrhoe og Cholera og endelig som ondartet Cholera, hvoraf der i dette Aar herskede en voldsom og udbredt Epidemie over en større Deel af Riget. I Begyndelsen af Aaret viste Diarrhoeer sig hyppigere i Drammen og i Bergen, men epidemisk Charakter begyndte disse Sygdomme at antage først under den stærke Sommervarme i Juli Maaned, og da over en stor Deel af Landet, nemlig i Christiania By, Akerhus, Smaalehnens, Budsteruds, Jarlsberg og Laurvigs, Bratsbergs, Nedens og Nobygdelagets samt Bister og Mandals Amt. Paa hele denne Strækning vare i Aarets sidste Halvdeel Diarrhoeer og Cholera overordentlig almindelige, og angreb paa de Steder, hvor Cholera herskede epidemisk, en større Deel af Befolkningen. Fra August til November viste den ondartede Cholera sig nemlig epidemisk i flere af Byerne i de nævnte Amter, navnlig først omtrent samtidigt i Laurvig og Christiania, hvorfra Sygdommen udbredte sig til Byerne i Smaalehnene (med Undtagelse af Carpsborg), til Drammen, Holmestrand, Frederiksværn og Brevig. Paa alle disse Steder var den temmelig udbredt og voldsom, især i Christiania, dernæst paa Frederikshald og i Laurvig. I de øvrige Byer i de nævnte Amter forekom der enten ingen Cholera tilfælde, f. Ex. i Skien, eller kun nogle faa importerede Tilfælde, saaledes i Drøbak, Tønsberg, Kragerø og Christianssand. Dette var ogsaa Regelen i de fleste af de om de angrebne Byer beliggende Landdistrikter, uagtet Tilfældene af Diarrhoe og Cholera mængedes vare mindre talrige end i 1852, saaledes i øvre Nomerige, i Drøbak, Rakkestad o. s. v. I de nordlige Dele af Christiania Stift, navnlig i Østerdalen og Gudbrandsdalen, vare gastriske Tilfælde betydelig sjældnere end det foregaaende Aar. Det samme var Tilfældet i Nummedal og Sandsvær, i Stavanger Amt og derfra nordover langs Vestkysten; kun i Bofø og ytre Sogn vare de almindeligt herskende om Høsten. I Trondhjems Stift viste Diarrhoe og Cholera sig igjen mere almindeligt om Høsten, uagtet ei saa hyppigt som i flere andre Aar. I Finmarkens Stift iagttoges Diarrhoe og Cholera nostras i Salten, Tromsø og Uten.

Blodgang (Dysenteria) forekom enkeltvis i Soon, epidemisk i Murdal i Balders (150—200 Syge), i Hevne Præstegjeld i Fosen og i Polmat i Østfinmarken, - paa det sidste Sted i Begyndelsen af

Aaret, paa de øvrige om Høsten og i Aarets sidste Deel.

Lungebetændelser og andre Betændelsesygdomme forekom overhovedet temmelig lidet almindeligt. I Aarets første Halvdeel iagttoges de hyppigere i Ullensager, i Solør og Odalen, i Smaalehnene, i nogle Dele af Budsteruds Amt, i Jarlsbergs Fogderi, men fornemmelig dog i Laurvigs Fogderi, hvor de forekom med en epidemisk Udbredning, samt endelig i Bratsberg Amt. Fra Christianssand af og langs Kysten lige til Østfinmarken hører man kun sjælden inflammatoriske Sygdomme omtale i 1853, uden ganske enkeltvis, - dog maa Flekkefjords Distrikt, Bergens By, Indherred og Mandal samt Nørøas nævnes som Steder, hvor de ikke vare ualmindelige i Aarets første Maaneder.

Fnat og andre chroniske Hududslæt ere fremdeles meget almindelige Sygdomme i de fleste Fjeldbygder, omtales navnlig i Beretningerne fra Balders, Telemarken, Nobygdelaget, de fleste Districter i Bergens Stift og nogle i Trondhjems Stift, navnlig fra Romsdalen og Selbo; paa de Steder, hvor der lægges mere Vind paa Reenlighed, saasom Østerdalen og Ørkedalen, er Fnat ligesom ogsaa andre Hudsygdomme sjældnere. Bønderne begynde dog mange Steder at indsee Nytten af en større Hudkultur.

Radesygen forsvinder mere og mere, omtales nu fornemmelig fra Telemarken og Christians Amt.

Syphilitis synes ogsaa at forekomme mindre hyppigt, bliver langs Søstysten som oftest indbragt med Søfarende, uden i Almindelighed at sætte dybere Rod; saadant berettes at være skeet i ytre Hardangers og i Midthordlands District, i nogle Bygder nordent for Christiania og om Trondhjem. Saaledes fortjener fornemmelig Selbo at udhæves, hvor der til Sygdommens Udryddelse er bleven nødvendigt at oprette et midlertidigt Sygehuus i selve Præstegjeldet.

Spedalskheden, som i den senere Tid formedelt sin foruroligende Tiltagen langs Rigets Vestkyst har tiltrukket sig en særegen Opmærksomhed fra Statsstyrelsens Side og foranlediget Oprettelsen af flere Pleieanstalter, har i Aaret 1853 været Gjensind for nøiagtigere Undersøgelser, idet man ved en af Lægerne foretaget almindelig Tælling af de deraf lidende Individer har faaet opgjort deres Antal til 1782, hvoraf 1031 i Bergens Stift. Dette Antal tør imidlertid med Visshed antages at være lavere end det virkelige.

Rjertelsyge og Svindsot ere fremdeles meget hyppigt forekommende Sygdomme, der synes at være i Tiltagende i Rigets 3 sydlige Stifter, fornemmelig langs Søstysten. I Finmarkens Stift og i de nordligere Dele af Trondhjems Stift ere de forholdsvis meget sjældne. Af medfølgende Mortalitetstælle vil det sees, at Svindsot indtager en meget fremragende Plads som Dødsarsag.

Legsot forekommer ogsaa mere og mere almindeligt, ikke alene i Byerne, men ogsaa i Landdistrikterne og langs Kysten. I nordre Trondhjems, Hordlands og Finmarkens Amter (med Undtagelse af Senjen, hvor den forekommer hos de fleste Qvinder) er ogsaa denne Sygdom mindre hyppig, end i Landets sydlige Egne.

Stjørbug var almindelig udbredt i September

og October i Dufstads og Hyllestads Sogne i vestre Noybyggdelaget; inden Aarets Udgang var Sygdommen imidlertid ophørt. I Christiansands Tugthuus, hvor den havde herfket i 1851, optraadte der igjen fra fra April til August dette Aar en Epidemie, som standfede, da det overfyldte Fængsels Belæg formindstedes ved Evacuation til Christiania Tugthuus. I Finmarken forekom Stjorbug oftere, men i lettere Grad og sjeldnere hos de norske Beboere, hyppigere og slemmere hos de til disse Egne søgende russiske Underfaatter.

Dranker sygdomme vare i 1853 ikke almindeligere end ellers, men Brændeviinsdriksen var mangstedes under Choleraepidemien i Tiltagende.

Nervøse Mavesmerter (Cardialgia) er maastee en af de hyppigst forekommende Sygdomme, som hovedsagelig tilskrives urigtige diætetiske Forhold hos Almuen. Den nævnes i næsten alle Lægenes Beretninger og synes især at være udbredt langs hele Vestkysten. Saaledes angiver Lægen i ytre Hardangers Distrikt, at over $\frac{1}{3}$ af Befolkningen lider deraf, ja Lægen i søndre Salten antager, at den findes hos over Halvdelen af Folket.

Af examinerede Læger ere i dette Aar udgangne fra Universitetet 13, hvoraf 11 have underkastet sig Examen i det latinske Sprog og 2 i Modersmaalet.

Antallet af autoriserede Læger i hele Riget var 295, af Dyrlæger 24.

6 Pharmaceuter have absolveret den pharmaceutiske Examen.

Fra Jordemoderkolen ere 13 Elever udgaaede med Examen; i det Hele er der fra denne Skole udgaaet 570 Jordemødre.

Dvakkalverie omtales fremdeles af og til, især i Beretningerne fra Landdistrikterne, saaledes fra Jarlsberg og Laurvigs, Bratsbergs, Medenæs og Noybyggdelagets, Lister og Mandals, søndre Bergenshuus, søndre og nordre Trondhjems samt Nordlands Amt.

Antallet af de i Aarets Løb udførte medicalegale Forretninger er opgivet til 104, foruden en heel Deel Erklæringer om og Undersøgelser af Sindsyge.

Antallet af Vaccinerede er opgivet til 39,090, hvoraf

i Christiania Stift . . .	17,947,
= Christiansands — . . .	6,520,
= Bergens — . . .	6,458,
= Trondhjems — . . .	5,554,
= Tromsø — . . .	2,611,

Sum 39,090.

Mortaliteten har i 1853 været lig det foregaaende Aars. Der indtraf 26,391 Dødsfald, hvilket giver en Mortalitetsprocent af 1,76, eller et Forhold af 17,6 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb (Dødsfødte ei medregnede). Naar de Dødsfødte medregnes, bliver Dødsfaldenes Antal 28,387 og Mortalitetsprocenten 1,89, der er 0,01 større end i 1852.

Antallet af Døde i ethvert af Stifterne i Aarene 1851, 1852 og 1853 vil sees af følgende Liste:

	1851.	1852.	1853.
i Christiania Stift *)	10,238.	10,993.	12,667.
= Christiansands — . . .	4,106.	4,192.	4,139.
= Bergens — . . .	3,837.	4,329.	3,878.
= Trondhjems — . . .	3,439.	3,619.	3,594.
= Tromsø — . . .	2,472.	2,432.	2,113.

Sum 24,092. 25,565. 26,391.

Antallet af Fødte (Dødsfødte uberegne) var i 1853 = 46,039, i 1852 = 44,219 og i 1851 = 44,899. Overstuddet af Fødte over Døde i 1853 er saaledes 19,648. Hele Rigets Folkemængde bliver derefter ved Udgangen af 1853 = 1,469,978, uberegnet Indvandrede og Udvandrede.

Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn i ethvert af Stifterne i Aaret 1853 vil erfares af nedenstaaende Liste:

i Christiania Stift fødtes 18,926 ægte og 2,067 uægte Børn,			
= Christiansands — — . . .	7,350	—	320
= Bergens — — . . .	6,879	—	484
= Trondhjems — — . . .	4,972	—	816
= Tromsø — — . . .	3,768	—	457

Tilsammen 41,895 ægte og 4,144 uægte Børn,

Der kommer altsaa 1 uægte Barn paa 11,1 af samtlige fødte Børn, hvilket er et gunstigere Forhold end det foregaaende Aar, som gav 1 uægte Barn paa 10,5 fødte. Beregnes de uægte Børn i Forhold ikke til samtlige fødte Børn, men i Forhold til samtlige Fødsler (i Aaret 1853 forefaldt nemlig 605 Tvilling- og 3 Trillingfødsler), og de Dødsfødte medregnes, kommer der i 1853 1 uægte Barn paa 10,8 Fødsler.

For de forskjellige Stifter stiller dette Forhold sig saaledes:

i Chr. ania St. komm. der 1 uægte Barn paa 9,8 Fødsler.			
= Chr. sands — — . . .	1	—	23,8
= Bergens — — . . .	1	—	14,6
= Tr. hjems — — . . .	1	—	6,9
= Tromsø — — . . .	1	—	8,9

Forholdet er altsaa fremdeles gunstigt for Christiansands Stift, dog i lidt ringere Grad end i 1852, og ugunstigt for Trondhjems Stift, her dog noget mindre ugunstigt end i 1852. I Bergens Stift er Forholdet mindre gunstigt end i 1852, i Christiania og Tromsø Stifter lidt gunstigere.

Antallet af Dødsfødte i 1853 er 1996, hvilket giver et Forhold af 1 Dødsfødte til 23,1 levende Fødte; i 1852 var Forholdet 1 : 23,6.

Hermed følger en tabellærigt Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige civile Sygehuse behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne anmeldte Dødsaarager (iberegnet de i Sygehuse indtrufne Dødsfald) for Aaret 1853, og endelig en specificeret Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overprigheidsdistricter for Aaret 1853, udtaget af de af Lægerne indsendte Medicinalberetninger for det samme Aar.

*) Disse her opførte Talangivelser ere erholtte fra Tabelcontoret.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden var i den første Halvdeel af Aaret god, med forholdsvis faa acute Sygdomme, i 2det Halvaar var derimod Sundhedstilstanden paa Grund af en voldsom og udbredt Cholera-epidemie med de den ledsagende gastriske Affectioner mindre god, om end de fleste andre acute Sygdomme under denne Epidemie traadte stærkt tilbage. Foruden Cholera optraadte Børnekopper epidemisk i dette Aar. Antallet af de i Byens Menigheder Døde var 1553; Overstuddet af Døde over Fødte var 548. Dødeligheden var størst i September, mindst i December.

Sygdomsconstitutionen angives i Aarets 1ste Halvdeel indifferent eller catarrhalst-rheumatisk, i sidste Halvaar bestemt gastrisk; i den sidste Maaned var Sygdomscharakteren maastee meest adynamisk. Hørbye, der behandlede omtrent 700 Syge i Aarets Løb (uberegnet Cholera og dermed beslagtede Tilfælde), angiver Sygdommenes Fremtræden og Sygdomsconstitutionen for de forskjellige Maaneder saaledes: I Januar næsten indifferent Sygdomsconstitution, dog maastee meest rheumatisk-catarrhalst; omtrent lige mange Febre og Betændelser, temmelig mange Tilfælde af Børnekopper; Sygeligheden i det Hele temmelig høj, Mortaliteten ligesaa. I Februar mere inflammatorisk Sygdomsconstitution; catarrhalste Tilfælde meget hyppige; Børnekopperne vedvare; Sygelighed og Mortalitet som i forrige Maaned. I Marts afgave inflammatoriske og catarrhalste Tilfælde samt Børnekopper tilsammen megen Sygelighed, uden at nogen vis Sygdomsconstitution kunde kaldes fremherskende; Mortaliteten lavere. I April var Sygdomsconstitutionen maastee lidt gastrisk (meest som Complication ved andre Sygdomme); capillære Bronchiter og lobulære Pneumonier almindelige hos smaa Børn, Børnekopperne noget aftagende, rheumatiske Affectioner ikke sjeldne; Mortaliteten kun lidt højere end i Marts, især betydelig hos Børn. I Mai afgave Bronchiter og Børnekopper de fleste Patienter, Sygeligheden noget aftagen, men Mortaliteten ligesaa høj som i Januar og Februar. I Juni god Sundhedstilstand, lav Mortalitet. I første Halvdeel af denne Maaned afgav fremdeles catarrhalste Tilfælde og Børnekopper de fleste Syge, siden bleve Diarrhoer hyppigere og mod Maanedens Ende indtraf enkelte Tilfælde af Cholerae. I Juli tiltog Sygeligheden atter formedelst den cholericke Sygdomsconstitution, der nu blev fremherskende, Mortaliteten tiltog dog ikke; Kopperepidemien ophørte temmelig pludselig midt i Maaned. I August, September og October undertrykte Choleraepidemien største Deel af den øvrige Sygelighed. I November var Sundhedstilstanden meget god og Mortaliteten særdeles lav; ingen fremherskende Sygdomsconstitution, ihvorvel Diarrhoer og selv Cholerae endnu sigttoges. Kopperepidemien optraadte paanyt. I December var Sygdomsconstitu-

tionen adynamisk: Febre, simple, catarrhalste og typhøse vare temmelig hyppige; Børnekopperne tiltog; der viste sig enkelte Tilfælde af Pneumonie og af Parotit; Sygeligheden dog maadelig og Mortaliteten særdeles lav.

Typhus forekom ifølge Lægernes Beretninger sjeldnere end sædvanligt indtil efter Choleraepidemien Ophør, da den viste sig noget hyppigere, undertiden compliceret med gastriske og inflammatoriske Symptomer, uden dog i Almindelighed at være meget dræbende. Gastriske og simple Febre forekom hele Aaret, og meest om Foraaret. Paa Rigshospitalet indlagdes i Alt 83 Tilfælde af Typhus, 109 af Febris simplex, af hvilke 9 døde.

Barfelseber forekom sjeldnere end i 1852 og medførte kun i enkelte Tilfælde Døden. Paa Fødselsstiftelsen viste sig blandt 148 i Aarets Løb indskrevne Barfelseber 35 Tilfælde af Feber med Irritationstilstand i Underlivet, som i Regelen var let, undertiden af alvorligere Art som Barfelseber, hvoraf 2 Dvinder døde.

Af Skarlagensfeber døde 1 Barn i November.

Børnekopper, der udbrød som Epidemie i October 1852, vedvarede i hele dette Aar indtil Udbruddet af Choleraepidemien, da Kopperilsældene næsten aldeles forsvandt indtil dens Ophør, hvorefter de igjen udbredte sig og vedblev til Aarets Slutning. Til Stadsphysicus anmeldtes 334 Tilfælde af Kopper, af hvilke 73 forekom hos Børn under 10 Aar; blandt disse vare 44 uvaccinerede. De Angrebne, som tilstrængte Behandling paa Sygehuus, indlagdes indtil Udgangen af October Maaned paa Rigshospitalet, hvor der i Alt var under Behandling 236, nemlig 91 Variolæ veræ, 129 Varioloides og 16 Variellæ. Den 31te October oprettede Byen et eget Koppelazareth, i hvilket indtil Aarets Udgang 24 Syge vare under Behandling. Af det hele Antal Angrebne døde kun faa. Under Epidemien bleves ivrigt paa Vaccination og Revaccination, hvortil Statsphysicus blandt Andet opfordrede gennem Dagbladene. Revaccination er i dette og det foregaaende Aar udført paa hele Garnisonen, Arbejdsanstaltens, Tugthusets og Slaveriets Personale, Eleverne paa flere Skoler ligesom paa en Mængde andre Individer, deels og fornemmelig af den offentlig ansatte Vaccinator, deels af andre Læger, til hvem der fra ham udliveredes en Mængde Glas Vaccinmaterie.

Catarrhalste Sygdomme, især catarrhalste Affectioner af Dinene og Støtget vare hyppige om Vaaren og mod Enden af Aaret. Angina faucium, som var almindelig i Aarets første Maaneder, forekom næsten som eneste acute Sygdom ved Siden af de gastriske Tilfælde under Choleraepidemien; den var dog ofte af erubatis Natur, forhen som oftest simpel (Lund). Bronchiter og Laryngiter vare meget almindelige i Februar til April. Strubehoste foretræd enkelte Børn, især mod Enden af Aaret.

Varotit forekom efter Choleraepidemiens Op-
hør. Sygdommen var tydelig contagios (Lund).

Koldfeber var - som sædvanligt i de senere
Aar - sjelden. Paa Rigshospitalet behandlede 10
Tilfælde.

Gastriske Tilfælde, Indigestion, Qvalme,
Brækninger og Diarrhoe bleve i Juni almindelige,
angreb baade Borne og Børn i og udenfor Byen; i
Enden af Juli udbrød den ondartede Cholera
som Epidemie, Antallet af Diarrhoeer samt Choleraer
tiltog nu i Forhold til Epidemien's Intensitet og
vedvarede til Enden af Aaret. Over Choleraepide-
mien, som varede i 18 Uger og angreb 2453 Indi-
vider, af hvilke 1597 døde, er der forhen af Medi-
cinalcomiteen afgivet fuldstændig Beretning i Forbin-
delse med Beretningen om denne Epidemien's Udbredning
over den øvrige Deel af Riget i dette Aar. Da
Lægerne allerede forhen have indgivet særskilte Be-
retninger om denne Sygdom, er der i de aarlige Me-
dicinalberetninger intet Udsørligere meddeelt derom.
Flere have kun bemærket, at under Epidemien vare
andre Sygdomme sjeldnere.

Lungebetændelser og andre inflammatoriske
Sygdomme vare meest almindelige om Foraaret, især
i April, men i det Hele ikke meget dræbende. Paa
Rigshospitalet vare 105 Tilfælde af Lungebetændelse
under Behandling, af hvilke 14 endte dødeligt.

Den veneriske Sygdom var mindre udbredt
end i 1852. Fra den offentlige Visitation henvises
106 puellex publicæ til Stadsphysicus til Indlæg-
gelse paa Rigshospitalet (134 i 1852), hvochen han
indrequirerede 147 andre Smittede af begge Kjøen.
De fleste Syge bleve af ham indrequirerede i October
og Januar, nemlig 28 og 27, de færreste i August
og September, 17 og 15. Paa Rigshospitalet be-
handlede i det Hele 110 Tilfælde af Gonorrhoe,
229 af Syphilis.

Af Hudsygdomme forekom Fnat mindre al-
mindeligt, Skurv hyppigere (Döderlein). Paa Rigsho-
spitalet behandlede 87 Tilfælde af Fnat.

2 Spedalske laae i Aarets Løb paa Rigsho-
spitalet.

Kjertelsyge, Svindsot, Cardialgiæ,
især hyppige hos yngre Fabrikarbejderster, gamle
Saar paa Skinnenebene, Hæmorrhoidal-
tilfælde, Menstruationsuorden, Blegfot
og Ormesygdom nævnes som de hyppigere fore-
kommende kroniske Lidelser.

Drankergalskab var ikke usædvanlig, især
under Choleraepidemien, paa hvilken Tid man be-
mærkede flere drukne Mennesker end ellers.

Antallet af de autoriserede Læger var
52, af hvilke 31 indehavde eller havde været i Em-
bedsstilling; 1 Læge udførte den offentlige Vaccina-
tion. Af Jordemødre var det Stadsphysicus be-
kjendt, at der opholdt sig 34 i Christiania, af hvilke
1 var ansat af Byen. — Til de fattige Syge havde
3 Fattiglæger.

Vaccination var efter Beretningerne udført
paa 907 Indvinder, foruden paa en stor Mængde
(vel omtr. 200), som efter Vaccinationen ikke frem-
komte til Forvisning af Kopperne for at modtage

Attest, men opsatte dette enten paa Grund af For-
ældrenes Skjodesløshed eller paa Grund af Syg-
dom, slet Veir, Føre eller andre Forhindringer. Af
888, som af den offentlige Vaccinator vare meddeelte
Attest, vare 404 under 1 Aar gamle, 321 i Aalderen
mellem 1 og 3 Aar, 120 mellem 3 og 6 Aar, 80
fra 6 til 14 Aar og 13 over den sidste Alder. Den
i Aaret udførte Revaccination er omtalt under Kop-
perne. Hørbye klager over de Fattiges Forsømme-
lighed i at fremmøde til Vaccination.

3 medico-legale Forretninger vare ud-
førte; flere medicinsk-forensiske Erklæringer og Atte-
ster afgaves af Stadsphysicus, især under Cholera-
epidemien, ligesom han ogsaa især under denne oftere
har ladet bedærvede Fødemidler tilintetgjøre.

Større chirurgiske Operationer bleve 56
Gange udførte paa Rigshospitalet. Af Lægerne om-
tales kun 1, nemlig Dannelsen af en kunstig Anus
hos et Barn, der fødtes med manglende Endetarms-
aabning, og hos hvilket Indsnit i Regionen deraf
ikke traf Larven; det døde 4 Dage gammelt (P.
Winge).

Af obstetriciske Operationer omtales af
Lægerne 1 Tangforretning, 4 Vendinger, 2 Extrac-
tioner af Fosteret, 4 Extractioner af Efterbyrden samt
3 skarpe Operationer udførte paa Fosteret, nemlig 1
Forløsning ved Hjælp af skarp Hage ved Tvær-
leie, hvor Vending var umulig og Fosteret dødt, Bar-
selsengen forløb normalt (Hørbye); 1 Embryotomie
med Ervisceration og paafølgende Vending ved Tvær-
leie med dødt Foster, Konen døde af Barselsfeber 10
Dage efter (Bude); og 1 Porforation efter Ven-
ding af et dødt Foster, Konen, hvis Conjugata
var 2½'', kom sig (Kierulf). De to sidst anførte
Operationer udførtes paa Landet udenfor Byen, 4
af de først nævnte paa Fødselsstiftelsen.

11 Qvinder døde paa Barselseng i Byens Me-
nigheder og 171 Børn under 1 Aar.

Sygeindretninger. Foruden Rigshospitalet
med Fødselsstiftelsen fandtes i Byen 1 Sygehus for
Fattigvæsenets kroniske Syge, hvor i Aarets Løb
forpleiedes 348 Patienter, 1 Sindsstigeaasyl, 1 mid-
lertidigt Kopperlazareth og under Choleraepidemien 4
Choleralazareth. I Christiania Stifts Lægehus
havdes daglig i Middeltal 23½ Syge i: 5 pCt. af
Fangerne, med 8689 Forpleiningsdage. I Aker-
huus Strafarbejdsanstalt havdes i det Hele 184 Syge
med 6482 Forpleiningsdage.

I Staden fandtes 3 Apotheker med et Per-
sonale af 19 Pharmaceuter.

Af Badeindretninger havdes 1 Damp- og
Karbadeindretning paa Rigshospitalet, hvor der toges
3614 Bad, hvilket var over 1000 mindre end i
1852, fornemmelig som Følge af den ringere Søg-
ning under Choleraepidemien; 1 Badehuus for Børn
og Qvinder af den simple Klasse, Selskabet for
Christiania Byes Vel tilhørende, i hvilket toges 3700
Bad, ogsaa her var Antallet af de Badende forholds-
viis mindre under Choleraepidemien; 3 store Strømbad-
indretninger for Mænd, 1 for Qvinder, 1 styrte-
badindretning, 1 privat Karbadeindretning og flere
privatvise Søbadindretninger.

II. Aftershuus Amt.

Sundhedstilstanden synes i dette Amt at have været meget god i det Hele taget; kun Choleraepidemien i Christiania og dens Udbredninger i de nærliggende Landdistrikter med den dertil hørende Mængde gastriske Tilfælde i Høstmaanederne gjør i dette Aar Forbring paa særegen Opmærksomhed. Andre epidemiske Sygdomme omtales neppe i Amtet, saaledes kun Børnekopper i Afters og et Par meget indskrænkede Typhusepidemier i Nomerige. Sygdomsconstitutionen angives at have været inflammatorisk i Afters første 4—5 Maaneder, indifferent med meget god Sundhedstilstand i Sommermaanederne til August, da den gastriske Genius epidemicus blev den forherkende indtil November, da en mere indifferent eller endog inflammatorisk Constitution atter gjorde sig gjældende. Til Oplysning om Sygeforholdene kan anføres, at Tidemand i østre Afters og Forstæderne paa den østre Side af Christiania af 375 Syge behandlede i Afters 1ste Kvartal 35, i 2det Kvartal 96, i 3die 99 og i 4de Kvartal 45 Syge. Deraf forekom i 1ste Halvaar 25 Lungebetændelser, i 3die Kvartal 62 Tilfælde af Cholera, Cholerae og Diarrahoe. Kun fra Høland og Urfoug anføres en mere adynamisk Sygdomscharakter at have gjort sig gjældende.

Typhus forekom saaledes i et Par Epidemier paa flere Gaarde i de sidstnævnte 2 Præstegjeld, hvoraf den betydeligste fortsatte sig ind i det følgende Aar. I de øvrige Præstegjeld i Amtet forekom kun enkelte sporadiske Tilfælde af denne Sygdom, især i Februar, Marts og November Maaned.

Skarlagensfeber angreb i Januar 3 Børn i Soon.

Wandkopper viste sig i Afters fra Slutningen af Aaret 1852. Den 3die Marts iagttoges det første Tilfælde af Børnekopper, der forekom epidemisk i Afters, især paa Grønland og ved Saugene, til den 5te August, og som angreb 57 Individuer, medes 47 leed af Varioloider. Af disse bleve respective 24 og 13 indlagte paa det i Christiania oprettede Koppelazareth. 5 af de for Børnekopper i deres Hjem Behandlede døde. I Anledning af Epidemien udsædes Vaccination og Revaccination flittigt, foruden af Præstegjeldets 12 Vaccinatører, af 2 Læger. I øvre Nomeriges og Follougs Lægedistrikter forekom enkelte fra Christiania indbragte Tilfælde af denne Sygdom uden nogetsteds at gribe videre om sig.

En catarrhalisk Conjunctivitis gik epidemisk i Afters Præstegjeld.

Koldfeber angreb nogle faa Personer; hos En var Sygdommen 7 Maaneder før Udbruddet erhvervet i Holland.

Cholera herstede epidemisk i Afters Sogn samtidig med Epidemien i Christiania. Det første Tilfælde viste sig den 11te August. Lazarethet oprettedes paa flere Steder til Sygdommens Behandling, der ledeses fornemmelig af egne dertil antagne Choleralæger. I Amtets øvrige Præstegjeld forekom kun sporadisk fra Christiania indførte Tilfælde af Sygdommen, der sjelden angreb mere end nogle faa Personer paa hvert Sted; i Afters og Bærum antog

Sygdommen dog en mere epidemisk Charakteer og fordrede extraordinære Forholdsregler ligesom i Afters. Cholerae og Diarrahoe vare meget hyppige i Landdistriktet nær Christiania. I øvre Nomeriges og Follougs Distrikter vare disse gastriske Affectioner hverten saa talrige eller heftige som i 1852.

Blodgang iagttoges enkeltvis ved Soon i November.

Lungebetændelser forekom hyppigen i Afters første 5 og tildeels i de sidste 2 Maaneder; Sygdommen var næsten epidemisk i Ullensager i Marts. Distriktslægen i øvre Nomerike behandlede i Baarmaanederne 43 Patienter derfor; Lægen i Aas og Kraakstad 25.

Syphilis er ikke ganske sjelden. Fra Afters og nedre Nomerike indlagdes 35 lidende af venerisk Sygdom paa Rigshospitalet.

Kjertelsyge og Nephritis ere meget hyppigen forekommende Affectioner.

Svindot er ligeledes meget udbredt og bortriver mange Individuer.

Blegfot og Cardialgier angives som meget almindelige, ligeledes Menstruationsabnormiteter, Dræmsygdomme og Watterfot i øvre Nomerike, Rheumatismen især i Folloug.

Barselsfeber angreb i Nomerike 10 Qvinder, hvoraf 2 døde.

Lægernes Antal er 15, deraf har Afters og nedre Nomerike 5, øvre Nomerike 4 og Folloug 6 Læger. De fleste af disse Læger ere privat praktiserende og gjerne engagerede som Læger for Fattighusefenerne, ved enkelte større Brug o. s. v. Distriktslægerne udføre Tilsynet med de fattige Syge kun i nogle faa Præstegjeld.

Vaccinationen er udført paa 3504 Individuer, Revaccinationen paa 378 ved Saugene.

10 legale Forretninger ere foretagne af de offentlig ansatte Embedslæger, 2 af en privat Læge.

Af Sindssyge ere nye tilkomne 15, af hvilke 2 ere indlagte paa Christiania Sindssygeindretning.

Af større chirurgiske Operationer beretter Hagemann om en Amputatio cruris formedelst Fungus pedis, samt en Underbinding af Arteria cruralis.

Af obstetriciske Operationer ere omtalte 11 Tangforretninger, 4 Wendinger og 2 Løsninger og Udbringelse af Moderkagen foretagne af Lægerne.

Paa Barselsfeng ere opgivne døde 11 Qvinder.

Som almindeligt Sygehuus for Amtet tjener Rigshospitalet, i Oslo haves et Sindssygeasyl.

Apoteket findes i Drøbak. Af Badeindretninger mærkes Eidsvolds jernholdige Brønd, der besøges meget især af chlorotiske og nervøse Fruentimmer.

III. Smaalehuenes Amt.

Sundhedstilstanden maa ansees for ganske god for dette Amtets Vedkommende. Den anføres ved fleste Steder at have været meget god uden nogen ty-

delig udtalt Sygdomsconstitution og uden heftigere epidemiske Sygdomme; men Cholera herstede i 3 af Amtets Byer, og derved samt ved de tilhørende gastriske Tilfælde frembragtes et mindre godt Forhold for det Hele. Af Lægerne i Landdistrikterne angiver kun een (Niis) for Trygstad Vedkommende, at Sundhedstilstanden i dette Aar var mindre god og Dødeligheden større end i de foregaaende Aar, uden at nogen bestemt enkelt Sygdom var Aarsag hertil. Af de fleste Læger omtales, som anført, ingen bestemt Sygdomsconstitution at have været fremherskende, eller den angives at have været catarrhale-rheumatisk i Aarets første Halvdeel, ubestemt med meget god Sundhedstilstand i Sommermaanederne og gastrisk om Høsten. I Amtets nordligere Præstegjeld ansøres inflammatoriske Sygdomme som forherkende i Aarets første Deel. Fra Moss (M. Heiberg) angives den siden 1851 herkende adynamiske Sygdomsconstitution endnu at have Overvægten.

Typhus iagttoges spredt over det hele Amt næsten det hele Aar igjennem, især dog i dets første Maaneder og i October og November. Epidemisk kan Sygdommen neppe siges at have herstet undtagen paa Moss, hvor der i 1ste Qvartal udviklede sig en liden, men heftig Epidemie med 24 Syge, og paa Frederikshald, hvor en i Høsten 1852 opstaaet Epidemie vedvarede til i Februar dette Aar med 13 Syge. For de øvrige Dele af Amtet er anført i det Hele 120 mere enkeltviis forekommende Typhus-tilfælde, hvoraf 12 dødelige. Sygdommen havde almindeligviis bestemt udtalt abdominalt Præg.

Skarlagensfeber viste sig i Trygstad Præstegjeld i November og December; Mæslinger ligeledes.

Børnekopper saaes enkeltviis i Rastestads Distrikt, især omkring Moss, rimeligviis overført fra Horten. I Ide og Aremarks Præstegjeld fortsatte en i 1852 begyndt mindre Epidemie sig ind i dette Aar til Mai med 13 Tilfælde.

Halsbetændelse, saavel simpel som exsudativ, forekom hyppigen især i Wintermaanederne og tildeels om Høsten næsten i hele Amtet; paa Frederikshald angives den at have været næsten endemisk (Winter). Sygdommen var almindeligviis let.

Catarrhalefebre og Bronchiter vare ogsaa meget almindelige Vaar og Høst.

Righoste var i 1852 begyndt paa Frederikshald og iagttoges sammesteds den første Halvdeel af 1853. Udfskillige Børn døde af Complicationer af Sygdommen. I November udbredte den sig i Ode-mark, hvor den vedvarede ind i Aaret 1854.

Strubehoste omtales fra Moss, hvor 4 døde, fra Frederikshald, hvor 5 døde, og fra Smaalehnes Amtssphyssicat, hvor ogsaa nogle Børn borttrykledes af Sygdommen.

Rheumatiske Febre af temmelig heftig Art omtales fra Frederikshald i Januar til Marts og i Juni til September.

Cholera optraadte epidemisk paa Moss den 26de August, angreb der 52, af hvilke 39 døde. Diarrhoeer og Choleraer vare hyppige paa dette Sted i Juli og August, men viste sig ikke meget hyppigen under den sidste Deel af Epidemien. I Gdsberg,

Trygstad, Rastestad og Affim forekom i Alt 14 Cholera-tilfælde hvoraf 7 medførte Døden. I Rastestad Lægedistrikt herstede der samtidig Diarrhoeer og Choleraer, men ikke saa almindeligt som i 1852. Dette Forhold angives ogsaa at have fundet Sted i Smaalehnes Amtssphyssicat, hvor sporadiske Tilfælde af Cholera forekom i Dnss, Aremark og Skjoberg, og hvor Sygdommen antog en epidemisk Charakter i Glemminge (28 Angrebne, 18 Døde) og i Frederikshald. I denne By vare Maveordener hyppige fra Enden af Juli, og forekom under Epidemien næsten hos Alle. Sygdommen optraadte her den 28de August og varede til 23de October, med 34 Angrebne og 23 Døde. Paa Frederikshald bleve Diarrhoeer almindelige i August og September, Cholera udbrod den 19de September og varede til 23de November. I dette Tidsrum angrebes 365 Individer, af hvilke 241 døde. For Stadslægen opgaves desuden fra 25de September til 27de November 575 Tilfælde af Cholerae, 962 af Diarrhoe. Paa Frederikshald og i Tistedalen virkede 7 Choleralæger; saadanne vare under Epidemien ogsaa ansatte i Frederikshald og paa Moss. I alle 3 Byer vare Lazarether oprettede.

Lungebetændelser herstede især i Aarets første 3 Maaneder, forekom mindre hyppigt i April samt i November og December. Paa Frederikshald optraadte nogle Tilfælde i Juli efter en pludselig stærk Afkjøling af Luften. Stadslægen der ansøger, at Sygdommen ikke fordrede Læreladninger, som mindre godt taaltes. I Rastestad alene behandlede 58 Personer for Pneumonie (2 døde), 15 for Pleuriti; for hele Amtet findes paa Lægernes Lister opført lidt over halvandet hundrede Tilfælde af disse 2 Sygdomme, med 7 Dødsfald.

Syphilis iagttoges i Frederikshald og paa Frederikshald, i hvilke Byer Gonorrhoe end oftere forekom, paa det første Sted især indført med Høllandsfarerne.

Enat angives at blive almindelig i Rastestad (Købt).

Kjertelsyge, Nephritis (Frederikshald) og Svindset ere særdeles udbredte baade i Byerne og i Landdistrikterne.

Blegspot, Cardialgier, Ormetilfælde og Chroniske Rheumatismer forekom ogsaa hyppigt.

Over Brændevinsdrikkens Tiltagen klages især fra Frederikshald og Frederikshald, i hvilke Byer man især under Choleraepidemien saa usadvanlig mange Berusede. I den førstnævnte Stad føres der tillige Klage over aftagende Moralitet i det Hele taget hos Arbejdsclassen. Paa Frederikshald havde Mangelen paa rummelige og luftige Boliger for Arbejdsclassen fremkaldt Planer til Opførelse af Arbejdsboliger.

Lægernes Antal var 22, nemlig i Rastestad Distrikt 8 (deraf paa Moss 4), i Smaalehnes Amtssphyssicat 9 (deraf i Carpsborg 2, i Frederikshald 5) og paa Frederikshald 5. I Smaalehnes Amtssphyssicat havde 17 Jordemødre Ansættelse (Frederikshald iberegnet), 4 praktiserede uden offentlig Ansættelse;

Baccinationen udførtes sammesteds af 19 dertil Autoriserede.

Fattigsygepleien udføres næsten i hvert Præstegjeld af dertil privat engagerede Læger. I Byerne Moss, Frederikstads og Frederikshald habes egne Fattigsygehuse.

Vaccinerede ere 1938 Individuer, revaccinerede 25 paa Frederikshald.

Medico-legale Forretninger ere udførte 5 Gange, nemlig af Stadslægen paa Frederikshald og af 3 private Læger.

9 Sindsyge omtales i Medicinalberetningerne.

Af kirurgiske Operationer ere anførte tvende Exstirpationer og en Operation for Hareftaar (Parsen); af obstetriciske 10 Tangforretninger og 4 Bindinger.

Paa Barselseng Døde ere opgivne 12. I Nakkestad Distrikt døde 30 Børn under 1 Aar; paa Frederikshald 41 Børn. Antallet af de Dødsfødte sammesteds var 60 og 14.

Amtet har sit Sygehuus ved Frederikstads; i samme By findes et Garnisonssygehuus. Fattigsygehuse ere ovenfor nævnte.

Apotheker findes i enhver af Amtets 4 Byer. Over Apotheket paa Frederikshald var der ført Klage i Anledning af, at flere Medicamenter ikke vare af tilbørlig Styrke og Godhed, hvilket havde foranlediget en Undersøgelse desangaaende.

Badeindretninger findes paa Moss, i hvis Svobadeanstalt der var taget 4851 Bad, ved Frederikstads og Frederikshald; til Badeindretningen paa dette sidste Sted, hvor der var taget 1228 Bad, var der udstedt Friheds-Billetter for flere Fattige.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden angives i Beretningerne for dette Amt at have været usædvanlig god, hvorfor ogsaa Mortaliteten var mindre end sædvanlig. Saaledes anføres denne i Østerdalen at have været meget liden, og for Grue Sogn opgives Antallet af de i 1853 Døde at være 113, medens det for 1852 var 162 og for 1851 var 151 paa en Folkemængde af 7 à 8000 Mennesker. Der har ikke herstet nogen mere udbredt eller voldsom Epidemie i Amtet i dette Aar. Sygdomsconstitutionen havde i Aarets første Halvdeel en svag inflammatorisk Charakter, var aldeles indifferent om Sommeren, og selv Høsten bragte færre gastriske Tilfælde end sædvanligt.

Typhus forekom i Soløer og Ddalens Distrikt sporadisk det hele Aar. Af 29 af Distriktslægen opgivne Syge døde 1. I Hedemarkens Amtssphyssicat herstede en ubetydelig Epidemie i Februar og Marts. I de fleste Beretninger omtales denne Sygdom aldeles ikke, og fra nordre Østerdalen heder det, at man - efter flere Aar at have haft megen Typhus - i Aarets første 6 Maaneder ikke iagttog et eneste Tilfælde deraf.

Skarlagensfeber angreb 25 Børn i Tønset,

Tyldal og Neendalen (nordre Østerdalens Distrikt), af hvilke 1 døde af Waterfot.

Mæslinger anføres ligeledes at have vrist sig hos 16 Børn i Neendalen (2 døde), men den ytre sig hos flere med heftig Halsbetændelse, som var Dødsarsag hos 1. I Namodt iagttoges ligeledes Mæslinger i Februar til Juli, i sidste Maaned ogsaa i Hedemarkens Amtssphyssicat, hvor tillige Rubelæ forekom paa samme Tid. Denne sidste Affection iagttoges enkeltviis i Soløer og Ddalen.

Børnekopper herstede epidemisk i Ringsaker fra October. Sygdommen, der rimeligviis var indført fra Christiania, var meget let, viste sig hos flere som Varioloides og Varicellæ. De samme Tilfælde forekom enkeltviis i Soløer og Ddalen i April, Mai og August, ligesom man ogsaa saae Varicellæ i Namodt (i Østerdalen).

Catarrhaliske Febre og Bronchiter forekom hyppigen over hele Amtet; de nævnes fra Soløer og Ddalen især i første Halvjaar, fra Østerdalen især i andet Halvjaar. Simpel Halsbetændelse var ligesaa almindelig. Med ersudativ Charakter iagttoges den i nordre Østerdalen, hvor der af 12 Angrebne døde 1, og i Løiten og Stange paa Hedemarken samtidig med Strubehoste i Sommermaanederne fra Mai til September; i Masnæs i søndre Østerdalen døde af 5 Strubehoste-Varieter tvende.

Rigehoste gik epidemisk i Høstmaanederne i nordre Østerdalen, hvor Distriktslægen behandlede 103 deraf Lidende, af hvilke 1 døde, og i Hedemarkens Amtssphyssicat.

Acute Rheumatismen og rheumatisk Febre forekom oftere i Soløer og Ddalen.

Koldfeber angreb en 19aarig Sømand i Soløer og Ddalen. Han havde i October 1852 været i Holland med et i Drammen hjemmehørende Skib, kom hjem i November samme Aar og var fra den Tid af usel, havde mindre god Appetit, indtil han i Begyndelsen af April fik Febris intermittens tertiana. Dette er det 3die Tilfælde af Koldfeber i det nævnte Fogderie, som siden 1836, da Distriktslæge Heiberg nedsatte sig der, er ham bekendt. De to foregaaende iagttoges Sommeren 1849 hos Soløer, som i 1848 havde lagt i Leiren ved Malmø.

4 Choleratilfælde forekom i Ddalen i August og September. Noget senere gik der en Deel Choleriner og Diarrhoer, som ogsaa omtales fra Østerdalen. I Hedemarkens Amtssphyssicat vare saadanne gastriske Tilfælde sjældnere end almindeligt, undtagen i Hamar og den tilstødende Deel af Wangs Præstegjeld. Der forekom ogsaa 1 Choleratilfælde med dødeligt Udsald.

Lungebetændelser vare temmelig almindelige i Februar til Juni Maaned i samtlige Præstegjeld i Soløer og Ddalens Distrikt. Distriktslægen ansaae Sygdommen for epidemisk. Lægen i Grue behandlede i det Hele 35 Patienter med Lungebetændelse, deraf 18 i Marts; en anden Læge havde 40 Tilfælde af denne Sygdom under Behandling. I nordre Østerdalen, hvor Betændelsessygdomme hører til de hyppigste Affectioner, havde Lægerne i Alt 23 Lungebetændelser under Behandling, af hvilke de fleste forekom i Aarets første Halvdeel; af disse 23 døde 3.

Syphilis forekom af og til; Gonorrhoe oftere i søndre Østerdalen, hvortil Districtslægen anfører som Grund, at Puellæ publicæ fra Christiania indfinde sig ved Grundsetmarkebet.

Ænat forekommer sjældent, især i Østerdalen, hvor der hersker stor Keenlighed, og hvor derfor Hudsygdomme overhovedet ere meget sjældne; i Dbalen er Ænat mere almindelig.

Kjertelsyge og Svindsot iagttages hyppigt i det hele Amt. Fra nordre Østerdalen anføres flere Exempler paa Helbredelse af den sidste Sygdom ved Brugen af Tran og af bayerisk Öl (Angell og Uckermann).

Cardialgier, Chroniske Gastriter, Bleg-sot, Hysterie og Chronisk Rheumatisme høre til de hyppigst forekommende Chroniske Sygdomme i hele Amtet.

Marfagen til mange af de sidstnævnte Chroniske Sygdomme angives af Lægerne at være den flette Luft i Bøndernes trange Boliger i Forbindelse med overhaandtagende Drik af stærk Kaffe samt Misbrug af Brændeviin.

Lægerens Antal var 13, nemlig i Solør og Ddalens Distrikt 4, i søndre Østerdalens Distrikt 2, i nordre Østerdalens 2 og i Hedemarkens Amtssphykiat 5. Af Jordemødre fandtes i de 3 sidstnævnte Distrikter 24, hvoraf 5 praktiserede privat uden offentlig Ansættelse; Hjelpevaccinatorsernes Antal i de samme 3 Distrikter var 29. Baa de Læger og Jordemødre benyttedes meget. I nordre Østerdalen hentes Lægerne endog langveis for rene Ubetydeligheder; dette Distrikts to Læger tilsaae i Aarets Løb omtrent 1000 Syge; og næsten alle Fødende der bruge Jordemødres Hjelpe. En ueramineret Fødselshjælperste blev i det sidstnævnte Distrikt ved Underrettsdom idømt en Mulkt af 5 Spd. for ved Uagtsomhed og Ukyndighed at have bestadiget et Foster under Forløsningen.

Fattigsygepleien udføres i de fleste Præstegjeld af privat ansatte Fattiglæger, hvis Hjelpe i den Henseende hyppigen paatrædes. Specielt i Ringsaker er det meget let at erholde Lægens Bistand til de fattige Syge, da Requisitionen ikke behøver at udstedes af Fattigcommissionen eller dens Formand, men af 5 dertil ansatte Tilsynsmænd, af hvilke 1 findes i enhver af Præstegjeldets 5 Fjerdinge.

Vaccination er udført paa 2844 Individuer.

8 medico-legale Forretninger ere foretagne af Lægerne, samtlige paa 1 nær af de offentlig ansatte Læger.

28 Sindsyge haae nydt Lægetilsyn overensstemmende med Sindsygelovens § 18.

Af betydeligere kirurgiske Operationer er en Amputatio cruris foretagen af B. Todderud, Amputatio metatarsi paa begge Fødder for Frysning af Uckermann og Extirpation af Dietrichs, af den Sidstnævnte formedelst Bæckenfornevring og hydrocephalisk Fosterhoved).

Af obstetriciske Operationer ere udførte 2 Gange Bending, 28 Tangforretninger og 2 Gange Perforation af Fosterets Hoved (af Langberg og Dietrichs, af den Sidstnævnte formedelst Bæckenfornevring og hydrocephalisk Fosterhoved).

Paa Marsfelsen døde, saavidt det er opgivet, 17 Dvinder, deraf 3 uforløste og 1 med Geclampse efter Perforation (Langberg); 10 Dvinder, der havde Marsfelseber, helbrededes. Af Børn under 1 Aar døde i Solør og Ddalens Distrikt (Grue Præstegjeld uberegnet) 42, i nordre Østerdalens Distrikt (med Undtagelse af Namodt Præstegjeld) 15. Antallet af Dødsfælde i Hedemarkens Amtssphykiat var 50.

Amtets Sygehuus er i Bangs Præstegjeld. Af Apotheker findes 2, 1 paa Hamar, 1 paa Kongsvinger.

Offentlige Badeindretninger findes ikke i Amtet.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden har i de fleste af Amtets Egne været særdeles god, hvilket isærdeleshed gjælder om Gudbrandsdalen og Toten, hvor epidemiske Sygdomme næsten ikke have viist sig (kun lidt Rigihoste, nogle Tilfælde af Børnetopper og Typhus); i Valdres har der derimod herstet en epidemisk Dysenterie og i Hadelands og Lands Distrikt adskillig Sygelighed. Lægerne i de sidstnævnte 2 Distrikter kalde dog Sundhedstilstanden i dette Aar god. Sygdoms constitutionen har været aldeles indifferent, eller om nogen Charakter skulde have været fremherskende har det for Amtets nordlige Egne været en catarrhalisk-rheumatisk især i den første Deel af Aaret, for de sydligere Egne, navnlig Land, en adynamisk.

Typhus forekom epidemisk, men indstrænket paa hvert Sted til enkelte Gaarde, hist og her i Amtet. Saaledes vare i Lesje i nordre Gudbrandsdalen 25 angrebne af denne Sygdom i Juni til Septem-ber, af hvilke 2 døde. Sygdommen havde her en cerebral Form, uden Granthem og var stærkt smitsom. I Begyndelsen af Aaret angrebes 16 af Typhus i nordre Lurdal i Valdres, 1 døde. Samtidig forekom 15 Tilfælde i Land, hvor i Oktober og Novem-ber 29 angrebes af samme Sygdom, af disse 44 Patienter døde 3. Paa Toten havde man i Aarets Løb 4 smaae Epidemier med i Alt 32 Angrebne.

Børnetopper angreb nogle Børn i Gausdal i søndre Gudbrandsdalens Distrikt i April, Mai og Juni. Sygdommen var bleven indført fra Christiania. Af de Syge lede 5 af Variolæ veræ, 10 af Varioloides. Samtidig viste Børnetopper sig i Grans Præstegjeld paa Hadeland, hvor i Løbet af Sommeren 11 Individuer fik Variolæ (deraf døde 2) 26 Varioloides.

Halsbetændelser forekom især i Aarets første Halvdeel hyppigen i Land og paa Toten. Catarrher og Bronchiter vare almindelig paa de samme Steder i Begyndelsen og mod Enden af Aaret. Lægen i Land (Pring) behandlede af omtrent 550 Syge i Aarets Løb 20 med Halsbetændelse, 47 Bronchiter og 32 catarrhale Febre.

Rigihoste optraadte epidemisk i Gudbrandsdalen. Den begyndte i Juni i Lesje og Loms Præstegjeld, hvor den blev meget heftig og udbredt. I Lesjestovens Inner sogn blev saaledes af 10 Børn ikke

1 fri for Sygdommen. Den var oftere forbunden med Complicationer fra Brystorganerne og medførte især i Begyndelsen af Epidemien Døden. I Lom vare 130 Børn under Lægetilsyn, af hvilke 5 døde; i det Hele døde der i dette Præstegjeld 17 Børn af Rigbofte. Mod Aarets Slutning udbredte Sygdommen sig til Waage Præstegjeld og optraadte ligeledes i og om Lillehammer.

Koldfeber angreb 3 Personer i søndre Gudbrandsdalens Distrikt, hvor denne Sygdom er meget sjelden.

Cholera, erhvervet i Christiania, viste sig hos 2 Individer i Totens Lægedistrikt, og medførte hos begge Døden. I dette Distrikt saavel som i Gudbrandsdalen forekom paa den Tid, Choleraepidemien herstede i Christiania, næsten ingen Diarrhoer eller Choleriner, medens derimod saadanne Tilfælde vare temmelig almindelige i Hadelands og Lands Lægedistrikt.

Blodgang angreb i Balders, især i Murdals Præstegjeld, 150 til 200 Menneſter af hvilke omtrent 20 døde. Sygdommen var stærkest i August og September.

Lungebetændelser iagttoges over hele Amtet fornemmelig i Baarmaanederne; i Totens Distrikt anføres dog denne Sygdom at have været sjeldnere end ellers. Lægen i Lands Præstegjeld behandlede 17 Pneumonier, af hvilke 3 døde, og 12 Pleuriter. Af Peritonæitis forekom i de 2 sidstnævnte Distrikter 6 Tilfælde.

Syphilis synes ikke at være sjelden i dette Amt. Paa Amtets Sygehuus behandlede 74 Individer for denne Sygdom. I Slidre Præstegjeld i Balders er den temmelig hyppig.

Radesyge forekom ogsaa oftere især i Totens Distrikt. Paa Amtssygehuset, hvor de Fleste af Syphilis og Radesyge Lidende indlægges til Behandling, inbkom for den sidstnævnte Sygdom 16.

Enat er meget almindelig i Balders, især i Wangs og Slidre Præstegjeld. Marsagen til denne Sygdoms store Udbredning her er Bøndernes overordentlige Urenslighed og totale Eiggylbigbed derfor. I Beretningen fra Lægen i Land er opregnet en Mængde forstjelligartede Hudsygdomme, som i Aarets Løb kom under hans Behandling.

Spedalskhed findes i Lesje i Gudbrandsdalen hos 3 Individer (den tubede Form) og i Balders hos 5 à 6.

Kjertelsyge anføres at være almindelig i søndre Gudbrandsdalen;

Svindsfot i hele Gudbrandsdalen og i Land (13 Behandlede, 2 Døde).

Af andre chroniske Sygdomme nævnes som almindelige paa de fleste Steder: Cardialgier, Druesygdomme, Blegsfot, Hypochondrie og chronisk Rheumatisme. I Lands Præstegjeld behandlede 74 Personer for Cardialgie, hvorimod denne Sygdom stal være sjelden paa Hadeland. Guulfsot saaes oftere paa Toten og i Land.

en Deel af Marsagerne til den hyppige Forekomst af catarrhalte og rheumatiske Affectioner. Distriktslægen i nordre Gudbrandsdalen angiver som Marsag til de talrige cardialgiske Tilfælde Bøndernes Levemaade, idet de ofte overlæsse Maven især med Bukost, tørret og speget Kjød, og nyde altfor megen og stærk Kaffe; Brændeviinsdriften er der forholdsviis ringe. Som Exempel paa urimelige og stadelige Skikke i Henseende til Levemaade deroppe kan anføres, at Bønderne i Lom og Waage pleier at forsyne sit Huus med en stor Mængde saltet og tørret Flesk, som en Tidlang opbevares i de Stuer, hvori Folkene tilbringe Dag og Nat, saa at man hos velhavende Bønder ikke sjeldent seer indtil 1 Dufin saltede og tørrede halve Sviin hængende paa Væggene. Den der arver eller overtager Bestyrrelsen af en Gaard, anseer sig i Regelen forpligtet til at vedligeholde det modtagne Antal hængende Griser. Disse ere Husets Prydelser, Tegn paa Velmagt. Man har Exempel paa, at disse Fødemidler have været opbevarede indtil 30 Aar, - og naar de endelig fortæres, nydes de som oftest uden at koges.

Lægerens Antal i Amtet er 13, nemlig 1 i nordre Gudbrandsdalens Distrikt, 4 i søndre Gudbrandsdalens, 1 i Balders, 4 i Totens og 3 i Hadelands og Lands Distrikt. Af Jordemødre findes 26, hvoraf 1 uden offentlig Ansættelse; af Vaccinatører 40. Paa Hadeland findes 2 Dyrslæger. Lægerne bruges meget undertagen i Balders, hvor han sjelden kaldes uden i offentlig Praxis; ogsaa Jordemødrene bruges meget. Der hvor private Læger have nedsat sig, ere disse i Regelen ansatte som Fattiglæger, i de øvrige Bygder benytte gjerne Distriktlægerens Hjælp til de fattige Syge, undtagen i Balders, hvor Fattigvæsenerne alt for lidet benytte Lægens Hjælp. Distriktslægen i Hadeland og Land omtaler en Wunderkilde paa Modum, som indeholder reent Vand af + 8°, hvortil der om Høsten skee talrige Valfarter fra haus Distrikt, saa Lægerne i den Tid neppe havde en Syg.

Vaccinerede bleve 4160 Børn.

5 medico-legale Forretninger og 3 Undersøgelser af Sindssyge udførtes i Aarets Løb.

Af Ulykkestilfælde omtales mange Dødsfald, saaledes i Froens Præstegjeld alene 5.

45 Sindssyge ere opførte i Beretningerne, af disse omtom 1 ved Selvmord.

Chirurgiske Operationer foretoges ofte, saaledes Exstirpation af Svulster, Udribselse af Næsepolyper, Operationer for Hareſkaar, Tenotomier, Operation for hernia incarcerata, Repositioner af Hernia, Luxationer osv.

Af obstetriciske Operationer ere anførte 17 Tangforretninger, 1 Udtagelse af Placenta, 1 Perforation og 1 Ervisceration (Balkensforsnevring og Tverleie) af Baumann, 1 Perforation af Meymert hos en rachitisk Kone, paa hvem der engang før var gjort Perforation og flere Gange Forløsning med Tang. Som døde paa Barselseng ere opgivne 8 Qvinde, af hvilke 1 døde uforløst. 4 Tilfælde af Barselsfeber helbrededes.

Af Børn under 1 Aar døde i nordre Gudbrandsdalens og i Totens Distrikt 94.

Distriktslægen i søndre Gudbrandsdalen klager over Almuens slette Beklædning navnlig over, at uldne Klæder fortrænges af Bomuld, hvori han søger

Amtets Sygehuus findes paa Toten; et nyt bygges paa Lillehammer.

Apothek findes paa Lillehammer.

Offentlige Badeindretninger findes ikke, men i Subbrandsdalen gives mange private Styrtebad.

VI. Budskeruds Amt.

Sundhedstilstanden maa ogsaa i dette Amt ansees for at have været i det Hele taget meget god, hvilket udtrykkelig nævnes fra nogle Steder, medens den fra andre Steder vel kaldes god, paa samme Tid som Lægernes Lister vise en stor Mængde behandlede Sygdomstilfælde; men at der har hersket en usædvanlig god Sundhedstilstand, kan man indsee deraf, at der med Undtagelse af den epidemiske Cholera, som viste sig paa enkelte Steder af Amtet med tilhørende rigelig Mængde gastriske Uordener, næsten ikke har hersket epidemiske Sygdomme i Amtet. Sygdomsconstitutionen angives at have været indifferent eller i Aarets første Maaneder inflammatorisk, stærkest i Marts, indifferent om Sommeren og gastrisk i Høstmaanederne. — Fordelingen af Sygdomstilfældene paa de forskjellige Maaneder i Drammen kan sees af Licentiat Blich's Sygelister, der udvise 3183 medicinste, 1295 kirurgiske Syge, tilsammen 4478 Syge i Aaret eller gennemsnitlig 12 $\frac{1}{2}$ daglig, saaledes fordeelt paa de forskjellige Maaneder:

Januar	307	medicinste	og	115	kirurgiske	Syge,
Februar	240	—	=	110	—	—
Marts	293	—	=	115	—	—
April	252	—	=	114	—	—
Mai	242	—	=	102	—	—
Juni	246	—	=	118	—	—
Juli	204	—	=	99	—	—
August	253	—	=	113	—	—
September	342	—	=	103	—	—
October	304	—	=	96	—	—
November	286	—	=	97	—	—
December	208	—	=	113	—	—

Af samtlige disse 4478 Syge døde 32.

Syphus optraadte dels sporadisk, dels i smaa begrænsede Epidemier hovedsagelig i Begyndelsen og Enden af Aaret, saaledes i og ved Drammen, hvor i Alt 116 Syphusfyge ere tilseede, 12 døde, paa Modum og Ringerige samt i Nummedals og Sandsværs Distrikt.

Skarlagensfeber saaes i Drammen i Aarets første Halvdeel (17 Tilfælde) og i Eggers Præstegjeld, hvor Mæslinger ogsaa ansøres at have forekommet til samme Tid.

Af Vandkopper behandlede 54 Tilfælde i Drammen, derimod ingen Børnekopper.

Variolæ og Varioloides iagttoges derimod paa Ringeriget i Juni og Juli, hvor Schjong behandlede 9 Patienter, medens dog mange flere vare syge; paa Næs i Hallingdal forekom 7 Tilfælde af Varioloides hos Børn.

Rosen var almindelig især i Aarets første Halvdeel i Nordrehougs Præstegjeld paa Ringeriget, i Drammen (91 Tilfælde af Krysipelas og Erythema) og paa Kongsberg.

Halsbetændelse forekom hyppigen hele Aaret rundt, men især i dets første 3 Maaneder i Drammen (Blich behandlede 117 og Wildbagen 76 Tilfælde), og om Vaaren i Hallingdal, samt paa Modum, hvor der tillige viste sig enkelte Tilfælde med exsudativ Charakter.

Catarrher og Bronchiter vare meget almindelige, især i Aarets første Halvdeel og tildeels imod dets Ende i Drammen og i Modum og Ringeriges Distrikt. I Drammen behandlede Blich 281 og to andre Læger tilsammen 137 Tilfælde af Bronchit.

Righoste, som havde hersket i alle Amtets Distrikter i 1852, forekom endnu i 1853, men ophørte paa de fleste Steder temmelig snart og var i det Hele meget mild. Fra Haugfund angives det foregaaende Aars Righoste at have foranlediget mange Sygdomstilfælde, der faldt paa dette Aar.

Af Strubehoste angives fra Drammen 9 at have lidt, af hvilke 1 døde.

Acute Rheumatismen vare almindelige i den første og sidste Deel af Aaret paa Ringeriget og i Hallingdal. I Drammen, hvor chroniske Rheumatismen træffes saa hyppigen, er den acute sjelden.

Koldfeber træffes oftere i Drammen, tildeels hos Søfolk, der have hentet Sygdommen udenlands, især i Holland, tildeels spontant opstaaende. 2 Læger havde der 16 Koldfeberfyge.

Diarrhoeer optraadte i Drammen allerede i Aarets Begyndelse, bleve i Juli hyppige og gik i August over i Cholera; i September og October vare disse Tilfælde meget almindelig og voldsomme, hvorefter de aftog til Aarets Slutning. 3 Læger behandlede tilsammen 802 Tilfælde af Diarrhoe og 129 af Cholera i Aarets Løb. Fra Drammens By er opgivet 28 Tilfælde af Cholera fra de første Dage af September til Begyndelsen af December; af disse døde 20. I den øvrige Deel af Budskeruds Amtssyfficat indtraf 19 Choleraatilfælde, hvoraf 14 endte dødeligt. I Modums og Ringeriges Distrikt var Diarrhoe og Cholera ogsaa almindelig om Høsten; paa Modum viste Cholera sig den 26de November og herstede i 14 Dage, — paa Ringerige iagttoges i Alt 20 Choleraatilfælde, af hvilke 14 medførte Døden. Lægen i Hønefosens Schjong ansøres utvivlsomme Bevise paa Smitsomheden af Cholera. — I Nummedal og Sandsværs Distrikt forekom en Deel milde Tilfælde af Cholera nostras om Høsten, ligesom Diarrhoeer samtidig herstede paa Kongsberg, dog mindre hyppigt end i 1852.

Lungebetændelser vare ikke usædvanlige i Aarets 1ste Halvdeel og mod dets Ende, forekom hyppigt i Februar til Mai. Schjong ansaae Sygdommen for at være epidemisk i Nordrehaug i Marts Maaned. Af 200 Tilfælde, opgivne af 6 Læger, endte 18 med Døden.

Syphilis forekom oftere i Drammen (73 Tilfælde), af og til i Modums og Ringeriges samt Hallingdals Distrikt; i Nummedal og Sandsværs Distrikt bliver Sygdommen sjeldnere.

Kjertelsyge var almindelig i Drammen og paa Kongsberg, samt i Modum og Ringeriges Distrikt.

Svindsfot synes paa de samme Steder at være meget almindelig. I Drammen døde af 170 Behandlede 46. I Eggers Præstegjeld angives Sygdommen at være sjældnere end før.

Af andre kroniske Sygdomme ere Blegfot, Cardialgier, Ormetilsfælde og kroniske Rheumatismer meget almindelige over det hele Amt. Blegfot angives at blive hyppigere Aar for Aar. Rheumatismer ere især i Drammen almindelige og tilskrives dette Steds Beliggenhed i et trangt Dalføre langs Elven, som gjør dets Clima om Vinteren meget barskt.

Hudsygdomme ere ikke sjældne i Hallingdal og Nummedal, navnlig Fnat og Sturv, den sidste især i Goel i Hallingdal. I denne Bygd forekomme hyppigt Contusioner og Vulnerationer især Kntvstif.

Af sjældnere forekommende Sygdomme maa nævnes en epidemisk Chorea St. Viti i Sigdal og Eggedal Sogne i Modum og Ringerigets Distrikt, 17 Tilfælde af Nyresteen og 8 af Diabetes mellitus i Drammen.

I Drammen ere de hygieiniske Forholde i det Hele meget gode, der er en kraftig Luftverel i Byen. Ingen Sygdomme ere endemiske, men Rheumatismer som anført meget almindelige formeddelt Byens locale Forhold. I Hallingdal og i Nummedal finde hyppige Temperaturverler Sted; under Sneesmeltningen om Vaaren stryger der hver Dag en kold Wind fra Fjeldene ned igjennem Dalen, hvilket giver Anledning til mange rheumatisk Affectioner. — Fra Hallingdal klages over Skidensferdighed som Grund til de som anført hyppige Hudsygdomme. Nydelsen af Spirituosa er meget almindelig især i Næs i Hallingdal og en Aarsag til Fattigdom, som tilligemed Usædelighed og Demoralisation betyfter i disse Bygder. Slagsmaal ere der meget almindelige og ende jevnlig med at Kniven bruges.

Amtet har 15 Læger, hvoraf findes i Budstecruds Amtssygehus 8 (deraf 5 i Drammen), i Modums og Ringeriges Distrikt 3, i Hallingdals 1 og i Nummedals og Sandsværs 3 (alle paa Kongsberg). De 3 førstnævnte Lægedistrikter have 24 Jordemødre, af hvilke 8 practisere privat. Hjælpevaccinatorernes Antal er ikke opgivet for Modum og Ringerige, i de øvrige Distrikter findes der 19 saadanne. — Fattigvæsenet i Eger, Hurum og Ringeriges 2 Præstegjeld have egne Fattiglæger. I disse Bygder bruges saavel Læger som Jordemødre meget. I Hallingdal hentes Lægen i Regelen kun een Gang til den Syge, og i Goels Præstegjeld benyttes hans Hjælp næsten ikke.

Antallet af de Vaccinerede er ikke opgivet for alle Præstegjeld. Antallet udgjorde for Hallingdals og Nummedal og Sandsværs Distrikter 801, for de andre 2 Lægedistrikter ere opgivet at være vaccineret 1269 Individuer, men Opgaven fra flere Vaccinatorer mangler. Paa Ringerige og i Hallingdal vare Udskillige revaccinerede.

3 medico-legale Forretninger og 8 Undersøggelser af Sindsyge ere foretagne.

Døde ved Ulykkestilfælde anføres fra Drammen og Hallingdal 9, desuden 2 Selvmord.

Antallet af de af Lægerne behandlede eller undersøgte Sindsyge var 75, men der gives flere Sindsyge i Amtet.

Af betydeligere chirurgiske Operationer mærkes en Amputatio antibrachii (Seip) og en Herniotomie (Dryn); af obstetriciske: 7 Vendinger, 8 Tangforretninger og en Forløsning ved Perforation af et hydrocephalisk Hoved (Holter). Paa Marsfjeld døde saavidt det er opgivet, 12 Kvinder, af hvilke 1 paa Kongsberg uforløst af Blødning ved Placenta prævia. Efter Vending døde 2. Af 9 med Puerperalfieber døde 4. — I Hallingdal døde 52 Børn under 1 Aar, i Nummedal og Sandsvær 67. Antallet af Dødsfælde i de samme to Distrikter er 50.

Af Sygehuse findes et Amtssygehus paa Kongsberg, et Fattigsygehus i Drammen; paa dette Sidste behandlede i Aarets Løb 100, altsaa 10,3 daglig. — Dødsprocenten der var 9,78.

Af Apotheker og Hævedosen.

Offentlige Badeindretninger gaves i Drammen og paa Kongsberg. Paa Modum findes en Kilde, hvortil Folk strømmede for at helbredes.

VII. Larlsberg og Laurvig Amt.

Sundhedstilstanden synes for dette Amt i det Hele at have været taalelig god, navnlig for Sommermaanedernes Vedkommende, uagtet der i Aarets Løb herstede flere Epidemier, saaledes Børnekopper paa Horten og i dens Omegn, Influenza om Tønsberg, Rigbofte i Laurvig og nærmeste Bygder samt en næsten epidemisk Lungebetændelse især i de sydlige Distrikter af Amtet, samtlig i Aarets første Halvdeel, og Aarets sidste Halvdeel udmærkede sig ved Choleraepidemien, som især optaadte i Laurvig og i Holmestrand, og som medførte de sædvanlige ledlagende gastriske Tilfælde, Diarrhoer og Choleraer for en stor Deel af Befolkningen endog langt udenfor de af Epidemien angrebne Egne.

Sygdomsconstitutionen anføres af de fleste Læger i Aarets første Maaneder at have haft en afgjort rheumatisk-catarrhalst eller catarrhalst-inflammatorisk Charakter, som i Maanederne Marts, April og Mai blev aldeles inflammatorisk, hvorpaa ethvert bestemt Sygdomspræg tabte sig, indtil de gastriske Tilfælde viste sig i August, September og bedevarede til Vintertulden indtraadte i November, December.

Typhus, som ellers forekommer meget hyppigt i Amtets sydlige Lægedistrict, omtales neppe derfra; i og om Tønsberg viste den sig hyppigere, fornemmelig i August—September. I Begyndelsen af Aaret omtales den som gjængs i Larldal, Sande og Hoff's Præstegjeld.

Skarlagenfeber viste sig enkeltviis i Tønsberg og paa Horten.

Børnekopper forekom derimod epidemisk paa Horten. Epidemien begyndte i Enden af October 1852, naaede Maximum i Januar og Februar 1853,

afstog derpaa pludselig, indtil den i Mai ophørte. Angrebne der paa Stedet bleve 143, nemlig af Variocellæ 16, af Varioloides 17 og af Variolæ 110, af hvilke sidste 15 døde, altsaa omtrent 1 af 9,5 Angrebne. 21 Børn angrebes, 10 døde, iblandt hvilke 4 vare vaccinerede. Fra dette Centrum for Epidemien udsendte den Rabier til alle Kanter, saaledes til Holmestrand, Nasgaardstrand, Laurvig og omliggende Bygder, hvor 21 Tilfælde af Variolæ, ligesaa mange af Varioloides og nogle Varicellæ sees at være noterede.

Ersudativ Halsbetændelse viste sig i Tønsberg og paa Horten, især hos Børn, hvoraf 1 paa sidste Sted døde.

Catarrher forekom temmelig hyppig overalt i Begyndelsen af Aaret; i Tønsberg, hvor de i Enden af 1852 havde antaget en epidemisk Charakter, vare Influenzer fremdeles herskende i Januar og Februar. En Læge (Hasberg) alene havde her behandlet omtrent 200 Catarrher i Aarets Løb.

Righoste optraadte i Laurvig af og til hele Aaret igjennem, undtagen da Cholera herskede.

Strubehoste angreb i Frederiksbørn i September—October 5 Børn, hvoraf 3 døde.

Koldfeber omtales kun fra Laurvig (3 Tilfælde).

Cholera viste sig den 25de Juli i Laurvig, hvor til den 29de October 251 angrebes af Sygdommen og 150 døde. I Frederiksbørn angrebes i September og October 56 af Cholera, af hvilke 37 døde. I Holmestrand angrebes fra 18de September til 14de December 66 Individuer, døde 46. I Svelvig (og Hurum), Botne, Horten, Tønsberg og de omliggende Bygder forekom i Alt 38 Choleratilfælde. Overalt hvor Cholera herskede, forekom samtidig mange Choleriner og Maveurodener; dog ogsaa paa Steder, hvor Sygdommen ei forekom epidemisk, s. Gr. paa Horten og i Tønsberg, fra hvilket Sted saadanne Tilfælde dog angføres mindre gjængs end i 1852.

Lungebetændelser herskede saa almindeligt i Aarets første Trediedeel, at flere Læger omtale den som epidemisk forekommende. Paa Horten, i Tønsberg, Sandesjørd og Laurvig ere fra Lægerne opgjorte over 200 Tilfælde. Hyppigst forekom de i April. Sygdommen syntes ikke meget farlig, og udtrævede i Regelen ingen kraftig Antiphlogose.

Syphilis omtales især fra Horten, blandt Garnisonen og hos hjemkomne Drøagsmatroser (23 Tilfælde af venerisk Sygdom), ellers kun enkeltviis.

Radesyge nævnes ikke af nogen Læge. Spedalskhed fandtes hos en Smedearbejder paa Horten.

Kjertelsyge blev almindeligere paa flere Steder. I Laurvig, hvor Sygdommen var meget hyppig, angrebes især Vinene af den.

Blegfot syntes ogsaa at tiltage i Amtet. Gulsot viste sig sidst i Aaret hyppig i Tønsberg.

Spindfot er temmelig almindelig; fra Svelvig og Nasgaardstrand klagedes derover i Forbindelse med Fattigdom, usle Boliger og Drifskædighed; denne sidste var i stærk Tiltagende paa Horten og i Laurvig, uden at dog Drankerisygdomme vare meget almindelige.

Veirsliget maa ansees for at have været godt. I Beretningen fra Horten heder det, at Temperaturen i Januar var noget over det Sædvanlige, nemlig $+ 3-5^{\circ}$ R. I Februar havde man en Kulde af $- 10-12^{\circ}$ R. Mars og April vare fremdeles meget kolde, og endnu i Begyndelsen af Mai faldt megen Sne; men Temperaturen steg i den Maaned særdeles raskt, saa man i dens sidste Dage havde $+ 22^{\circ}$ R. Hele Sommeren var usædvanlig varm og tillige tør, Høsten ligesles mild og tør. I Midten af October havde man lidt Niimfrost, men først i den sidste Halvdeel af December fik man stadig nogle Kuldegrader og lidt Sne. Paa Grund af den tørre Sommer indtraf der ordentlig Vandmangel paa Horten. Hele Vinteren og Høsten vare nordlige Vinde de herskende, Sommeren sydlige Vinde med Solgangsveir. Storme vare meget sjeldne; men meget voldsom var en SD Storm i Begyndelsen af Juli, der gjorde betydelig Skade paa Vegetationen.

Penemaaden i Amtet har i de senere Decennier forbedret sig betydeligt paa Grund af den tiltagende Velstand. Befolkningen er bleven bedre, men har mange Steder blandt Almuen udartet til Forfinelse. Af Nydelser anføres især stærk tiltagende Kaffebrød.

Af Læger har Amtet 17, nemlig 9 i Jarlsberg Physicat og 8 i Laurvigs Lægedistrikt; de bruges i det Hele meget, hvorimod Jordemødrene, hvoraf Amtet i Aarets Løb har faaet et Par flere, paa mange Steder ikke søges særdeles meget. For Quaksalverie var en Person tiltalt.

Vaccinationen havde haft megen Fremgang paa Grund af den herskende Koppepidemie paa Horten, som bragte den i Credit; i Alt bleve 1882 vaccindrede. Revaccination udførtes oftere, saaledes 150 Gange i Frederiksbørn.

6 legale Forretninger udførtes af Lægerne, foruden 37 Undersøgelser af Sindssyge.

Af kirurgiske Operationer af større Betydning nævnes kun en Amputatio brachii.

Af obstetriciske Operationer ere anmeldte 1 Perforation (Hørbye), 10 Tangforretninger og 1 Bending. 4 af Mødrene døde. 6 Qvindet ere desuden angivne som døde paa Barselseng. 102 dødfødte Børn ere anmeldte. 65 spæde Børn døde i Jarlsberg Physicat.

Sygehuse findes paa Horten og i Frederiksbørn (Marinen tilhørende) samt ved Tønsberg (Amtssygehuset). Under Choleraepidemien vare Lazarethet oprettede i Laurvig, Frederiksbørn og Holmestrand. Apothekernes Antal er forøget med et nyt paa Horten; Amtet har nu 4 Apotheker.

Offentlige Badeanstalter findes i Holmestrand, Laurvig og Sandesjørd samt paa Hortens Sygehuus. Sandesjørdsbadet er i Aarets Løb bleven udvidet og dets Søgning i Stigende. 300 Badende have taget 11241 Bad. Efter Badelægen, Corpslæge Ebbesens Beretning er Badet især virksomt mod Chronisk Rheumatisme, Neuralgier, Scrophler og mod Lambeber, hvor tillige Manæterindgninger især gjøre Nytte. Laurvig har faaet et nyt Badehuus, og der findes Svovelbad ligesom i Sandesjørd. I Holmestrand's Badehuus var taget 4200 Bad.

VIII. Bratsberg Amt.

Sundhedstilstanden i Amtet har i Almindelighed været ret god, idet der ikke egentlig har hersket nogen større Epidemie, kun enkelte Typhusepidemier af ubetydelig Udstrækning især i Bratsberg Landphysicat, Kighoste hist og her over en større Deel af Amtet, uden dog at opnaae videre Betydning uden i Kragerø Distrikt, samt en lidet udbredt Choleraepidemie i Brevig i Høstmaanederne, paa hvilken Tid der vistnok ogsaa paa flere Steder i Amtet forekom adskillige Tilfælde af Cholerae og Diarrhoe. Derimod udmærkede Vaarmaanederne sig ved talrige inflammatoriske Sygdomme især i Respirationsorganerne, og i hele Amtet synes mange kroniske Sygdomme at være temmelig gjængse. Kun i øvre Thelemarkens østjeldste Distrikt ansøres den almindelige Sundhedstilstand at have været mindre god.

Sygdomsconstitutionen havde overalt i Aarets første 5 Maaneder en bestemt inflammatorisk Karakter, var indifferent med i Almindelighed meget god Sundhedstilstand i Sommermaanederne Juni og Juli samt i Aarets 2 sidste Maaneder, medens en gastrisk Karakter gjorde sig gjældende i de 3 Høstmaaneder August til October.

Typhus viste sig især i Bratsberg Landphysicats Landdistrikter i Løbet af Sommeren, med i det Hele 35 Tilfælde, hvoraf 8 endte dødeligt. Sygdommen paavises bestemt at have udbredt sig ved Smitte (Sandberg). I hele Thelemarken ere kun 15 Typhustilfælde noterede, fordeelte paa baade Vaar- og Høstmaanederne. I Kragerø Distrikt (med Undtagelse af Bamble, hvor Distriktslægen ingen Praxis har) forekom af 368 i Aarets Løb behandlede acute Sygdomme, 15 Tilfælde af Typhus, 18 af Febris simplex. Ogsaa her paavises Smitte at have fundet Sted (Homann).

Halsbetændelser forekom temmelig hyppigt i Bratsberg Landphysicat, og ofte med exsudativ Karakter, der ikke sjelden medførte Døden, især hos Børn. Sygdommen var her almindeligere om Høsten end om Vaaren, til hvilken Tid den derimod var almindelig i øvre Thelemarkens vestjeldste Distrikt.

Catarrhaliske Febre herstede epidemisk i Kragerø Distrikt i Januar, i øvre Thelemarken i Februar til Mai. I Hvidese antog Sygdommen et typhoid Præg; i Silgjord udmærkede den sig ved hyppige Overgange i Localaffectioner, som Diptheriter, Lungebetændelser og Ansigtssrofen.

Kighoste forekom i Bratsberg Landphysicat som en ubetydelig Fortsættelse af en Epidemie fra 1852 og viste sig atter mod Aarets Slutning. I de thelemarkste Distrikter var den meget udbredt hele Aaret igjennem; i øvre Thelemarkens vestjeldste Distrikt var den meget mild, i de andre 2 Distrikter medførte den oftere Døden, især i Silgjord og Hjerdal. I Kragerø Distrikt forekom Sygdommen i 1ste Halvjaar som en Fortsættelse af en Epidemie fra 1852, den var her ondartet, ofte compliceret og forarsagede 13 Gange Døden.

Alf Strubehoste angrebes 3 Børn i nedre Thelemarken, af hvilke kun 1 døde.

Parotit viste sig i Juni i Brevig.

Acute Rheumatismer vare ikke sjeldne, men kroniske meget hyppige næsten overalt.

Cholera optraadte den 19de September i Brevig, hvor af 45 Angrebne 25 døde; i Kragerø forefaldt 3 Dødsfald af Cholera. Choleraer og Diarrhoer omtales for Høstmaanederne især fra Brevig, Skien og Kragerø samt fra Silgjord.

Lungebetændelser vare overalt hyppige i Aarets første Maaneder, især i Marts til Mai. Saaledes behandlede i Brevig 42 Lungebetændelser (3 døde), i Skien over 50 (12 pCt. døde), ligesaa mange i det omliggende Landdistrikt, i Kragerø Distrikt 60 Pneumonier og Pleuriter (5 døde) fornemmelig i April (af 368 acute Sygdomme i hele Aaret). Ogsaa i Thelemarken var Sygdommen ofte Gjenstand for Lægebehandling.

Syphilis omtales fra øvre Thelemarkens vestjeldste Distrikt, hvorfra de Syge indlagdes paa Amtssygehuset. Gonorrhoeer forekom hyppigt hos Matroser i Brevig.

Radesyge fandtes i øvre Thelemarkens østjeldste Distrikt; flere Syge indlagdes paa Amtssygehuset.

Fnat og tildeels Prurigo forekommer meget udbredt i hele Thelemarken.

Spedaliskhed fandtes hos 2 Individider i Hitterdal, af hvilket 1 i Aarets Løb døde.

Kjertelsyge forekommer i alle Amtets Distrikter og er temmelig almindelig; i Kragerø Distrikt leed 34 af 341 i Aarets Løb behandlede kroniske Syge af Scrophler.

Blegfot er ikke sjelden i og omkring Skien samt i Kragerø Distrikt.

Svindfot synes ogsaa at herste almindeligt overalt i Amtet, og omtales i nogle Beretninger, saaledes fra øvre Thelemarken, som forekommende hyppigere i de sidste Aar. Som Exempel kan ansøres, at Landphysicus Sandberg i Aarets Løb havde 57 Tilfælde af Tuberkulose under Behandling, Homann 24 af 341 kroniske Syge.

Ud andre kroniske Sygdomme nævnes i næsten alle Beretninger som hyppigt forekommende Hysterie, Cardialgie, Ormetilfælde samt kronisk Rheumatisme. I Bratsberg Landphysicat er Kraeft ikke sjelden og efter Physici Formening vist ofte Aarsagen til de cardialgiske Phænomener. Af de 341 kroniske Syge, der vare behandlede i Kragerø Distrikt, lede 32 af Hysterie, 31 af Cardialgie, 15 af Helminthiasis, 18 af kronisk Rheumatisme og 12 af Vicia organica abdominis. Fra Porsgrund omtales mange Panaritier og Phlegmoner i dette Aar.

I Beretningen fra Distriktslægen i øvre Thelemarkens østjeldste Distrikt nævnes Mangel paa Hudkultur, slet Belskoning, Meelgrød og Potetes samt suur Mælk som eneste Fødemidler, i Forbindelse med flette Boliger som Kilder til de mange kroniske Sygdomme. Beboernes Levemaade og Sygler, navnlig Tømmerfløden, Jagt og Fiskerie samt Søtørret anseer han som Aarsag til de almindelige rheumatisk-catarrhaliske Sygdomme og til de hyppigt undertrykte Menses og deraf flydende Under.

Af Læger havde Amtet 12, nemlig 6 i Bratsberg Landphysicat, 2 i nedre Thelemarkens Distrikt, 1 i øvre Thelemarkens østjældste og 1 i øvre Thelemarkens vestjældste Distrikt, samt 2 i Kragerø Distrikt. 1 Dyrslæge var bosat i Porsgrund. Af Jordemødre fandtes foruden de fast ansatte flere privat practiserende. Saavel Læger som Jordemødre søges meget. Distriktslægen i øvre Thelemarkens østjældste Distrikt klager imidlertid over Fattighjælpelien i Hjerdal. I dette Præstegjeld er nemlig ikke Fattigcommissionens Formand, som ellers pleier at være Tilfældet, berettiget til paa egen Haand at forlange Hjælp til fattige Syge; dertil behøves Samling af hele Fattigcommissionen, hvorfor Hjælpen som oftest kommer for seent. I Narets Løb var Distriktslægen bleven kaldet kun til 1 Syg.

Quasalsverie var i stor Maalestok bleven drevet i Bratsberg Landphysicat og i nedre Thelemarken af en svensk Matros, som havde uhyre Tiløb, og som senere for denne Lovovertrædelse blev sat under Tilfale i Jarlsberg og Laurvig's Amt.

Vaccination foretoges paa 1996 Individer.

10 legale Forretninger ere anmeldte, udførte af de offentlig ansatte Læger.

Af ulykkelige Hændelser omtales fra Porsgrund 4 Tilfælde af Drukning, 1 Hængning.

Af Sindsyge fandtes i Brevig 7, 2 nye vare tilkomne i Bratsberg Landphysicat, 3 nye i nedre Thelemarken, 2 i øvre Thelemarkens østjældste Distrikt (12 i det Hele), og i Kragerø Distrikt havde 18 Sindsyge været under Behandling.

Mania puerperalis forekom hos 2 Barselsqvinde i øvre Thelemarkens vestjældste Distrikt, 4 Eclampsia puerperales i Bratsberg Landphysicat.

Chirurgiske Operationer af større Betydning omtales kun fra øvre Thelemarkens vestjældste Distrikt, hvor en $4\frac{1}{2}$ \AA vægtig Svulst erstirperedes.

Af obstetriciske Operationer ere anmeldte 1 Excerebration (Sandberg), 14 Tangforretninger (deraf 5 i Porsgrund), 8 af Lægerne foretagne Bendinger, 1 Extraction samt 2 af Cand. Homann ved Kunst fremkaldte fortidlige Fødsler, hvorved begge Mødres Liv og det ene Barn reddedes; det andet Foster fødtes ved Bending, men døde.

Døde paa Barselseng ere 21 Qvinde, deraf 1 uforløst i øvre Thelemarkens østjældste Distrikt. I Kragerø Distrikt forekom 12 Tilfælde af Barselsfeber (af hvilke 3 endte dødeligt). 66 Dødsfælde, hvoraf 2 Misfoster, ere anmeldte af Distriktslægerne; fra Landphysicus er Antallet ei særskilt opført i Medicinalberetningen.

Af Børn døde under 1 Aars Alder ere anmeldte fra nedre Thelemarken 68, fra øvre Thelemarkens vestjældste Distrikt 39.

Sygehøus har Amtet i Nærheden af Skien. Af Apotheker findes 4.

Offentlige Badeindretninger omtales ikke i dette Amt.

IX. Nedenæs og Nobygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden har i det Hele taget i dette Amt været god i 1853. Begyndelsen af Aaret medførte vel en Deel catharriske Tilfælde; men ingen Sygdomsconstitution kan siges at have været bestemt udtalt, ligesom ingen større Epidemie har herstet; Righoste og en ikke meget udbredt Typhusepidemie vare de vigtigste. Midten og Enden af Aaret udmærkede sig endog ved en usædvanlig god Sundhedstilstand, fornemmelig i vestre Nedenæs Distrikt.

Typhus forekom enkeltviis, saaledes i Dybvaaag i østre Nedenæs Distrikt i April, September og October Maaned; i og om Arendal, hvor i det Hele 55 Typhus-Patienter vare under Lægebehandling og 7 døde; og i vestre Nedenæs Distrikt, hvor 25 behandlede for offentlig Regning. Almindeligviis bragtes en Typhus-Patient iland fra et Skib, og i det Huus, hvori han indlagdes, angrebes 1—2 Individer af samme Sygdom. Som virkelig Epidemie herstede denne Sygdom kun i vestre Nobygdelagets Distrikt, hvor den forekom hele Aaret, undtagen i Juni og Juli Maaned. Epidemien optraadte om Vaaren med fremherstende cerebrale Phænomener, om Høsten med afsjort abdominal Charakter og oftere med blodige Stolutdømmelser, hvorunder flere Syge døde. I det Hele behandlede her 83 Syge, hvoraf 13 døde. Distriktslægen (Pæsen) anfører, at Epidemien viste sig afsjort smitsom.

Mæslinger viste sig i Arendal i Mai Maaned.

Vandkopper vare i November og December meget almindelige i vestre Nobygdelagets Distrikt.

Rosen iagttoges oftere i vestre Nedenæs Distrikt.

Parotit herstede i Arendals Stadsphysicat hele Aaret men især i Høstmaanederne. Sygdommen var her ofte meget heftig; i vestre Nedenæs Distrikt forekom den ogsaa meget almindelig, men var meget godartet.

Catarrhal-Febrer forekom i Aarets første Maaned epidemisk i Østerrisør, især i April Maaned og hos Børn, ligeledes om Arendal og i østre Nobygdelagets Distrikt.

Righoste gif epidemisk i Begyndelsen af Aaret i Nobygdelaget. Flere Børn døde af Sygdommen. Koldfeber iagttoges hos 4 Individer i Lileland.

Diarrhoer og Choleriner vare i Høstmaanederne hyppige i Østerrisør og Arendal. I vestre Nedenæs Distrikt vare de ikke mere almindelige end ellers, men Distriktslægen anfører, at der herstede en almindelig Frygt for Cholera i den Tid, under hvilken dog alle Sygdomme syntes at træde noget tilbage.

Lungebetændelser forekom noget hyppigere kun i vestre Nedenæs Distrikt, hvor 23 Individer behandlede for denne Sygdom, af hvilke 5 døde.

Syphilis og Gonorrhoe viste sig ikke ofte, meest i Stæderne og hos Søfolk; derfor behandlede de fleste privat, de færreste paa Amtssygehuset.

Snat er meget almindelig i østre Nobygdelagets Distrikt, hvor Distriktslægen antager, at omtrent $\frac{1}{4}$

af Befolkningen lider deraf. Der søges dog ingen Hjælp mod denne Sygdom, som vinder saadan Udbredning paa Grund af Folkets Urenslighed og Mangel paa Hudkultur. Både bruges aldrig undtagen Juleaften, da hele Familien med Tyende pleier at bade, men alle i samme Kar og i samme Vand.

Kjertelsyge ansføres som en meget almindelig Sygdom i Arendal og i vestre Nedenæs Distrikt, især paa Øerne og langs Kysten.

Øvindsfot omtales i alle Lægernes Beretninger som en særdeles hyppigt forekommende Lidelse, der forarsager mange Dødsfald og fortjenende særdeles Opmærksomhed.

Skjørbug viste sig i vestre Nobygdelagets Distrikt, især i Aulstad og Hyllestads Sogne, i Maanederne September og October, var af en alvorlig Natur og temmelig udbredt. Den strax efter indtrædende Kulde bragte en hurtig Forandring til det Bedre, og ved Aarets Slutning var der ikke mere Spor af Sygdommen.

Blegfot, Cardialgie, Hysterie og Drømsesygdomme nævnes som meget hyppige i Arendal og vestre Nedenæs.

I Beretningen fra Distriktslægen i vestre Nedenæs heder det, at Distriktets Climat er meget foranderligt og stærke Vinde meget hyppige. Vinteren er i Almindelighed meget mild, men fugtig med stærke Snefald, Slud, Regn og Taae. Kulden er mere vedvarende i den østlige end i den vestlige Deel. Vanens Magt gjør imidlertid, at Forhøjelesesygdomme ikke ere saa hyppige, som man skulde troe, og Erfaring viser, at Kystboerne sjeldent befinde sig ilde i fugtigt og raat Veir, hvilket de kalde smukt Veir, medens de derimod beklage sig over tørt og koldt Veir, i hvilket de ogsaa hyppigen lide af rheumatiske Tilfælde. Kjertelsyge, som er saa hyppig især hos Kyst- og Øboerne, er almindeligere blandt Qvindesjønnet end blandt de mandlige Individer, som det synes af den Grund, at de Sidste temmelig hyppig benytte Svøbade. Et Blegfot ogsaa er saa udbredt blandt Kystbefolkningen tilskrives Qvinderens indestængte Stueliv og Mangel paa Legemsbevægelse, hvortil der neppe er anden Anledning end tilbaads. Der er god Anledning til Erhverv baade for Kyst- og Landbefolkningen. Levemaaden er i Almindelighed god og giver neppe Anledning til Sygelighed, naar undtages Misbrug af spirituøse Drikke, hvorover næsten alle Amtets Læger klage.

Af Læger fandtes i Amtet 10, nemlig 2 i østre Nedenæs Distrikt, 2 i Arendals Stadsphysicat, 4 i vestre Nedenæs, 1 i østre og 1 i vestre Nobygdelagets Distrikt. 17 Jordemødre practiserede i Amtets øvrige Lægedistrikter; for østre Nobygdelaget var Antallet ei opgivet, men der benyttedes deres Hjælp saavel som Lægens kun lidet. Af Hjælpevaccinatører gaves 18.

Antallet af Vaccinerede var 1284.

5 legale Forretninger ere anmeldte udsørte af de offentlig ansatte Læger.

18 Sindssyge vare under Lægetilsyn.

Chirurgiske Operationer af større Betydning omtales kun fra Næs Jernværk, hvor Zebe

amputerede begge Skinneebeen hos en Kone, som efter en chronisk Bronchit fik Gangræn i Hænder og Fødder.

Af obstetriciske Operationer ere anmeldte 18 Tangoperationer og 4 Vendinger, hvoraf i eet Tilfælde Konen døde under Vendingsforsøgene; efter Døden fuldendtes Vendingen og Extractionen af et dødsødt Foster let (Koscher).

Døde paa Barselseng ere 9 Qvinder (fra Arendals Stadsphysicat og østre Nobygdelaget ere Ingen anmeldte). Af Børn døde under 1 Aars Alder ere anmeldte fra vestre Nedenæs Distrikt 102, og fra vestre Nobygdelaget 42.

Antallet af Dødsfødte er 72 i de øvrige Distrikter; fra østre Nobygdelaget finder derom ingen særskilt Angivelse optagen i Medicinalberetningen.

Sygehuus har Amtet i Arendal. Af Apotheker findes 3; i Arendal en Svøbdeanstalt, der dog ikke er meget hensigtsmæssig eller søgt.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden angives af de fleste Læger i Amtet at have været meget god; kun i Flettefjords Distrikt kan den siges at have været mindre god, paa Grund især af der herskende Typhus. Forøvrigt har ingen anden Epidemie viist sig end Rig-hoste og Parotit. Ingen Sygdomsconstitution har været fremherskende; navnlig have Betændelses sygdomme de fleste Steder været sjeldnere.

Eil Oplysning om Fordelingen af Sygdommene paa de forskellige Maaneder hidrættes af Compagnichirurg Blichfeldts Beretning følgende Op-gave over det af ham i hver Maaned behandlede Antal Syge. Af 710 Syge faldt paa Januar 64, Februar 47, Marts 76 (4 Døde), April 55, Mai 38 (2 Døde), Juni 64 (2 Døde), Juli 53 (5 Døde), August 51 (1 Død), September 70 (1 Død), October 41 (1 Død), November 65 og paa December 86 (1 Død). Stadsphysicus i Christiansand omtaler mindst Sygelighed i Juni, Juli og October Maaneder, noget mere i Aarets første Maaneder og i August og September.

Typhus viste sig i Christiansand og Ømegn kun sporadisk. Lægerne der ansee Sygdommen for bestemt contagios, hvorfor i Byen selv de Syge i Almindelighed strax indlægges paa Sygehuset (Lodsmann), hvor der i Aarets Løb indlagdes 34 Typhusyge, af hvilke kun 2 døde. I Mandals Distrikt vare 22 Typhusyge under Behandling i Valle og Halsaa Sogne. Distriktslægen gjør opmærksom paa Sygdommens Smitsomhed. I Lyngdals Distrikt optraadte den enkeltviis i Marts—Juni og i December. I Flettefjords Distrikt herstede flere smaae Epidemier især i Aarets første og sidste Maaneder, da den tiltog stærkt i Flettefjords By og Ømegn. I det Hele angrebes i Aarets Løb der 159 Personer, hvoraf 16 døde s: 10 pCt. Distriktslægen anfører, at der i de sidste 8—9 Aar, der gik forud for 1853, ikke har herstet saa megen Typhus, som for almindeligviis var Tilfældet.

Rig-hoste, der i Christiansand, Mandals og Lyngdals Distrikt havde herstet epidemisk det foregaa-

ende Aar, vedblev at vise sig ogsaa i de første Maaneder af 1853; i Lyngdals District døde nogle Børn af denne Sygdom.

Strubehoste forekom enkeltviis i Christianssand.

Parotit forekom hele Aaret i Mandals District, hvor den var godartet, og i Christianssand, hvor den tildeels viste sig mindre godartet. Der iagttoges saaledes oftere Metastaser til Testiklerne, hvorefter Lochmann i et Par Tilfælde saae Atrophie udvikle sig i disse. Han ansaae i mange Tilfælde Contagiositet for umistjendelig. Blichfeldt behandlede af 710 Syge 51 med Parotit.

Rheumatiske Febre forekom hyppigt i Fletkefjords District i Aarets første Kvartal.

Af Koldfeber leed enkelte Individider, som havde erhvervet Sygdommen paa Søreiser især i Østersøen.

Cholera viste sig i Christianssand, hvor der fra 29de August til Den October angrebes 6, af hvilke 5 døde, og i Spind hos 4 Individider. Diarrhoe og Cholera i de samme Maaneder hyppigt i Amtet, paa enkelte Steder endog epidemisk. I Fletkefjords District medførte Cholera undertiden Døden.

Lungebetændelser vare i og om Christianssand sjeldnere; i Lyngdals District temmelig hyppige i Marts til Mai; i Fletkefjords District forekom de oftere i Aarets første Trediedeel, paa enkelte Steder endog epidemisk.

Syphilis og Gonorrhoe iagttoges enkeltviis, især hos Søfolk, der medbragte Sygdommen andestedsfra og oftere smittede sine Familier.

Spedalskhed fandtes hos en 38-aarig Mand paa Christianssands Sygehuus, fød i Skold i Stavanger Amt; i Lyngdals District fandtes 3 Spedalske.

Kjertelsyge er hyppig i Christianssand (af 729 af Lochmann behandlede Syge lede 21 af Scrophulose eller Rachitis), i Mandals og Lyngdals Districter.

Spindstot omtales paa de samme Steder som en af de hyppigst forekommende Sygdomme; Lochmann behandlede 31 deraf Lidende, af hvilke 10 døde (Mortaliteten i hans Praxis var i Alt 21).

Stjørbug viste sig i 1853 som det foregaaende Aar epidemisk i Christianssands Tugthuus fra April til August; deraf angrebes 50 Fanger, hvoraf 48 mandlige. Som Aarsag til Sygdommen ansaae Physicus det af Fanger overfyldte Locale; Sygdommen opførte ogsaa kort Tid efterat 35 Mandfanger vare blevne bortsendte til Christiania Tugthuus.

Megsot, Cardialgie, Hysterie, Hypochondrie, kroniske Rheumatismer og Ormetilfælde nævnes som hyppige Sygdomme i Amtet. Lochmann behandlede for de førstnævnte 5 Sygdomme af 729 Syge respective 17, 41, 26, 19 og 25.

Lægernes Antal var 12, hvoraf 6 i Christianssands Stadsphysicat, 3 i Mandals, 2 i Lyngdals og 1 i Fletkefjords District. Jordemødrene, der paa Landet kun bruges lidt, var ei opgivne for Fletkefjords District; i Amtets øvrige Dele fandtes der 8 Jordemødre og 22 Hjelpevaccinatører. I Lyngdals District var 1 dømt for Dødsfalverie.

Vaccination er udført paa 1482 Børn; Revaccination 50 Gange.

4 legale Forretninger vare udførte af Districtslægerne i Lyngdal og Fletkefjord.

Ulykkestilfælde omtales som Dødsarsag hos 10 Individider. 3 vare Selvmordere.

61 Sindsyge angives at være tilfæede eller undersøgte ifølge offentlig Requisition, uberegneede de Sindsyge i Christiinsands Sindsygeindretning.

Chirurgiske Operationer udførtes oftere i Christianssand og Fletkefjord, saaledes anføres fra det første Sted 18, meest Excirpationer af Svulster og Lignende, hvoraf fremhæves en Amputatio penis for Kraft udført paa Sygehuset.

Af obstetriciske Operationer ere anførte 15 Tangforretninger, hvorefter Moderen døde 1 Gang, 3 Vendinger, hvorefter ogsaa 1 Moder døde, samt 1 Perforation (Tobiesen) i de øvrige Districter; i Fletkefjords District, hvor Districtslægen udførte flere Vendinger og Tangoperationer som 1 Embryotomie, forløstes desuden ved Perforation en Kone, der havde en Conjugata under 3'', og som før var bleven forløst 1 Gang ved Extraction af Fosteret, 1 Gang ved Tang og 1 Gang ved Perforation (Kraft). De 2 Koner, paa hvem de sidstnævnte Operationer udførtes, kom sig; 1 Kone, forløst ved Hjælp af Tang, døde af Puerperalfeber.

Døde paa Barselseng ere 10 Qvinder (fra Christianssands Stadsphysicat ere Ingen anmeldte). Af Børn under 1 Aar døde i Lyngdals District 59, i Fletkefjords 52.

De Dødsfødtes Antal i Amtet er 94.

Af Sygehuse findes 1 militært og 1 civilt i Christianssand, som desuden har en Sindsygeindretning samt en Dvarantæneindretning, der i Aarets Løb oftere benyttedes i Anledning af Cholera; i Fletkefjord er Amtsygehuset. Af Apotheker har Amtet 5, deraf 2 i Christianssand.

Søbadeindretninger findes i alle Amtets 4 Byer, i Mandal endog 3.

Af Sygdomme blandt Huusdyr maa nævnes et Tilfælde af Vandstræk hos en Hund i Christianssand.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var overalt i Amtet ueget god, i Høfyste Districter endog usædvanlig god. Ingen epidemiske Sygdomme af nogen Betydning have herstet i Aarets Løb. Mortaliteten var paa Grund heraf i Almindelighed meget liden, saaledes i Dalerne kun halv saa stor, som i det foregaaende Aar. Den adynamiske Sygdomskonstitution angives at have været meest fremtrædende i Fedderen og Dalernes District. I Stavanger District nævner en Læge (Lange) inflammatoriske Sygdomme som forberstende i Aarets 1ste Halvdeel og mod dets Slutning; han behandlede saaledes i Alt 48 Lungebetændelser, hvoraf 4 døde, af 449 Sygdomstilfælde; men disse Lungebetændelser udtrævede i Regelen ingen Blodudtømmelser. En anden Læge i samme District (Stang)

ansaae den i Maret 1852 mere spheniske Sygdomsconstitution for at være ophørt i dette Aar, hvorimod inflammatoriske Sygdomme viste sig mere sjældent, være mindre spheniske og fordrede mindre Blodudtømmelser; han antog Sygdomsconstitutionen derfor at være paa Dvergangen til aphenisk.

Typhus forekom sporadisk i Jedderens og Dalernes Distrikt; Distriktslægen behandlede 63 Tilfælde, alle af abdominal Karakter, paa 25 forskellige Gaarde, af hvilke 6 døde. Det foregaaende Aar var Typhustilfældenes Antal dobbelt saa stort. I Stavanger og søndre Nysfulke Distrikt forekom ogsaa en Deel sporadiske Tilfælde af Typhus. I nordre Nysfulke forekom næsten hele Aaret indskrænkede smaae Typhusepidemier, som alle havde sin Oprindelse fra Syge, der vare hjemkomne fra Fiske.

Wandkopper, enkelte lette Tilfælde observeredes i Stavanger i April og Mai.

Halsbetændelser vare i Vaarmaanederne hyppige i Stavanger Distrikt, ligeledes Catarrhalfebre.

Righoste viste sig som ubetydelige Nester af foregaaende Mars Epidemie i Jedderens og Dalernes Distrikt, og forekom i Vaarmaanederne i nordre Nysfulke.

Strubehoste omtales fra Stavanger; af 9 Angrebne døde 4.

Rheumatiske Febre vare hyppige i Stavanger Distrikt om Foraaret.

Koldfeber iagttoges enkeltviis i Stavanger, sjeldnere end ellers formedest den tørre Sommer (Stang).

Diarrhoe og godartet Cholera omtales i Beretningerne kun fra Jedderens og Dalernes Distrikt, hvor disse Sygdomme i 1853 vare mindre hyppige end ellers.

Pneumonier og Pleuriter forekom i Stavanger Distrikt hyppigere i Aarets første Maaneder, som sædvanligt naar der i længere Tid hersker klar kold Luft med østlig Vind.

Syphilis og Gonorrhoe ere meget sjeldne, de forekomme især hos Søfolk. Paa Sygehusene i Stavanger behandlede 72 med veneriske Sygdomme, deraf 61 for Syphilis.

Uf Spedalske nævnes en ny tilkommende i Jedderens og Dalernes Distrikt; 4 Spedalske laae paa Stavanger Amtssygehuus, og 18 fandtes i søndre Nysfulke Distrikt.

Kjertelsyge og Svindsot blive efter Kaurins Formening hyppigere. Han anseer det utvivlsomt, at Vaccinationen er en dertil hellig medvirkende Marsag, hvorfor han tilraader dens Ophævelse for det Første, "da man nu i Homøopathien har fundet saavel præservative som sanative Midler mod Kopperne."

Svindsot, som før var sjelden i Jedderens og Dalernes Distrikt, bliver nu hyppigere i Egerfund.

Uf andre acute Sygdomme omtales 8 Tilfælde af Meningit fra Stavanger, samtlige døde.

Cardialgier og kronisk Gastrit, Ormetilfælde, Rheumatismer, Brok og Descensus uteri angives som sædvanlige i nordre Nysfulke Distrikt.

Angaaende Veirliget har Distriktslægen i Jedderens og Dalernes Distrikt gjort følgende Meddelelse, ledsaget af den Bemærkning, at det neppe kan synes at have haft nogen væsentlig Indflydelse paa de forekommende Sygdomme. De første Maaneder af Aaret vare kolde med tildeels raa Luft, Foraaret og Sommeren bragte tørt og varmt Veir, medens Høsten og Vinteren vare stormende og regnsfulde, men uden Kulde. Overfigt over Middels-Barometer- og Thermometer-Stand samt de herskende Vinde faaes af følgende Tabel:

Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.
Januar . . .	27. 9. 4.	+ 1. 4.	D.	Juli . . .	27. 11. 6.	+ 12. 4.	SW.
Februar . . .	27. 10. 4.	÷ 3. 4.	SD. og D.	August . . .	27. 11. 8.	+ 11. 7.	NW. og N.
Marts . . .	28. 1. 6.	÷ 1.	SW. og S.	September . . .	28. 0. 2.	+ 10. 3.	SW.
April . . .	27. 11.	+ 3.	N. og W.	October . . .	27. 10. 7.	+ 6. 8.	S.
Mai . . .	28. 2. 2.	+ 9.	S.	November . . .	28. 3.	+ 4. 2.	S. og D.
Juni . . .	28. 0. 6.	+ 13.	NW. og N.	December . . .	28. 1.	+ 0. 6.	SD.

Distriktslægen i Stavanger gjør følgende Bemærkninger om Veirliget: Aaret indtraadte med sydvestlig Vind og med dens stadige Følgesvend Storm, raa Luft og Regn. I Midten af Januar gif Vinden om til østlig, hvormed fulgte tør og klar Luft med let Kulde, som dag gjordes kølelig ved den hyppig indtræffende skarpe Vind. Dette tørre Veir vedvarede med jevn Kulde, som dog ei oversteg — 9°, lige til de sidste Dage af Marts, da Sommervarmen indtraadte og vedvarede stadigen til Begyndelsen af Juli Maaned, saaledes at man fra den 22de Januar til den 6te Juli ikke havde en fuldstændig Regndag. Det faldt der den 22de og 23de Marts lidt Sne, men ikke saameget, at det kunde benyttes til Føre og ligeledes faldt lidt Duffregn den 6te, 10de, 11te og

17de April, men Væden trængte neppe en Tomme ned i Jorden, og kunde saaledes ikke give den nogen Lædse. Denne langvarige og i Mands-Rinde uhorste Lærte syntes at ville ødelægge al Vegetation; Engen især paa tørre Steder og paa Bakker var affvæben, Algeren gulnede, ja selv Træernes Blæde begyndte at hænge og visne bort; Alt syntes at behude et afgjort Aar, da den 6te Juli og senere forskellige Dage hele Sommeren igjennem Jorden fik den forsnede og længe sønede Regn, der i fort Tid med forunderlig Kraft fattede Liv og Frodighed i det næsten qvante Manteliv og paa en utænkelig Maade forvandlede det saa stækkert behudede Misaar om just ikke til et godt, saa dog til et Middels-Aar.

Om Stavanger By indeholder Corpsslæge

Stangs Beretning følgende Meddelelser: Stavanger By er for en meget stor Deel beliggende om en Bugt af Gandsfjorden, der gaaer ind fra Havet og er adstilt fra dette ved et fremstikkende Næs 1 Miil langt og omtrent $\frac{3}{4}$ Miil bredt, men paa det høieste ikke over 60 Fod høit over Havet. Som Følge heraf dominerer i høi Grad Havluften med dens Fugtighed og Windhaardhed, og da der 1 a 2 Mile øst for Stavanger paa en temmelig stor Strækning ere høie og bratte Fjelde, opsamles Stjerne mod dem, hvoraf følger Nedslag af mere Regn end paa de fleste andre Steder i Landet. Byens Bygninger ere pakkede paa hinanden fast uden nogen Orden, Gaderne ere smale og krogede og de beboede Huse næsten uden Gaardsrum, samt ofte forbundne med Søboder, der ere byggede deels paa Værvarer, deels paa opskyllet Sand, dannet af Tang, Segræs, Fliis og andet Affald. At epidemiske og andre Sygdomme ikke oftere forekomme i Stavanger maa vel derfor tilskrives den aabne Beliggenhed, der tillader alle Vinde at fornye Luften i tilstrækkelig Grad. Selve Husenes Bygningsmaade tilfredsstiller heller ikke Hygieinens Forordninger; de ere byggede af for spædt Tømmer eller rettere Planter af almindeligvis $3\frac{1}{2}$ eller kun 3 Tommers Tykkelse. Husene ere derfor hverken solide eller tætte nok, - de ere i Regelen byggede paa for lav Undermuur med enkelte Gulve, under hvilke der sjelden findes Trækuller. — Af Byens fornemste Haandteringer maa især mærkes det vidt drevne Bødderie, der ofte foranlediger cardialgiske Tilfælde.

Løgernes Antal i Amtet er 9, deraf i Jeddere og Dalerne 1, samt 2 Jordemødre, - i Stavanger Distrikt 6 Løgere, 7 Jordemødre og 6 Hjelpevaccinatører; i søndre Nysylke 1 Løge og i nordre Nysylke 1 Løge samt 7 Hjelpevaccinatører; for de 2 sidste Distrikter er Jordemødrenes Antal ikke opgivet. Saavel Løgere som Jordemødre bruges kun lidet i Landdistrikterne.

Vaccination var foretaget paa 1970 Individer; i nordre Nysylke var der i flere Sogne ingen Vaccination udført, da Almuen havde liden Tillid dertil.

Medico-legale Forretninger vare udførte 11 Gange.

Af Sindsyge vare i Jeddere og Dalernes Distrikt anmeldte 3 nye, i søndre Nysylke vare ligeledes 3 undersøgte; i Stavanger Sindsygeindretning fandtes 7, af hvilke 5 nye.

Chirurgiske Operationer saasom for Hæreflaar, Erstirpationer o. s. v. sees ofte at være udførte i Stavanger.

Af obstetriciske Operationer nævnes 13 Sangforetagninger og 1 Dending. Efter 4 saadanne Operationer fulgte for en Løge Barselsfeber, som 2 Gange endte dødt.

Døde paa Barselsfeng angives 16. I Stavanger Distrikt døde 89 Døds under 1 Aar.

Dødsfødtes Antal er kun for søndre Nysylkes Distrikt opgivet til 9.

3 Sygehuse findes i Stavanger, nemlig Almshospitalet, et civilt Sygehus for Byen og et Sindsygehus. — Af Kjøpke er findes et nyoprettet i

Egersund, samt 1 i Stavanger, som tillige har en kuns lidet besøgt Søbadindretning.

XII. Søndre Bergens Amt.

Sundhedstilstanden synes efter Beretningerne at have været tildeels mindre god i dette Amt, uden at man dog tør slutte for meget af de herom stede Indberetninger, da de fleste af Amtets Løgere først i sidste Halvdeel af Aaret overtog de nyoprettede eller omregulerede Embeder, hvortil de i Aarets Løb vare blevne udnævnte. I Bøe var Sundhedstilstanden god, Udødeligheden liden, hvilket ogsaa synes at have været Tilfældet i Søndhordlands 2 Distrikter. I Hardangers og Nordhordlands samt i Midthordlands Distrikter var især Typhus Aarsagen til den mindre gode Sundhedstilstand; forøvrigt bestode næsten ingen epidemisk Sygdom.

Sygdomsconstitutionen benævnes i de fleste Beretninger adynamisk, eller catarrhalst-gastrisk-nervøs, tildeels catarrhalst-rheumatisk. Den adynamiske Constitution, som i Distrikterne om Bergen var herskende fra det foregaaende Aar, tabte sig ved Udgangen af 2det Qvartal. Med Hensyn til Overvægt af de adynamiske Sygdomme over de inflammatoriske bemærkes imidlertid, at Almuen i disse Distrikter meget sjældent henter Løge for acute Sygdomme, undtagen hvor Løgehjælp ydes af det Offentlige, fornemmelig altsaa ved Typhus, som derfor i høiere Grad kommer til Løgens Kundskab end til Gempel Betændelses-sygdomme. Næst i de typhøse Febre og andre epidemiske Sygdomme søges Løgens Haab oftest for chroniske Tilfælde, der ikke hindre den Syge fra at begive sig til Løgen.

Typhus forekom i samtlige Amtets Distrikter, som det synes stærkest i de nordlige. I de indsendte Beretninger (der som anført tildeels ikke omfattede Aarets første Qvartaler) er opregnet 627 Tilfælde af denne Sygdom, af hvilke 52 endte dødt. Sygdommen var meest udbredt og værst i de langs Havet værende Præstegjeld, mildere i de inde i Landet beliggende; saaledes omtales fra Bøe kun 16 Tilfælde, hvoraf 1 dødt. Den hjembringes som oftest med Fiskerne fra de store Fiskevær, hvor paa Vinter- og Vaartiden mange Menneker ere sammenstuede i flette Boliger og hvor Fugtighed, Overstrængelser samt ster Febre giver rig Anledning til Sygdom. (A. N. Hølmbo). Emitte observeres meget ofte som Aarsag til Sygdommen, og Almuen fordrer gjærne at forsynes med Præservativmidler mod den; saadanne Midler har Corpslæge Martheisen i Lindheved ogsaa fundet det hensigtsmæssigt at uddele, da Modet hos de Sygges Omgivelser derved opretholdes, men paa Bedkommendes egen Regning, da der eristerer Forbud mod deres Udleverelse for offentlig Regning. Den Grund af Sygdommens stadige Indførelse fra Fisker, dens Smitsomhed og de høie Hushold, hvor de Syge henlægges, foreslaar Distriktslæge Brod Indtætte af saavel Syggestuer samt Antagelse af faste Sygerogtere hist og her i Distrikterne (om hvilket Sidste conf. Distriktslæge,

Holmboe har indgivet Forslag til Amtet), ligesom ogsaa Fastfattelse af Regler, ifølge hvilke man kunde tvinge de Syge til at lade sig indlægge paa disse Stuer. Paa mange Steder separeres de Syge omhyggeligt fra de Friske, og med heldigt Resultat; ofte kan det ikke stee, men ofte kan ogsaa Sygdommen holde sig hele Aaret rundt paa een Gaard. Sygdommen optraadte i Megelen som Abdominaltyphus, dog iagttoges hyppigen Affection af Bronchierne, og Døden skyldes ofte Cerebral-Symptomer.

Halsbetændelse var en i Hardanger og Vos hyppig iagttagen Affection.

Rig hofte herstede fra 1852 i indre Hardangers Distrikt, ophørte om Sommeren og var mild. Parotit gif hele Aaret rundt i det samme Distrikt, ligeledes mild.

Diarrhoe med Feber var gjængs imod Enden af Sommeren paa Vos.

Lungebetændelser omtales kun i Beretningerne fra ytre Hardanger og Vos.

Secundær Syphilis forekom paa en Gaard i ytre Hardanger, hvor den havde herstet upaaaget i lang Tid, og hvorfra 16 Individuer indlagdes paa Bergens Sygehuus. Fra Midthordlands Distrikt blivne lignende Tilfælde ikke sjældent indbragte til Sygehusene i Bergen.

En at er en i Amtet meget almindelig Sygdom, som vanskelig lader sig udrydde, paa Grund af Bøndernes Uegnyddighed derimod, da de ansee den for et nødvendigt Onde og ikke søge Hjælp derimod. Der klages almindeligt over den store Ureenlighed og Mangel paa Hudkultur i disse Egne, hvor derfor en Mængde chroniske Hudsygdomme have hjemme.

Spedalskhed har ligeledes sit Hjem i samtlige disse Distrikter. I ytre Hardangers Distrikt opgives 15 Spedalske, men der findes vist mange flere. I indre Hardanger er Sygdommen ikke tiltaget, 1 angives at være helbredet. I Vos boe 13 Spedalske; i indre Søndhordland kendes 34. I ytre Søndhordland boede i 1852 111 Spedalske, af hvilke 13 ere døde i 1853. Fra Midthordland er Spedalskhed ikke berørt i Beretningen. I hvert af Nordhordlands 2 Distrikter anføres 25 Spedalske.

Rjertelsyge anføres at være almindelig i indre Hardanger, derimod ikke i Vos.

Svindstot derimod er en i begge disse Distrikter hyppigt forekommende Lidelse.

Cardialgie er en meget almindelig Affection. I ytre Hardanger lider over en Trediedeel af Befolkningen deraf. Som Karfag angives Nydelse af megen suur Mælk, den saagodt som totale Afholdenhed fra fersk animalst Føde, idet saavel Kjød som for det Meste ogsaa Fisk altid nydes saltet, eller det første røget. Dette stcer deels af Bane, deels af Økonomie, da den saltede Mad ansees for drøiere (Holmboe og Mathiesen).

Chronisk Rheumatisme plager mange af Beboerne og skyldes de haarde Særliser samt det raa kolde Klima.

Blegstot forekommer ofte i Hardanger og Vos, endog hos 30—40 Aar gamle Koner.

Veirliget maa i det Hele taget ansees for at have været godt, med ualmindeligt lidet Regn og mindre Storme end sædvanligt. Corpslæge Mathiesens Beretning indeholder følgende Bemærkninger desangaaende fra Qvindherred i Hardanger: Veiret var i den første Halvdeel af Januar meget mildt, saa Temperaturen endog naaede op til $+ 8^{\circ}$ R. forbunden med Regn og Storm fra S. og W.; Maanedens sidste Halvdeel var derimod temmelig kjølig, dog ei med stærkere Kulde end $- 4^{\circ}$ R. I Februar blev det aldeles Vinter, dog uden synderlig Sne; den stærkeste Kulde var $- 10\frac{1}{2}^{\circ}$. Marts var ogsaa jævnt kold, dog naaede Kulden ikke over $- 4\frac{1}{2}^{\circ}$. April var afværende, i Begyndelsen regnfuld og stormende, dens sidste to Trediedele fordetmeste med klar og mild Luft; Middelttemperaturen var $+ 4\frac{1}{4}^{\circ}$. Hele Mai og Juni vare meget varme og saagodt som uden Regn, hvorved anrettedes adskillig Skade paa Ager og Eng. Den høieste Varme var $+ 19^{\circ}$. I Juli og August naaede Varmen ei den Høide som i Juni; iøvrigt var Veiret i disse Maaneder afværende klart og regnfuldt. Den første Halvdeel af September var atter meget varm med lidet Regn; den høieste Temperatur var $+ 13^{\circ}$. Octobers Middelttemperatur var $+ 7\frac{1}{2}^{\circ}$. November og December udmærkede sig ved fordetmeste klart og stille Veir, hvilket er en Sjældenhed paa disse Kanter. Middelttemperaturen for November var $+ 5^{\circ}$, for December $+ 1\frac{1}{2}^{\circ}$. Den høieste Temperatur i November var $+ 9^{\circ}$, den laveste $= 0^{\circ}$. Decembers høieste Temperatur var $+ 7^{\circ}$, den laveste $- 5^{\circ}$.

Distriktslægen i indre Nordhordland omtaler Klimatet der som raat og koldt; Beboerne blive paa deres Særliser ofte vaade, men lade de vaade Klæder ofte tørre paa Kroppen. De leve iøvrigt ordenligt og maadeholdent, men tarveligt og almindeligvis i trange Kaar; de ere moralskt brave og ualmindeligt sædelige; af 453 i Distriktet fødte Børn vare kun 7 uægte.

Lægernes Antal er 9, nemlig 1 Distriktslæge i ethvert af Amtets 8 Distrikter og 1 Militærlæge bosat i Hardanger. Af Jordemødre findes ligeledes 9, hvoraf 3 privat praktiserende; 4 Læge-distrikter rundt om Bergen have ingen Jordemødre. Hjelpevaccinatøernes Antal i Amtet er 53. Om Brugen af Læger er ovenfor ytret, at den især benytttes, hvor der er Anledning til at erholde Hjælpen gratis, altsaa under Epidemier, og der ofte især for at bevare de Sunde mod Smitte. Til fattige Syge kaldes Lægerne sjældent, men der findes ogsaa færre egentlig Fattige i disse Distrikter. I Qvindherred er Corpslægen dog fast engageret Fattiglæge. Qvaksalverie drives af en Person i Hardanger, og af en Mængde kloge Koner, men disse gjøre sjelden Skade, undtagen hvor de optræde som "erfarne Fødsels-hjælperster". Om disse giver Holmboe følgende Skildring: Oftest ansees det for en Stam for en saadan Kone, om hun lader Barfalkonen komme i Eng, fra hun faaer de første Beer og indtil Efterbyrden er kommen; hun med andre ligesaa dygtige Nebbhjælperer slæder den arme Fødende rundt i Stuen i al denne Tid; eller Barfalkonen travler om paa Hænder og Knæer i den ynkeligste Forfatning, hvor-

for ogsaa at gjøre Barsel meget betegnende kaldes "at gaae i Gulvet." Gaaer Fødselen langsomt for sig, da hjælper hun paa Fødselen ved voldsomme Tryk paa Mavens; mærker hun, at Fødselen desuagtet ingen Fremgang faaer, da staaer Barnet fast, og hun maa stride til kraftigere Forholdsregler: en Mand tager Konens Been over sine Skuldre, lader hende hænges med Hovedet nedover sin Nyg og løber om med hende i denne Stilling, "for at riste Barnet løst igjen." Forflaaer ikke heller dette, da maa endnu kraftigere Midler til; men endnu er hun ikke i Forlegenhed for at finde dem: to Mænd tager hver eet af Barselkonens Been, løfter dem i Veiret medens hendes Hoved hænges ret nedad, og nu dunkes det flere Gange voldsomt mod Gulvet; det efter deres Mening paa Skæve indkilede Barnehoved skal nemlig paa denne Maade løsnes i Bækkenet. Nytter heller ikke dette, da er hun først i Forlegenhed; thi nu ere hendes Hjælpe midler udtømte, men Konens Kræfter ikke mindre, - og nu sendes Bvd efter Lægen. Efterbehandlingen staaer i Samklang hermed, og man kan under saadanne Forhold ikke forundre sig over, at kun yderst faa Koner her i Distriktet, naar de have født Børn, ere frie for mangehaande Svagheber, som af dem selv henføres til og af Lægen som oftest bestemt kan forfølges til en eller anden Mis-handling under Barselstiden. Mangelen paa Jordemødre i dette Amt, som skyldes tildeels Almuens Mangel paa Oplysning, tildeels Communebestyrelsernes Uvillie til at bevilge de dertil fornødne Midler, vil maaffee i nogen Grad blinde afhjælpen ved de flere, nu ansatte Distriktslægers Bestræbelser i denne Retning.

Vaccination er udført paa 2986 Individer. Af medico-legale Forretninger ere udførte 3.

Drab omkomne ved Ulykkestilfælde ere i ytre Nordhordland 10, deraf 3 paa Søen. 2 vare Selvmordere.

Af Sindsyge findes i ytre Hardangers Distrikt 15, i de øvrige Distrikter vare 7 under Lægernes Behandling.

Af kirurgiske Operationer omtales fra ytre Hardanger en Exstirpatio tumoris cystici; fra indre Hardanger en Brofoperation (med dødligt Udfald). Af obstetriciske Operationer ere udførte af Lægerne 1 Extraction af et Foster, 1 Vending, 4 Tangforretninger og 1 Udbringelse af Placenta.

Paa Barselstid døde 25 Qvinder, af hvilke 1 paa Vos uforløst uden Lægehjælp. Af Børn under 1 Aar døde i ytre Hardanger 24, i indre Nordhordland 60. Antallet af Dødsfaldte var i 4 Distrikter 98 (40 alene i ytre Søndhordland), fra 4 Distrikter ansæres Antallet ei i Beretningerne.

Af sjeldnere forekommende Sygdomme ansføres 1 Mand paa Vos død af Melanosis.

Amtet har ingen Sygehuse, Apotheker eller Baudeindretninger.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var ganske god, dog forekom der i Aarets første Deel mange Sygdomme, navnlig typhose og gastriske Febre samt catarrhalste Tilfælde.

Af Epidemier har kun herfket Typhus i maadelig Grad. Sygdomsconstitutionen maa i det Hele taget vel kaldes adynamisk, idetmindste i Aarets første Halvdeel. Inflammatoriske Sygdomme vare forholdsvis sjeldne.

Typhus, som havde herfket det foregaaende Aar, forekom temmelig almindeligt i den første Halvdeel af dette Aar, stærkest i 1ste Qvartal, aftagende i 2det Qvartal og ophørte mod Høsten. Af 6 Læger (Sygehuset iberegnet) er opgivet 267 Tilfælde af Typhus, af hvilke 28 endte dødeligt. Sygdommen optraadte især som Abdominaltyphus. Samtidig med denne Sygdom forekom ikke faa gastriske og simple Febre.

Skarlagensfeber meldes af 1 Læge at have forekommet enkeltviis i Februar.

Børnekopper udbrod hos en fra Christiania kommende Pige; hun smittede 1 Individ, som fik Varioloider. Vandkopper faaes af og til.

Rosen var usædvanlig hyppig, Herpes zoster ligeledes.

Halsbetændelser, undertiden af en ersudativ Charakter, forekom ofte om Vaaren, tildeels ogsaa om Høsten, ligesom catarrhale Affectioner i det Hele da vare temmelig almindelige.

Righoste observeredes af nogle Læger i August og September.

Strubehoste opgaves at have angrebet 8 Børn, hvoraf 7 døde; Laryngitis iagttoges oftere hos Børn og Børne.

Rheumatismer baade chroniske og acute vare ikke sjeldne, de sidste fornemmelig om Vaaren.

Diarrhoeer ytrede sig i Januar og i April til Juni nogenlunde hyppigt; i de 3 paafølgende Maaneder saaes Cholerae og godartet Cholera ret ofte; faa døde deraf.

Lungebetændelser og andre Betændelsesygdomme vare i det Hele sjeldne, forekom dog om Foraaet, da de catarrhalste Tilfælde herfkede, hyppigere end de foregaaende Aar.

Syphilis er ikke meget almindelig. Primære Tilfælde ere i Almindelighed medbragte fra Udlandet; de fleste paa Sygehuset forekommende secundære Tilfælde ere indlaagte fra Landdistrikterne, hvor undertiden hele Familier lide deraf.

Spedalske findes især paa de to for denne Sygdom indrettede Hospitaler, af hvilke der paa St. Jørgens Hospital i Aarets Løb behandledes 147 Individer. Af disse vare 19 nye tilkomne i Aaret; 17 døde.

Rjertesyge, Svindsot, Plegsot, Cardialgie, Hysterie, Hæmorrhoidaltilfælde og Drmsygdomme høre til de almindeligste chroniske Affectioner.

Veiret var som sædvanligt i Bergen ustadigt med ubetydelig Sne, uden Kulde om Vinteren, en

tør og kold Forfommer, saa at der sporedes stor Vandmangel; efter Midfommer var Veiret regnfuldt, tildeels stormende og koldt. I Høsten og Slutningen af Aaret vedblev Regnen fremdeles; ingen Kulde eller Sne; dog vare de paa denne Aarstid almindelige Storme hverken stærke eller hyppige. Under de koldere Aarstider befinde Indvaanerne sig bedst ved det fugtige Veir, hvilket gjælder ikke alene dem, som ere fødte i disse Egne, men ogsaa dem, som i den modnere Alder blive bosatte her, og som tidligere have følt sig vel ved den østlandste kolde Winter. De som oftest pludselige Overgange fra fugtigt til klart og kjæligt Veir har stedse mere eller mindre udbredte Catarreer til Følge. Forøvrigt kan der ikke udledes nogen causal Forbindelse mellem Veirliet i Aaret og de i det herskende Sygdomme (D. Heiberg og D. M. Bull).

Lægernes Antal i Bergen var 15 foruden 2 ueraminerede Militærlæger. Af Jordemødre fandtes 12; 1 Dyrlæge. Tilsynet med Byens fattige Syge udføres af 2 Fattiglæger; desuden findes der en Arbejdsforening med sin egen Læge.

Vaccination er udført paa 650 Individer; Revaccination paa nogle Enkelte.

Medico-legale Forretninger omtales ei at være udførte i Aarets Løb.

Angaaende Sindsyge findes fra Lægerne ingen Meddelelser; der findes for Sindsyge et eget Asyl, det saafaldte Mentalsygehuus.

Af kirurgiske Operationer er paa Byens almindelige Sygehuus udført 15 mere betydelige, af Læger i privat Praxis 3.

Af obstetriciske Operationer er foretaget Tangforretning 18 Gange, Vending 1 Gang og Extraction af Fosteret 1 Gang. Desuden har Sygehuuslæge Martens foretaget Sectio cæsarea paa en nøg forud pludselig afdød svanger Kvinde, Fosteret var dødt, — samt ved Vending forløst en under foregaaende Vendingsforsøg, af en Jordemoder aforsløst død Kone, ogsaa med et dødt Foster. Af 5 Barselsfebertilfælde, som i Beretningerne ere anførte, endte 3 med Døden. Forøvrigt findes ingen Opgave over Antallet af Døde paa Barselseng eller af under 1 Aar døde Børn.

Bergen har et almindeligt Sygehuus, hvor ogsaa Militære indlægges, siden Militærsygehuset er nedlagt, samt det før omtalte Mentalsygehuus og St. Jørgens Hospital for Spedalske. Lungegaardshospitalets Helbredelsesanstalt for Spedalske afbrændte Natten til den 25de December. Et privat orthopædiskt Institut med 22 Patienter bestyres af Gram. med. Salvesen; fra Institutet udgik 14 Patienter, hvoraf Halvdelen vare helbrejede, Halvdelen i Bedring. Curen ledes der efter Kjølstads Selvretningsmethode med Understøttelse af mekaniske Hjælpemidler.

Byen har to Apoteker, en Badeindretning med Dampbad med Videre i det almindelige Sygehuus, som benyttes meget, samt et Badekøb.

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden anføres af alle Amtets Læger at have været god, fornemmelig i Aarets sidste Halvdeel, da der især i 1ste Halvjaar herkede endeel Typhus, som næsten var den eneste epidemiske Sygdom, der observeredes. Sygdomsconstitutionen maa, forsaavidt den i det Hele kan antages at have haft en bestemt udtalt Charakter, kaldes gastrisk adynamisk i det første Halvjaar og mod Enden af Aaret. Om Sommeren var den bestemt indifferent. Som Exempel paa Sundhedstilstanden og Fordelingen af Sygdommene (Typhus undtagen) i Indre Sogns Lægedistrikt kan anføres, at der i Aarets Løb fødtes 593 Individer, af hvilke 277 døde; Overfluddet af Fødte var altsaa 316. Af 312 af Distriktslægen behandlede Sygdomstilfælde faldt paa Januar 29, Februar 30, Marts 41, April 21, Mai 51, Juni 34, Juli 29, August 14, September 13, October 10, November 28 og December 12.

Typhus forekom i enkelte smaae Epidemier over hele Amtet, fornemmelig i Aarets første Halvdeel og dets sidste Maaneder. Ialt vare 249 Syge tilseede af Lægerne, og af dem døde 17. Af 37 af Cappelen i Nordfjord behandlede Typhustilfælde, af hvilke 3 endte dødt, vare 25 af abdominal Form, deraf 13 med putride Symptomer, 4 af cerebral Form og 8 milde Tilfælde uden Localisation. Samtidig med Typhus observerede han flere Tilfælde af gastrisk Feber. Af 59 Typhustilfælde i Søndfjord faldt 21 paa 1ste Kvartal, 12 paa 2det, 10 paa 3die og 16 paa 4de; af disse 59 døde 4. Distriktslægen i indre Sogn beretter, at man der i Distriktet er bange for Sotten og ofte forlanger Præservativer mod den; han anseer det for vanskeligt at hæmme Sygdommens Udbredning ved almindelige sanitære Forholdsregler paa Grund af de Angrebnes Almod; det er allerebe godt, om man kan faae udlufter Sygestuerne, der ofte tillige tjener til Opholdssted for Faar og Grise.

Catarrhalske Affectioner, Hals- og Brystbetændelser vare almindelige i Aarets 1ste Kvartal i Søndfjord og tillige om Høsten i Nordfjord. I Søndfjord døde eet Individ af Diphterit, som udstrakte sig til Luftvævet.

Rig hofte begyndte at vise sig i Søndfjord imod Enden af 1852 og udbredte sig i det følgende Aar over hele dette Distrikt, hvor den angreb en Mængde Børn, af hvilke enkelte døde i Aarets 3die Kvartal, da Sygdommen var mere ondartet. Fra de øvrige Distrikter i Amtet omtales denne Sygdom ikke.

Cholerae forekom hyppigt i Nordals Præstegjeld, ytre Sogns Lægedistrikt, om Høsten.

Af venerisk Sygdom omtales kun Gonorrhoe, der i Nordfjord behandles hos en Deel Sømand paa deres Reise fra Bergen nordover.

Enat er i Søndfjord almindelig som forhen, men der søges i den senere Tid offere Maad for dette Onde. I Nordfjord bliver Sygdommen sjældnere, da Almuen har lært, at den let kan helbredes, og selv forslaaer at anvende Midler derimod.

Spedalskhed er meget udbredt i dette Amt. I indre Sogns Lægedistrikt fandtes 89 Spedalske, af

hvilke man hos 7 ikke forhen havde observeret Sygdommen. 5 Epedalste døde i Aarets Løb. Sygdommen griber der mere og mere om sig, og man ser Mange med Antydninger til den. — Distriktslægen i ytre Sogn omtaler ikke denne Lidelse. I Søndfjords Læge-distrikt kjendtes i 1853 et Antal af 324 Epedalste, hvilket er 198 flere end i 1845. — I Førde Præstegjeld alene var Forøgelsen fra det nævnte Aar 139. Distriktslægen havde nemlig i dette Præstegjelds 2 Sogne, Nøstidal og Vefring, anstillet en nøiagtig Undersøgelse med Hensyn til denne Sygdom, og derved fundet 98 flere Epedalste end Præsten havde opgivet. Da saadan Undersøgelse ikke er anstillet i de andre Sogne, maa Antalsfortegnelsen ansees aldeles upaalidelig og meget forliden. I 1853 døde i Søndfjord 12 Epedalste. I Nordfjords Distrikt opgiver Distriktslægen, at der i 1852 fandtes 48 Epedalste og 12 for Sygdommen Mistante; af dem døde 3 i Aaret 1853. Eerhuus fandt i 1853, at 3 forhen for Epedalste ikke anseede Individider lede af denne Sygdom. Cappelen fandt et lignende Antal nye Syge; han beretter, at der i Distriktet findes Mange, som egne sig til Guur paa Lungegaardshospitalet, men som forhen ikke have kunnet faae Plads der (?).

Kjertelsyge angives at være almindelig i indre Sogn og i Nordfjord.

Blegfot findes i Nordfjord ikke hyppigt, og næsten kun hos de faa mere formuende og danneede Familier i Distriktet.

Cardialgie er derimod en (i indre Sogn og Nordfjord) særdeles almindelig Affectiou og dertil meget haardnakket, som fremkaldes ved Almuesmandens urigtige diætetiske Forhold. Engh skyder i denne Henseende Skylden fornemmelig paa Bondens rigelige Frokost, den saakaldte Morgensbidst, der nydes kl. 4 & 5 Morgen, og bestaaer af torret Kjød og fede Episer i stor Mængde; Cammermeyer anseer den almindelige Nydelse til Dvermaal af Ol og Brændevin for Hovedarsagen. Blandt 312 af Engh behandlede Syge lede 36 af Cardialgie; de dernæst største Tal viste Rubrikkerne for Lætioner og Ulcera, nemlig 30 og 24. For Hysterie behandlede han 17, for Neuralgie 11.

Rheumatisme, saabelchronisk som acut; næsten som hyppigt forekommende.

Panaritier behandlede Cappelen ofte i Nordfjord. De tilskrives Tilværelsen af Sild og Torst og blive ofte stemme, da de derved frembragte smaa Lætioner paa Fingrene forværres ved Indvirkningen af Svovand og Salt o. s. v.

Veirlygget var i Aarets 1ste Kvartal meget stormende og foruroligt, i 2det Kvartal var det varmt og tørt; Juli og August vare kjelige og regnsfulde; September og Begyndelsen af October medførte blidt og gunstigt Væd; Resten af Aaret var afværende vejr og stormfuldt med noget Sneefald (Cammermeyers). Climatet er især langs Hættækten meget fugtigt og vaat med hyppige Temperaturer, hvilket er Aarsag til mange Betændelser i Svalgets og Luftvejenes Slimhinde samt til Rheumatisme (Cappelen).

Om Levemaaden i Sells og Davigs Præstegjeld i Nordfjord beretter Cappelen Følgende: Indbyggerne ere for det Meste Fiskere. I Maanederne Januar og Februar indtræffer Baarsildfiskeriet, senere Torstefiskeriet; om Sommeren et betydeligt Sildfiskeriet og om Høsten efter Torstefiskeriet. I det Fiskerne saaledes til alle Tider af Aaret færdes paa Havet, hvor de ofte tilbringe flere Nætter langt fra Land, ere de under afværende Høning og Seilads udsatte for snart at blive varme og at svede, snart for Kulde, hvilket fremkalder rheumatiste og catarrale Affectioner. Det rige Baarsildfiske lotter en Mange Menneſter sammen paa Fiskeværne, hvor de formelig sammenpakkes i de smaae Høliger. Luftten i disse bliver af Varmen og af Dampen af de varme Klæder i højeste Grad slet og trøttende; Dampene slaae sig saaledes af paa Vægge og Loft, at disse dryppe. Saadant Nattelegio, slet Dækkning og Mangelen paa varm Kost udøver snart sine skadelige Virkninger. Der opstaaer saebanligvis i Slutningen af Februar, i Marts og April Sygdomme, som antage en adynamist Character, Typhus. Paa samme Tid misbruge Fiskerne Spirituosa, hvis Nydelse er tiltaaget i utrolig Grad.

Lægernes Antal er 6, nemlig 1 Distriktslæge i hvert af Amtets 4 Læge-distrikter og 2 privat praktiserende Læger i Nordfjord. Af Jordemødre findes 13 ansatte i de 3 Distrikter, i indre Sogn er Antallet ikke opført hverken af Jordemødre eller Hjelpevaccinatører; i de øvrige 3 Distrikter findes der af de sidste 33. Lægehjælp søges temmelig meget, dog drives meget Dvælsalverie; i indre Sogns Distrikt blev en dimitteret Stræffange tilfaldt for Dvælsalverie. Jordemødrene benyttes kun lidet, da man fremdeles holder halskarrigt paa de uvidende Hjelpekoner (Cammermeyer). Fattighjælpsseien betoges af Amtskommunen, saa at den Fattige i Amtet nyder tilstrækkelig Sygepleie, enten han saa kan behandles i sit Hjem eller maa indlægges paa Sygehuset i Bergen (Hirsch); dette benyttes dog kun sjeldent fra de meest bortførte Distrikter, s. Ex. i Nordfjord, der har en 20 & 30 Mil Svæi til Bergen. I Søndfjord var i 1853 af fattige Syge tilseede 61.

Vaccinerede bleve 2136 Individider. Der findes mangefleds Uvillie mod Vaccinationen. Cappelen anseer det for urigtigt at have ukøgeyndige Vaccinatører i Distrikter, hvor der findes saa mange Epedalste.

2 medico-legale Forretninger ere udførte i Søndfjord.

Af Sindssyge erholdt 22 Lægetilsyn. Noget indlagdes paa Bergens Mentalkygehuus.

Obstetriske Operationer nævnes kun at være udførte i ytre Sogns Distrikt, nemlig 1 Bædding med Fødsel af dødt Foster, og 1 Tangforretning. Ingen betydeligere kirurgiske Operationer. Hos 2 Individider blev udført Paracentesis abdominalis for Vattersot, 4 Gange hos hver; i det ene Tilfælde angives Udfaldet af Sygdommen at have været dødeligt.

Antallet af Døinder døde paa Værelsen er 5, af hvilke en i ytre Sogn døde uforløst, uden at Lægehjælp var fordret. Af Børn døde i Aaret

døde i indre Sogn 64, i Nordfjord 65. I ytre Sogn vare 32 Dødsfælde, i Nordfjord 27.

Amtet har ingen Sogehuse; 1 Apothek paa Leirdalsøren blev i 1853 atter aabnet efter 2 Aars Nedlæggelse. Af Badeindretninger nævnes 2 private i Søndfjord.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden har i det Hele været temmelig god, dog mindre tilfredsstillende i de nordlige end i de sydlige Dele af Amtet. Naar undtages en i den største Del af Amtet herstkende Righeds-epidemie, have de øvrige epidemiske Sygdomme ikke naaet nogen betydeligere Udbredning. Sygdoms-constitutionen betegnes i Almindelighed som catarrhalst-rheumatisk, dog med en større Udbredning af adynamisk Charakter end i de foregaaende Aar.

Typhus, som i Amtets sydligste Distrikt søndre Søndmøre kun angreb nogle faa Individuer, blev jo længere nordover desmere almindelig, uden dog at fremtræde i nogen udbredt Epidemie. I nordre Søndmøre og i Romsdal opgives saaledes Antallet af de af Lægerne behandlede Syge til 120 à 130, hvoraf kun 5 døde. Dog skal et større Antal være død uden Lægebehandling. I ytre og indre Nordmøre bleve behandlede 264; Dødeligheden er her ikke nøiagtig opgivet, men angives at have været ringe. Sygdommens Udbredning ved Smitte paarises med Bestemthed af flere Læger. Distriktslæge Søberg i nordre Søndmøre, som paa Grund af særegne Omstændigheder troer i 3 Tilfælde med Sikkerhed at kunne bestemme Incubationstiden, angiver denne for de nævnte Tilfælde til mellem 16 og 20 Dage.

Exanthematisk Febre have næsten slet ikke været iagttagne i dette Aar. Derimod have catarrhaliske Febre og i det Hele Fortjølelsesygdomme (Bronchit, Dypthalmie, Angina) været ganske almindelige. Den ondartede exsudative Halsbetændelse (Diphtheritis) har dog ligesaa vel som Strubehosten kun viist sig hos enkelte Individuer.

Righoste har været Aarets betydeligste Epidemie. Naar undtages søndre Søndmøre, hvorfra Intet er meldt om denne Sygdom, har den forøvrigt været udbredt over alle Amtets Lægedistrikter, næsten hele Aaret igjennem. Skjønt i det Hele taget ikke ondartet, bortset den dog paa nogle Steder, saasom i Christiansfund og i ytre og indre Nordmøres Landdistrikter et ikke ubetydeligt Antal Børn. Ogsaa Børne bleve angrebne af den, endog nogle, som forfikkrede allerede tidligere at have gennemgaaet samme Sygdom.

Gastriske Sygdomme have ikke været synderlig hyppige. Endel Diarrhoeer og Choleraer om Sommeren, især i Christiansfund, og enkelte gastriske Febre om Høsten, samt sporadiske Tilfælde af Dysenterie omtales i Medicinalberetningerne. Distriktslæge Hoffmann i Romsdal beretter om en epidemisk Diarrhoe i Næslets Præstegjeld, der først angreb en Del Personer paa to Gaarde, af hvilke 2 gamle Mænd allerede vare døde før Lægens Ankomst. Senere anmeldtes endel lignende Sygdomstilfælde paa en anden Gaard, hvor Lægen ved sin Ankomst fore-

fandt 3 døde Børn, der alle havde været angrebne af Diarrhoe, og vare døde efter 9, 10 og 12 Dages Sygdom. Hos alle 3 indfandt sig paa Sygdommens sidste Døgn et Blæreudslag (Pemphigus), hvoraf der paa Ligene viiste sig Spor over hele Legemet, fornemmelig i Ansigtet.

Af Betændelser omtales Lungebetændelser som sjeldne i de sydlige Distrikter, noget hyppigere i de nordlige. I indre Nordmøre vare 17 under Behandling, hvoraf 2 døde; i Christiansfund 47, hvoraf 8 døde.

Rheumatisk Tilfælde høre til de meget almindelige i Amtet. Puerperalsygdomme have været sjeldne. Intermitterende Febre forekom kun som indførte fra andre Steder.

Af kroniske Sygdomme anføres Cardialgieer som hyppigt forekommende, og tilskrives deels Beskædningen, deels Næringsmidlerne, af en af Lægerne tillige den hyppige Brug af Straatobak. Kjerstesygdom angives som meget almindelig; derimod synes Svindsot at forekomme sjeldnere. Ogsaa Blegfot omtales af de fleste Læger som en sjelden Sygdom. Menstruationsanomalier forekomme ofte, og antages for en stor Del at have sin Grund i den Skil hos Fruentimmere af Almuen, at gaae barfodede fra tidlig om Vaaren til langt ud paa Høsten i Slud og Sne, og mangengang under haardt Markarbejde, som mestendeels maa besørges af Fruentimmerne, da Mændene udenfor deres Bestjæftigelser paa Søen ikke ere tilbøielige til at befatte sig med andet Arbejde.

Fnat er i enkelte Distrikter, saasom søndre Søndmøre, i den Grad udbredt, at neppe noget Individ af Almuen er fri derfor. I Modsatning her til angiver Distriktslægen i indre Nordmøre, at i hans Distrikt Fnat aldeles ikke eksisterer.

Venerisk Sygdom, som i de foregaaende Aar havde grebet stærkt om sig, i de nordlige Dele af Amtet endog i den Grad, at midlertidige Sogehuse maatte oprettes til deres Undertrykkelse, er nu overalt i Aftagende.

Om Spedalskhed lyde Beretningerne i det Væsentlige som forhen. De fleste Læger ansee den for at være i Aftagende; kun Distriktslægen i indre Nordmøre beretter, at den i hans Distrikt ikke er meget udbredt.

Af sjeldnere Sygdomstilfælde omtaler praktiserende Læge Follum i nordre Søndmøre et Tilfælde af Caries hos en Pige i de nederste Hvirvler og øverste Lændehvirvler. Der dannede sig efter lange Lidelser en Udvei gjennem Modersteden med Udtømmelse af stinkende Materie. Da Beretningen blev afgiven, syntes hun at komme sig, men med en tilbageblivende betydelig Krumning af Hvirvleraden.

Den samme Læge anfører, som Exempel paa Arveligheden af Kræft, en 80aarig Mand med Kræft i Tungen, hvis Søn døde, 50 Aar gammel, af Penitonzæitis af et perforerende Kræftsaar i Maben; dennes Søn døde ligeledes af Mavekræft, 25 Aar gammel.

Om Veirforholdene i dette Amt give Lægeberetningerne kun meget sparsomme Oplysninger. Distriktslægen i søndre Søndmøre karakteriserer Klimatet som fugtigt, købt og veirhaardt. Lægen i nordre Søndmøre angiver Aaret for at have været godt med rig Høst, og fra Christiansfund berettes, at Barometerstanden har været høi, og Sommeren varm med stor Tørre.

Levemaa den i Amtet stemmer, som det synes, i det Væsentlige overeens med den i de øvrige Distrikter paa Landets Vestkyst, hvor Fisk er Hovednæringsmidlet. Denne nydes ofte slet tilberedt og endog i bedærvet Tilstand, og flere Læger ere tilbøjelige til at give denne Omstændighed Skyld for de mange Cardialgier, Digestionsuordener og deslige Sygdomme, som jævnlig forekomme. Hyppige Forhølelser paa Søen og ved Markarbeidet, slet Huds-cultur og overhovedet Ureenlighed ere identivl Nar-sag til de mange Catarcher, Rheumatismen, Menstruationsuordener og Hudsygdomme. Brændeviinsdrik synes i det Hele ikke at finde Sted i nogen overdreven Grad, især i Landdistrikterne; noget mere udbredt er den i Byerne, især i Christiansfund. Derimod nydes stærkt Ol temmelig almindeligt.

Medicinalpersonalet i dette Amt, der bestaaer af 5 Lægedistrikter, er følgende:

Lægedistrikt.	Læger.	Førdemødr.	Hjælpevacinatore.
1. Søndre Søndmøre	2	7	8
2. Nordre Søndmøre med Nalesund	3	13	11
3. Nomsdal med Molde	2	ikke opgivet	14
4. Indre Nordmøre	2	6	8
5. Ytre Nordmøre med Christiansfund	3	ikke opgivet	ikke op-givet.

tet, 4 i Byen.

Lægernes økonomiske Vilkaar og den Godtgjørelse, de erholde for deres Lægeforretninger hos Almuen i disse Distrikter, synes hidtil kun at være maadelige. En Læge i Landdistriktet angiver, at han for en Consultation erholder i betydeligere Tilfælde indtil 1 R., i mindre betydelige Intet; for Reiser fra $\frac{1}{2}$ —2 Spd., for en Tangforretning indtil 3 Spd. o. s. v.

Af obstetriciske Operationer ere af Lægerne udførte 23 Tangforretninger, 4 Wendinger, 6 Løsninger af Moderkagen, 1 Perforation, 1 Sønderlemmelse af Fosteret og 1 kunstig fortidlig Føreløsning. Ingen af de angjældende Koner opgives at være død. Forøvrigt ere 12 anmeldte døde paa Barselseng. Af større kirurgiske Operationer omtales 1 Amputatio femoris og Erstirpation af et stort Lipom.

De Vaccineredes Antal har været 2441.

16 medico-legale Forretninger ere udførte og 8 Sindsyge undersøgte.

Af Sygehuse findes i Amtet kun 1, nemlig Aeknæs Hospital ved Molde, som kun modtager Venerske, Spedalske og andre kroniske Hudsygge. Hermed er forbundet en Meieanstalt for Spedalske.

For Behandlingen af andre fattige Syge gives saa godt som ingen Sygeindretninger. Selv i Chri-

stiansfund, Amtets største By, er der hertil kun anvist 2 smaae daarlige Værelser i et elendigt Fattighuus. Forøvrigt behandles de fattige Syge deels af Embedslægerne, deels af privat engagerede Fattiglæger.

3 Apotheker findes i Amtet, nemlig i Christiansfund, Molde og Nalesund.

Der er ingen Badeanstalt i Amtet, undtagen Aeknæs Hospitals Badeindretning, som alene benyttes af de Syge. I Molde har der tidligere været et af Apotheker Petersen oprettet Bad, men som maatte nedlægges af Mangel paa Søgning.

XVI. Søndre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden i Amtet var i 1853 overhovedet meget god. Der var ikke megen Sygelighed og ingen store Epidemier, men af epidemiske Sygdomme herskede ikke saa faa: saaledes Typhus og Kighoste i de fleste af Amtets Distrikter og igennem en stor Deel af Aaret, Parotit i Trondhjems By, Blodgang i søndre Fosen, exanthematisk Febrer i Trondhjems og i Strinden og Selbo Distrikt. Ingen af disse Epidemier herskede dog voldsomt; naar Typhus undtages, vare de øvrige høist ubetydelige.

Sygdomsconstitutionen angives fra Trondhjem og Nøraas at have været hovedsagelig catarhalst; paa det første Sted i Aarets Begyndelse og Ende, med Affection hovedsagelig af Respirationorganerne, om Sommeren af Digestionsorganerne. Fra nordre Fosen ansføres en typhus-gastrisk Sygdomsconstitution at have været frembestende.

Typhus, som havde hersket stærkt i Trondhjem og flere omliggende Bygder i 1852, forekom fremdeles i Aaret 1853. I Trondhjems By er opgivet at have været under Behandling 86 Typhus-syge, af hvilke 8 døde (et Par Læger have ei opgivet Antallet), hvilke vare fordeelte over hele Aaret, men forekom hyppigst i 1ste Halvaar. I Strinden fortsatte en i 1852 udbrudt Epidemie sig ind i de Par første Maanedes af 1853, ligesom der forekom nogle Tilfælde mod Aarets Ende. I Selbo herskede Sygdommen siden October 1852; i Alt behandledes der 137 Syge, af hvilke 82 i Aaret 1853. Sygdommen, der var vel karakteriseret, var her tydelig contagios, og angreb gjerne alle Individder paa de Gaarde, hvor den udbredt (Poulsen). Paa Nøraas herskede Sygdommen i Januar og Februar. I Orkedalens Distrikt, hvor 160 vare syge og 8 døde, begyndte Feberen som rheumatisk, men antog lidt efter lidt en nervøs Charakter. I nordre Fosens Distrikt forekom Sygdommen i Aarets første Halvdeel i Aafforden og Stadsbygden, hvor af 45 Behandlede 4 døde. Om Baaren herskede der en gastrisk Febrer paa Nøraas.

Af exanthematisk Febrer ansføres Vandtopper og Rubeolæ at have hersket i Trondhjem og i Strinden og Selbo Distrikt, især om Baaren og Sommeren; Mæslinger om Sommeren i Strinden; Rubeolæ og en mild Skarlagensfebrer om Baaren og Sommeren paa Nøraas. Desuden nævnes Ur-

ticaria som hyppig i Trondhjem, og Nosen i Orledalens Distrikt i Februar—April.

Catarrhalste Affectioner, Halsbetændelser og Bronchiter vare paa Nøraas meget almindelige hele Aaret, endog om Sommeren, dog fornemmelig om Vaaren. Rheumatisk-catarrhalste Febre vare hyppige i søndre Fosen.

Kighoste begyndte at vise sig i Trondhjem og i Amtets sydligere Distrikter om Høsten 1852 og vedvarede den største Deel af 1853; Sygdommen var stærkest i Begyndelsen af Aaret, dog i det hele taget af en mild Charakter. Mod Enden af Aaret optraadte Epidemien i nordre Fosen. Fra Nøraas, hvor Sygdommen var mildere og lidet udbredt i selve Bergstaden, strengere og almindeligere i Landdistriktet, omtaler Berglæge Stengel følgende Middel som almindeligt blandt Almuen: Radix recens urticae urentis koges med Vand og Sukker til en Sirup, som derpaa slaaes sammen med Syggeblommer og gives thesteerviis nogle Gange daglig.

Parotit optraadte epidemisk i Trondhjem i Juli Maaned, og tiltog i Hyppighed til Enden af Aaret; den angreb sjelden Borne, meest Børn, dog ikke under 4 Aars Alder. Metastaser vare sjeldne.

Rheumatisme var almindelig i Strinden, dog sjeldnere som acut Rheumatisme med Feber; ligeledes paa Nøraas. I Sælbo ere rheumatiske Affectioner meget sjeldne.

Koldfeber iagttoges i Trondhjem hos 2 Individuer, deraf een Gang med tertian Typus hos en ung Mand, der aldrig før havde haft Koldfeber og ikke paa flere Aar havde været paa Reiser. Ellers findes Koldfeber der kun som hjembragt andetstedsfra, og almindeligvis hos Søfolk (Weisfe).

Diarrhoe og Cholericne viste sig oftere under den stærke Sommervarme i Trondhjem, dog mindre hyppigt end i andre Aar; paa Orlandet var Diarrhoe epidemisk i Juli og August. I Strinden, paa Nøraas og i søndre Fosen forekom disse Affectioner om Høsten paa sidstnævnte Sted fra September til December.

Blodgang gif epidemisk i Hevne Præstegjeld, søndre Fosens Distrikt, fra Januar til August. Af 32 Syge døde 5.

Lungebetændelser, der pleie at forekomme temmelig almindeligt i Trondhjem, og som især i Aarene 1848 til 1851 vare meget hyppige, medens Typus i disse Aar var meget sjelden der, forekom i 1853 kun sparsomt. Noll har ikke i noget af de 9 foregaaende Aar iagttaget saa faa Lungebetændelser i Trondhjem. Af 3 Læger og fra Communalsygehuset er opgivet 21 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødt; en anden Læge opgiver at have haft 12 Dødsfald af denne Sygdom. Paa Nøraas forekom en Deel Lungebetændelser om Sommeren.

Syphilis er ikke sjelden i dette Amt. Paa Trondhjems Communalsygehuus indkom 48 Tilfælde af Syphilis fra Byen, deriblandt flere Søfarende og Omreisende, 65 fra Landdistricterne, deraf 11 fra Fosen. 23 Tilfælde af Gonorrhoe indkom paa Sygehuset. I Trondhjem foretages fremdeles Visitation af de offentlige Fruentimmer. — I Sælbo er Syphilis endemisk. Lægen ved det der mod denne Syg-

dom midlertidigt oprettede Sygehuus, Poulsen, beretter derom følgende: Sygdommen skal for 20—30 Aar siden være indbragt i Bygden fra Trondhjem med en endnu levende Sælbyg, som i længere Tid havde været paa Arbejde i Byen. Efter sin Hjemkomst forplantede han Smitten vidt omkring i sin Hjembygd. Uagtet man fra det Offentliges Side traf kraftige Foranstaltninger til Sygdommens Udryddelse, tiltog den ikke destomindre i en saa foruroligende Grad, at man i 1852 besluttede sig til med et aarligt Bidrag af 200 Spd. af Statskassen at oprette i selve Præstegjeldet et midlertidigt Sygehuus paa 30 Senge for syphilitiske Syge. Sygehuset (som endnu i 1856 var i Virksomhed) aabnedes den 1ste November 1852, fra hvilken Tid der til Udgangen af 1853 indlagdes 86 Syge, af hvilke 72 i Aarets Løb udstreves helbredede. Til 1854 vare 14 tilbageiggende. Antallet af Forpleiningsdage for hver Syg var omtrent 74, og de daglige Udgifter 28 & 30 $\frac{1}{2}$ for Hver, uberegnet Lægens Løn og Inventarieudgifter. Samtlige Syge havde secundære eller terciære syphilitiske Former. Det var i Almindelighed meget vanskeligt at faae de Syge indlagt paa Sygehuset. Man maa ved Visitationsreiser omkring i Bygden opspore de Angrebne, og Øvrighedens Hjælp paafordres ofte for at faae dem undersøgte og tagne i Guur.

Enat er ligeledes endemisk i Sælbo. Ved sin Ankomst did i 1852 fandt Poulsen vist $\frac{1}{4}$ af Befolkningen angreben deraf. Ved hans Bestræbelser for at overtøye dem om, at der kun udfordredes lidt Grænsæbe og nogen Reenlighed for at blive befriet derfor, er Sygdommen tydeligt aftaget. Ureenlighed og Ligegyldighed om sit Lægeme er isørigt den der-værende Almues Feil.

Spedalstked er meget udbredt langs Kysten. Af Beretningerne sees imidlertid, kun at 11 Spedalstke behandlede paa Trondhjems Communalsygehuus, og at der i søndre Fosen i 1853 døde 8 Spedalstke og var 34 Spedalstke igjen ved Aarets Udgang. Angaaende denne Sygdom bemærker Lægen i nordre Fosen, Holmsen, at det synes som om den opsluger de andre Tuberculoser. Saaledes var Kjerfeltstygge, Rachitis og Svindsot forholdsvis sjelden der. I Trondhjem derimod var saavel Kjerfeltstygge som Svindsot almindelige, hvilket ogsaa var Tilfældet paa Nøraas.

Af andre kroniske Sygdomme forekom Cardialgier, Blegstot, Nosen og flere Hudsygdomme samt Ormetilfælde almindeligt i Trondhjem. Paa Nøraas var ogsaa Blegstot hyppig; der og i Orledals Distrikt vare derimod Hudsygdomme sjeldne.

Med Hensyn til Topographie og Veirlig heder det i Beretningerne fra Trondhjem, at Byen har en sund Belliggenhed med et til sine Tider barst Climat; denne Sommer var imidlertid ualmindelig varm. I det mod Havet beliggende Fosen var Vaaren kold og taaget, Sommeren fugtig, regnfuld. Beboerne der føre i Almindelighed et haardt Søvli med daarlig Levemaade, hvilket maa ansees som Aarsag til mange i Stadsbygden forekommende kroniske Diarrhoeer og rheumatiske Affectioner (Girsch). Om Næringsmidlerne ytrer Holmsen, at de i sig selv ere

npaaklagelige og sunde, hvorimod Tillavningen af dem i Regelen er yderst mangelfuld, ligesom man har for liden Afverling i dem. Brændeviinsdrik er ikke almindelig der og heller ikke i Orkedalens Distrikt, i hvilket der ikke findes lovlige Brændeviins-Udstjækningssteder. Fra Nøråas anføres, at Brændeviinsdrik ikke er meget almindelig i Byen, men vel i Landdistriktet; derimod misbruges Nydelsen af Kaffe. Obstruction er meget almindelig paa Grund af den megen Melkespise (Bødfer). Veiret var paa Nøråas ustadigt, især i Januar og Februar, uden streng Kulde, men med østlige og sydlige Storme og vedholdende Sneedrev. Klimatet er sundt, og der findes mange gamle raske Folk (Stengel). I Sælbo ere - uaagtet det haarde Klimat og det strenge Arbeide i Kværnstensbrudene - de fleste Sygdomme ukjendte, navnlig hører man næsten aldrig Tale om Rheumatisme, hvilket tilskrives den hensigtsmæssige Klæde dragt og Brugten af Stindfæller til Sengklæder. Lægehjælp bruges der meget lidet, da der herfter en afsjort fatalistisk Tro i Henseende til Sygdom og Død. Jordemoder benyttes endnu mindre, tildeels af den samme Grund, tildeels vel ogsaa paa Grund af den forbausende Lethed, hvormed Fødslerne i Almindelighed foregaae (Poulsen). Fra Nøråas og Orkedalen klages over Dvafsalverie.

Medicinalpersonalet i Amtets forskjellige Distrikter er følgende:

1. Trondhjem har 7 Læger, af hvilke 1 tillige er Vaccinator. Antallet af Jordemødre uopgivet.
2. Strinden og Sælbo Distrikt har 5 Læger (deraf 1 Berglæge paa Nøråas, som tillige har sin egen Fattiglæge), 6 Jordemødre, 16 Hjælpevaccinatorer.
3. Orkedals Distrikt har 1 Læge, 4 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatorer.
4. Søndre Fosens Distrikt har 1 Læge, 2 Jordemødre og 4 Hjælpevaccinatorer.
5. Nordre Fosens Distrikt har 2 Læger, 3 Jordemødre og 6 Hjælpevaccinatorer.

Antallet af Vaccinerede var 2137.

5 medico-legale Forretninger anføres at være udførte.

Sindssyge omtales kun fra nordre Fosen, hvor 8 vare tilseede.

Af chirurgiske Operationer foretoges i Trondhjem 5 paa Sygehuset, 30 af Rindt og et Par af de andre Læger; paa Nøråas 1 Amputatio cruris og 1 Amputatio penis cancrisi.

Af obstetriciske Operationer udførtes af Lægerne 4 Tangforretninger, hvorefter 1 Kone i Trondhjem døde af Barselseber, 2 Bendinger, hvoraf den ene formedelst Placenta prævia, hvor baade Moder og Barn levede (Lindemann), 1 Løsning af Moderlagen, hvorefter Konen døde af Barselseber (Stengel.)

Som Døde paa Barselseng anføres desuden 2 Qvinder i Trondhjem (deraf 1 af Eclampsie), 3 i Melbalen og 2 i søndre Fosen.

Amtet har 3 Apotheker, nemlig 2 i Trondhjem, 1 paa Nøråas. I Trondhjem findes 2 Dampbadeindretninger og 1 Søbadeindretning.

Af Sygehuse habes et Communalpsygehuus i

Trondhjem og det omtalte midlertidige i Sæbo. En Pleieindretning for Spedafste i nordre Fosen er kommen istand ved en Bevilling af Amtsforsamlingen af 300 Spd. til Standsning af Spedafstheten i Bjørnør Præstegjeld. Derfra affendres 9 Spedafste for at forpleies paa Orlandet. De bespises efter et bestemt Reglement, faae varme Karbad 2 Gange ugentlig, men ere ikke bestemte til egentlig curativ Behandling (Holmsen).

XVII. Nordre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden synes i dette Amt i 1853 vel at have været bedre end i Maret 1852, men i det Hele taget dog mindre god, idet der herskede temmelig megen jevn Sygelighed, og isærdeles forekom megen Typhus; af andre epidemiske Sygdomme nævnes især Rigbofte. Mortaliteten var dog ikke usædvanlig stor; i søndre Indherreds Distrikt, hvorfra en Læge (Thome) beretter, at Sundhedstilstanden var slettere end i noget af de øvrige sidste 5 Aar, var Mortaliteten endog ringe formedelst mindre Ondartetthed af de forekommende Sygdomme.

Sygdomsconstitutionen hieldes meest til det Adynamiske, især i Aarets sidste Halvdeel. I Aarets første Maaneder vare inflammatoriske Sygdomme ikke sjeldne.

Typhus herskede i Amtets samtlige 4 Distrikter, hvor i Alt 788 Syge angives at have været under Lægebehandling; af disse døde 49. I søndre Indherreds Distrikt var Sygdommen en Fortsættelse af en i 1852 udbrudt Epidemie, som naaede sit Maximum i 1ste Qvartal af 1853. Det Samme var Tilfældet med Sygdommen i nordre Indherreds Distrikt, hvor 412 Syge kom under Lægetilsyn; her var Epidemien stærkest udbredt i Indrøvens og Ytterrøvens Præstegjeld, mindre i Berdalens. I østre og vestre Namdals Distrikter begyndte Sygdommen tidligt paa Sommeren og vedvarede til Aarets Ende.

Af Barselseber omtales nogle Tilfælde fra søndre Indherred.

Mæslinger iagttoges i Namsalindingen i østre Namdals Distrikt, hvor flere Børn døde.

Bandkopper omtales fra søndre Indherreds Distrikt.

Halsbetændelser forekom sporadisk i nordre Indherred og østre Namdal.

Catarrher, Bronchiter, catarrhalske og rheumatiske Febre vare ikke sjeldne i Aarets første Maaneder i søndre Indherred og i vestre Namdal.

Rigbofte var almindelig udbredt i søndre Indherred næsten hele Aaret; kun faae søgte dog Lægehjælp derfor, uaagtet en Deel Børn døde deraf. Af 50, som vare under Lægetilsyn, døde 1. I Ytterrøvens Præstegjeld i nordre Indherreds Distrikt optraadte Sygdommen med mild Charakter fra October Maaned af.

Diarrhoe og Cholericke ytrede sig temmelig almindelig i søndre Indherred om Høsten, i nordre Indherred om Sommeren og i December Maaned.

Lungebetændelser og andre Bryst- samt Underlivsbetændelser vare hyppige i begge Indberreds samt i vestre Namdals Distrikter i Aarets første Maaneder. I søndre Indberred endte 8 af 85 Lungebetændelser dødt.

Syphilis bliver sjældnere i alle Amtets Distrikter. Det Samme gjælder om Radesyge.

Fnat omtales som en sjelden Sygdom i søndre Indberred.

Spedalskhed forekommer ifølge Beretningerne ikke i søndre Indberred, i nordre Indberred fandtes 16 Spedalske, i vestre Namdal 50, i østre Namdal anføres der at være flere Spedalske, end før bekjendt.

Kjertelsyge angives at være sjelden i dette Amt, undtagen af 1 Læge i søndre Indberred, hvor ogsaa Svindsot omtales som mere almindelig, mens denne Sygdom er sjældnere i nordre Indberred og ikke omtales af Lægerne i de øvrige 2 Distrikter.

Blegfot forekommer næsten ikke i nordre, sjelden i søndre Indberred.

Chronisk Rheumatisme, nervøse og hysteriske Affectioner nævnes som hyppige Lidelser i nordre Indberred, hvor især Cardialgie er meget almindelig, som det angives især paa Grund af Almuens Diæt, der for en stor Deel bestaaer af suur Mælk samt feed salt Sild, som ofte nydes suur (Buch).

Panaritier og Abscesser forekom meget ofte i søndre Indberred; sammesteds døde 5 Individuer af Kræft.

Veiriget var om Sommeren meget varmt og tørt; Høst og Vinter var kold og fugtig med hyppige Storme. Væremaaeden er i de indre Distrikter sund og god, men ikke meget reenlig, i Søndistrikterne som langs Havgysten i Almindelighed. Aaret var godt, især hvad Korn- og Potetesavlen angaaer; Levnetsmidlerne gode og rigelige. For søndre Indberreds Bedkommende klages over megen Brændeviinsdrik med de deraf følgende Laster og Uordener (Istab).

Amtets Medicinalpersonel var for de forskjellige Distrikter følgende:

1. Søndre Indberreds Distrikt 6 Læger, 10 Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatorer.
2. Nordre Indberreds Distrikt 3 Læger, 6 Jordemødre, 15 Hjelpevaccinatorer.
3. Østre Namdals Distrikt 2 Læger, 4 Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatorer.
4. Vestre Namdals Distrikt 1 Læge, 2 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatorer.

I nordre Indberreds Distrikt angives Jordemødrenes Hjælp at benyttes kun lidet, hvorimod den bruges temmelig flittigt i østre Namdals Distrikt. I søndre Indberred drives meget Dvafsalverie og herfter megen Overtroe.

Vaccination er udført paa 2097 Individuer. Af medico-legale Forretninger anføres kun 4 Undersøgelser af Delinquenters Sundhedstilstand.

Af Sindsyge havde 7 nydt Lægetilsyn i søndre Indberred samt i østre Namdal; Antallet af Sindsyge i nordre Indberred var 16.

Af kirurgiske Operationer anføres 1 Amputation af en Finger, 1 Operation for en Næ-

sepolypp, Erstirpation af en Tumor cysticus og af en Kræftsvulst.

Obstetriciske Operationer, udførte af Lægerne, vare 1 Bending, 4 Langforretninger samt Forløsning ved Perforation og Lang formedelt Bæltensforneving hos en Nutteltrygget, - Fosteret var forraadnet, Konen døde (Merdrum).

Som Døde paa Barselseng opgives fra søndre Indberred 9 Dvinder, fra nordre 1.

Af Børn under 1 Aar døde i søndre Indberred 77; sammesteds anmeldtes 32 Dødsfælde.

Amtet har 2 Sygehuse, nemlig 1 i Skogn i søndre Indberred og 1 paa Gaarden Alhuus i østre Namdal; det sidste har sit største Belæg af Spedalske, modtager ei Typhussyge.

Af Apotheker findes 2, nemlig paa Levanger i søndre og paa Steentjør i nordre Indberred.

Badeindretninger findes kun i begge Sygehuse.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden synes i det Hele taget i Amtet at have været meget god, idet der ikke har hersket andre mere udbredte epidemiske Sygdomme end Typhus, og de øvrige acute Sygdomstilfælde meest have bestaaet i de almindelige Fortjælelsesygdomme Vaar og Høst. Fra søndre Helgelands Distrikt anføres Sundhedstilstanden at have været særdeles god; fra søndre Saltens Distrikt angives den at have været god som i 1852, hvilket for en stor Deel tilskrives disse Aars gode Veirig og den deraf følgende Forsøgelse i Næringskilderne. Sundhedstilstanden kan tildeels bedømmes af den i dette Aar indtrufne ringe Mortalitet; denne var saaledes for søndre Helgelands Distrikt mindre end de foregaaende 3 Aar, nemlig 303 Individuer; for nordre Helgeland, hvis Mortalitet var 208 Individuer, var Overfluddet af Fødte, nemlig 244, større end noget af de foregaaende Aar, og Mortaliteten ligesaa liden i Forhold til Folkemængden som i 1844 og 1846; i søndre Salten var Mortaliteten 198 Individuer, hvilket er end Deel mindre end 1852, meget mindre end 1851 og neppe mere end Halvdelen af Mortaliteten i Aaret 1850; i nordre Salten døde 164, og i Vestfototen var Antallet af Døde 92, medens Overfluddet af Fødte var 102, Dødeligheden var her størst i December, mindst i April; for Vesteraalen er Mortaliteten ikke opgivet.

Sygdomsconstitutionen var overhovedet inflammatorisk fornemmelig i Aarets Begyndelse og i de sydligere Distrikter, indifferent med ringe Sygelighed om Sommeren og adynamisk især om Høsten og i de nordlige Distrikter.

Typhus fandtes over hele Amtet, men indskrænket til mange smaae begrænsede Punkter. I Helgelands og Saltens 4 Distrikter angrebes 218, af hvilke 11 Døde. De færreste indsygnede om Sommeren, flere i Vaarmaanederne og det overveiende største Antal om Høsten og mod Aarets Ende. Sygdommen optraadte tildeels som Cerebral- tildeels som Abdominaltyphus, ofte med Brysttaffection ikke sjelden ledsaget af Exanthem. I søndre Helgeland opstod

Sygdommen overalt spontant; paa hver Gaard angrebes gjerne 5 til 6, og ofte bleve de Par først Angrebne Reconvalescenter, før de Øvrige bleve syge. I de nordlige Distrikter indførtes Sygdommen som oftest med Fiskere fra Lofoten.

En ondartet epidemisk Puerperalsygdom bortrev flere Barselkvinder i Hammers Præstegjeld, nordre Saltens Distrikt i August til October Maaned; 5 saadanne Tilfælde kom til Distriktslægens Kundskab.

Gastrisk Feber herskede epidemisk blandt Børn under 15 Aar i Næsne Præstegjeld, nordre Helgelands Distrikt, i December. Sygdommen var mild.

Mæslinger og Rubeolæ forekom i Allstads- og søndre Helgeland var af mild Art og bortrev Ingen.

Rosen gik epidemisk i October og November i nordre Salten; 2 Individuer døde af Sygdommens Overgang i Gangræn.

Catarrhaliske og rheumatiske Febre, Halsbetændelser, Bronchiter og enkelte Laryngiter iagttoges i hele Amtet fornemmelig Vaar og Høst.

Af Righoste forekom enkelte Tilfælde i Juli Maaned i Hadfels Præstegjeld i Westeraalen, men Sygdommen ophørte snart uden at udbrede sig videre.

Strubehoste angreb om Vaaren mange Børn i Nordre Helgeland, flere døde.

Acute Rheumatismere vare i 3 Aar ikke observerede i søndre Helgeland, før der i 1853 forekom 1 Tilfælde. I Westeraalen og Vestlofoten forekom flere acute Rheumatismere og rheumatiske Betændelsesygdomme, som Stoltenberg mener paa Grund af den varme Sommer.

Diarrhoe og Brækning var almindelig i Skjærstad i søndre Salten i October og November.

Lungebetændelser og andre Betændelsesygdomme især i Brystorganerne vare overalt temmelig hyppige, fornemmelig om Vaaren. Fra søndre Helgeland, hvor af 7 Pneumonier 3 endte dødeligt, klages over, at de Syge i Almindelighed for seent hente Lægen; ofte kommer han først i Dødsstunden. Krohn i Westeraalen angiver, at Betændelserne i det Hele syn-tes ham at taale mindre Blodudtømmelser.

Af venerisk Sygdom anføres 12 Tilfælde af Syphilis og 2 af Madesyge at være behandlede paa Amtets 2 Sygehuse. Enkelte Tilfælde af Gonorrhoe kom hist og her under Behandling.

En at bemærkedes oftere hos Reconvalescenter af Typhus i Vestlofoten.

Spedalskhed forekommer i alle Amtets Distrikter: I søndre Helgeland vare 4 i Aarets Løb døde, men en ny opdaget i Brøns; i nordre Helgeland døde 5 Spedalske; i søndre Salten 2, Totalantallet der var nu 13; i nordre Salten vare 3 døde, 2 nye tilkomme; i Vestlofoten 3 nye, i Alt 15 og i Westeraalen fandtes 29 Spedalske.

Rjertelsyge anføres at være sjelden i Salten; Svindsot, der er sjelden i søndre Salten, blev oftere observeret i nordre Salten.

Af kroniske Sygdomme ere Cardialgier Menstruationsstilfælde, kronisk Rheumatisme og scrophuløs-rheumatiske Been-sygdomme samt Arthrocacer især i Hofteledet meget hyppige. Blegfot forholdsvis

temmelig sjelden. Aarsagen til de hyppige Cardialgier, der i søndre Salten anføres at forekomme hos omtrent Halvdelen af Befolkningen, tilskrives Arngen og J. Dahl Almuens slette Madstel, da sure og bedærvede Næringsmidler udgjøre dens stadige Føde. Rjødret nydes altid speget, men bruges meget mindre end Fiskepiser, som i Almindelighed ere slet saltede. Drikkevarerne ere enten sure, eller stærk Kaffe, som nydes i Mængde, endoglaa paa Baadene. Af Brændevin gjør Bonden ingen daglig Drik. Fylteri træffes sjældent og alene i Nærveden af Udskanternes derne; paa Bodø er der et i Forhold til Folkemængden anseeligt Antal Drankere.

Veiriget syntes at have en Deel Indflydelse paa de herskende Sygdomme. Aarets første Maanedere vare kolde med østlige Vinde, - da vare Betændelsesygdommene overveiende; Sommeren var usædvanlig mild og behagelig uden megen Regn, - da vare alle Sygdomme sjeldne; i Aarets sidste Maanedere vare vestlige Vinde de herskende og medførte megen Regn, - da vare adynamiske Sygdomme mest fremtrædende. Aagtet dette fugtige stormende Veir imod Slutningen af Aaret var Sygeligheden i søndre Salten snarere mindre end før. Streng og vedholdende Kulde virker i disse Egne mere skadeligt paa Almuens Sundhed end ustadigt, stormende men mildere Veir. Dette forklares deels af den almindelige Mangel paa Brædsel i disse Distrikter, deels i at man paa Søen, hvor Livsophold især søges, er mest udsat for Indvirkning af Kulden.

Distriktslægen i nordre Helgeland. Sand, har paa Gaarden Næsne anstillet en Række meteorologiske Iagttagelser, hvoraf hidsees følgende; Barometerstanden for hele Aaret var i Middeltal 28" 1,57", ellev reduceret til 0° Temperatur 28" 0,84". Middeltemperaturen for hele Aaret var + 4,85° C.; den laveste observerede Temperatur var i Marts - 12,5°, den højeste i Juli + 26,0°. Hele Aaret havde 160½ Døgn nordlige Vinde, 130 Døgn sydlige Vinde, 74½ Døgn Windstille, 84 Døgn, hvori det regnede, 47 med Sne eller Slud, 104½ Døgn med Taage eller skyet Luft, 129½ klare Døgn. (De nærmere Detailler ere tilfillede Christiania Observatorium til Afbenyttelse.)

Medicin alpersonale i Amtets forskjellige Lægedistrikter var følgende:

Distrikt.	Læger.	Jorde- moder.	Sjælve- vaccinaterer.
I søndre Helgeland fandtes	2	3	9
= nordre Helgeland	1	4	8
= søndre Salten	2	4	5
= nordre Salten	1	1	6
= Westeraalen	2	3	5
= Vestlofoten	1	1	5

Lægerne bruges i de senere Aar mere. Jordemødre bruges derimod i Almindelighed sjældent af Almuen, som anseer enhver ældre Kone skicket til at hjælpe Fødende. I Westeraalen bruges dog Jordemødre nu mere end før; der fandtes foruden de 3 ansatte Jordemødre 2 ledige Madse, som skulle besættes; i søndre Helgeland fandtes en Jordemoder uden Ansættelse.

For Fattigsygepleien habes tilbørlig Om-
sorg, idet enhver fattig Syg, der er forsynet med
Uformuenhedsattest behandles frit for Nordlands Me-
dicinalfonds Regning, hvoraf forholdsvis mange nyde
Godt, da enhver uformuende Syg af Sognepræsterne
kunne erholde saadan Attest. De fattige Syge, som
ikke kunne behandles hjemme blive, forsaavidt de boe
ikke alt for fjernt, indlagte paa Amtets to Sygehuse.

Dvaksalverie angives at drives af tvende Per-
soner, en Mand i søndre Helgeland og en Kone i
søndre Salten.

Vaccination er udført paa 1845 Individuer;
i nordre Saltens Distrikt var imidlertid Opgave over
de Vaccinerede kun indkommen fra 2 Præstegjælde,
fra de øvrige manglede den, eller der var ingen Vac-
cination udført. Distriktslægen, Etroll, klager ved
den Leilighed over Loven af 9de April 1851, idet de
paa Amtsgommunen overførte Skydsudgifter i An-
ledning af Vaccinationsreiser i Nordland i Medhold
af Loven ere converterede til Forbøielse i Honoraret
for hver med Virkning udført Vaccination, hvilket
mindst passer paa Forholdene i Nordland. 2 af de
i Distriktet ansatte Hjælpevaccinatorer havde af den
Grund frasagt sig Bestillingen.

Af medico-legale Forretninger vare ud-
førte 3 Obductioner og afsvorne 4 Skjøn over sinds-
syge Forbryderes Tilregnelighed o. l.

Af Sindsyge vare 21 undersøgte og tilseede;
deraf i søndre Saltens Distrikt 6, men der kendes
Flere. Begge dette Distrikts Læger klage over Man-
gelen paa en Sindsygeindretning for Nordland, da
deres Forpleining privat lider af store Mangler og
Lægetilsynet især om Vinteren er vanstelig, ligesom
det altid er besværligt, ja om Vinteren umuligt at
sende dem til Asylerne i Trondhjem og Bergen.

Døde ved Ulykkestilfælde vare i søndre
Helgeland 21 Personer, nemlig 1 Kvinde og 20
Mænd, af hvilke sidste 17 ved at drukne. 5 døde
ved Selvmord sammesteds. I nordre Helgeland om-
tom 7 ved Ulykkestilfælde, deraf 5 Mænd ved Druk-
ning. I nordre Salten omtom ligeledes 18 Personer,
af hvilke de fleste druknede.

Ikke saa kirurgiske Operationer ere ud-
førte, saasom Operationer for Haarestaar, Læbe-
kræft Excirpationer af Blodsvampe, Amputationer
og Exarticulationer af Tær og Fingre samt 1
Amputatio senioris (Arngen), 2 større Amputa-
tioner og en Exarticulatio manus, (Fermann).
Af obstetriciske ere omtalte 3 Udbringelser af
Placenta, hvorefter 1 af Barselvinderne døde,
1 Excirpation af Fosteret, 11 Tangoperationer, hvor-
efter 3 Kvinder døde, 1 Perforation med heldigt
Udfald for Moderen (Sand), 1 Bending og Ex-
traction af den anden Tvilling som laae i Tværleie
med fremsalden Arm (den første var født 8 Dage
forud), Konen som laae i Agone ved Bægens An-
komst, døde (Etroll). 1 Excirpation og Excirpation
af et i Bækkenet i 3 Dage i Sædeleie indkilet
stort Foster, som ved manuel Hjælp og Anvendelse af
Tang samt stump Hage kun lod sig bringe til Skuldrene,
Konen døde 4 Dage derefter af gangræns Affection
af Genitalia (Krohn).

Paa Barselseng døde 29 Qviuder i de 5

sydlige Distrikter, for Westeraalen er der ingen Op-
gave derover. Af 10 i Helgeland afdøde Barselvind-
der døde een $\frac{1}{2}$ Time, een et Par Timer, to 2 Dage,
een 4 Dage, een 5 Dage, een 7 Dage, to 12 Dage
og een 3 Uger efter Forløsningen. I søndre Helge-
land døde 3 Ugifte uforløste og uden Lægehjælp; til
en af dem kaldtes Læge, men han kom forsilde. Af
Børn under 1 Aar døde i nordre Helgelands og
i Saltens Distrikter 108.

De Dødsfødtes Antal opgives fra nordre Sal-
tens Distrikt til 16.

Paa Bods findes 1 Apothek. Af Sygehuse
habes 2 faste nemlig paa Gaarden Skjæggænes i Hel-
gelands Fogderi og paa Bods. I Westlofoten er et
under Bygning og vil være færdigt til at tages i
Brug i 1854. I Waagen i Westeraalen habes et
Sygehuus, som under Lofotfistet bliver belagt med
den fistende Almues Syge. Apothekeren i Bods op-
holder sig der i den Tid med et velforsynet Apothek.
Ingen Badeindretninger habes i Amtet.

XIX. Finmarkens Amt.

Beretningen for dette Amt omfatter ikke West-
finmarkens Lægedistrikt, da der fra dettes Distrikts-
læge ingen Indberetning er indkommen.

Sundhedstilstanden maa ansees for at
have været god. Vel anføres fra Tromsø Distrikt,
at der i 1853 var flere Syge end i de foregaaende
Aar, men Mortaliteten var forholdsvis ringe. Der
døde i dette Distrikt 234, men Overstudet af Fødte
var 293. Distriktslæge Nissen behandlede i Alt
1016 Syge, af hvilke 21 døde (af disse foretoges
Section hos 8). Af epidemiske Sygdomme naaede
ingen nogen særdeles Udbredelse eller Intensitet; der
forekom en Deel Tilfælde af Typhus og Rigbofte
mere udbredt over Amtet, samt nogen Skarlagensfeber i
Tromsø.

Sygdomsconstitutionen var indifferent,
fornemmelig i 2det Halvjaar, eller adynamisk. I
Tromsø Distrikt anføres Sygdomsconstitutionen at
have været catarrhalisk, dog forekom der baade flere
typhøse og inflammatoriske Sygdomstilfælde end ellers
forud.

Typhus forekom epidemisk i Senjen fra Ja-
nuar til Juni og atter i August. I Alten Talvig
herstede denne Sygdom fra September 1852 til Juli
1853, stærkest i December—Marts. Under den sidst-
nævnte Epidemie indsygnede 120 Individuer, af hvilke
6 døde; deraf saldt paa Aaret 1853 et Antal af 60
Syge og 5 Døde. I Tromsø, Lyngen og Ostfin-
markens Distrikter forekom færre Tilfælde af Syg-
dommen. I Alt er der noteret 158 Syge og 10
Døde af Typhus over det hele Amt.

Barselsfeber omtales fra Tromsø; af 3 Syge
døde 1 paa 7de Dag efter Fødselen.

Skarlagensfeber forekom i Tromsø enkelt-
vis og mild i Aarets første Halvdeel, som Hæfter af
en Epidemie fra 1852.

Halsbetændelse vare i alle Distrikter en
hyppig Sygdom; i Senjen var den meget almindelig
i Juli—September og anfaaes for epidemisk; i Juni

herstede den paa Kaaffjordens Kobberværk. I Tromsø og Vadsø var den hyppigt af en erfubativ Natur.

Catarrhalste Tilfælde vare hyppige hele Aaret i Tromsø, dog mindst i Sommermaanederne; paa Vardsøhus herstede de om Vaaren. Bronchiter iagttoges ofte i 1ste Halvaar og i December i Tromsø, de vare almindelige i Alten om Vaaren og Høsten.

Righoste viste sig om Sommeren i Ibbestad Præstegjeld i Senjen, samt i flere Dele af Tromsø Distrikt, hvor flere Børn døde deraf; i September var Epidemien udbrudt i Vadsø, hvor 2 spæde Børn døde deraf, og hvorfra den udbredte sig over hele Ostfinmarkens Distrikt.

Strubehoste bortrev 1 Barn i Tromsø; Laryngitis simplex var der hyppig, Ingen døde.

Acut Rheumatisme var almindelig i Senjen fra Januar—April, i Alten baade Vaar og Høst. Paa Vardsøhus forekom Rheumatisme meget ofte.

Koldfeber iagttoges i Tromsø hos en trondhjems Matros kort efter hans Ankomst did.

Diarrhoe og sporadiske Cholera tilfælde observeredes om Høsten i Tromsø og Alten; paa begge Steder døde et Par Individuer deraf.

Blodgang af godartet Charakter optraadte i Begyndelsen af Aaret som Epidemie i Polmat i Ostfinmarken.

Af Lungebetændelse er anført 31 Tilfælde i Tromsø og Altens Distrikter, 4 endte med Døden; af 5 Pleuriter i Tromsø medførte 1 Døden. Distriktslægen i Ostfinmarken beretter, at acute inflammatoriske Sygdomme ere meget sjeldne der; selv Rheumatismen ere sjelden acute, hvormod kroniske Rheumatismen hjemsege hver Mand og vel ere uundgaaelige (Fleischer).

Af Syphilis er opført 22 Tilfælde, der ligesom Gonorrhoe især findes hos Fremmede.

Spedalskhed er iagttaget i Senjen hos 1 Individ foruden dem, der ere anførte paa de indgivne Lister over Sygdommen. I Tromsø Distrikt fandtes 13 Spedalske, deraf 2 nye Tilfælde. Fra Lyngen nævnes Sygdommen ikke. I Alten var der 4 Spedalske. I Ostfinmarkens Lægedistrikt findes denne Sygdom meget sjelden.

Kjertelsyge angives ikke at være meget almindelig i Senjen; hyppig paa Vardsøhus.

Skindsvulst er ikke ualmindelig i Senjen.

Skjørbug forekommer ofte, især blandt de til Finmarken søgende Musser, sjelden blandt de Norste.

Af andre kroniske Affectioner omtales Blegfot som en i Senjen særdeles udbredt Sygdom,

som findes hos næsten alle Qvinder, og som især ytrer sig i Aarets mørke og kolde Tid; Cardialgie som meget sædvanlig i Tromsø, især hos Qvinderne; Forfrysninger, Vulnerationer og Abscesser blandt Fisterne paa Vardsøhus. Nadesyge, Svindfot og Blegfot angives at være meget sjelden i Ostfinmarken.

Veiriget var efter Distriktslæge Nisens Beretning i Tromsø godt i de første 7 Maanedere af Aaret, stormfuldt i de sidste 5. Den Sne, som faldt om Høsten, gik snart igjen bort, saa man næsten lige til Jul kunde forrette Markarbejde. Dette gav god Fortjeneste for Arbeidsklassen, som ogsaa tjente Meget ved et godt Sildebæste. Brændeviinsdriften var i Aftagende der, og Antallet af Udskænkingssteder indskrænktes; dog findes megen Drickældighed især blandt den Mængde Mennesker, som hvdfra indflotte til Tromsø, hvor de i Almindelighed dog snart stufes i sine store Forventninger om Fortjeneste paa Stedet, og derfor drage længere nord- og østover. Til Oplysning om Moraliteten i Tromsø Distrikt kan tjene, at i 1853 var i Tromsø By hver 8de Fødsel uagte, i Maanselven derimod hver 5te.

Om Altens Distrikt bemærker Distriktslæge Thomesen, at dets betydelige Udstrækning gjør de klimatiske Forhold meget forskellige. I Fjeldsognene Kautokino og Karasjok er Vinteren meget streng, saa Kulden ikke sjelden skal overstige Qvartalsvets Frysepunkt. Den største Deel af Alten har ligeledes Charakteren af Indland med temmelig stadig og streng Vinter, hvormod den Deel af Alten-Salvigs Sogn, der grændser mod Havet, har mildere men mere stormfuldt Veirig. For Befolkningen ved Kysten er Fiskerie den væsentligste Næringsvei, medens i den øvrige Deel af Alten-Salvigs Sogn Færdisten er det Væsentligste. Paa flere Steder afles ogsaa en Deel Byg, ligesom ogsaa Potetesavl en i den senere Tid er tillagt betydeligt. De omvankende Fjeldfinner ernære sig som bekendt hovedsagelig af deres Aenehjørder, hvormod de enkelte fastboende Fjeldfinnesfamilier ogsaa drive en Deel Færdist og Færstvandsskierie. I Alten-Salvigs Sogn er Nydelven af Spirituosa temmelig almindelig; i Fjeldsognene derimod skal den være meget aftaget, navnlig er i Kautokino al Brændeviinsdrift saagodtsom ophørt.

Lægen ved Kaaffjordens Kobberværk, W. Schmidt, har meddeelt en nsiagtig Række af meteorologiske Iagttagelser, der vil blive afleveret til Afbenyttelse paa Christiania Observatorium; deraf hidfættes følgende Middeltal for de forskjellige Maanedere af 1853:

I Januar	var Barometerhøiden	753. ₉₂	ved Temperatur af	+ 13. ₈	Temperatur i fri Luft	= ÷	6. ₃
Februar	—	758. ₂₃	—	+ 12. ₉	—	÷	12. ₆
Marts	—	761. ₇₈	—	+ 12. ₆₆	—	÷	10. ₇₁
April	—	757. ₇₀	—	+ 11. ₇	—	÷	0. ₈₄
Mai	—	760. ₀₂	—	+ 12. ₅	—	÷	5. ₆
Juni	—	758. ₂₀	—	+ 13. ₉	—	÷	12. ₅
Juli	—	753. ₈₄	—	+ 16. ₆	—	÷	16. ₀₃
August	—	753. ₆₇	—	+ 12. ₁	—	÷	10. ₆
September	—	752. ₃₆	—	+ 11. ₇	—	÷	8. ₆₅
October	—	750. ₇₄	—	+ 12. ₃	—	÷	0. ₃₄
November	—	759. ₁₆	—	+ 12. ₆	—	÷	0. ₆₃
December	—	752. ₈₄	—	+ 13. ₂	—	÷	3. ₂₅
For hele Aaret 1853	blive Middelt.	755. ₉₆	—	+ 12. ₉₄	—	og ÷	1. ₇₆

Observationsstedets Høide over almindelig Vandstand er 20 Fod. Temperaturgraderne ere efter Celsius.

Garnisonslæge Schulze paa Bardsøhuus angiver, at Almuens hovedsagelige Næring der bestaar i Fiskepiser samt Piser af Rugmeel og Havregryn; Kjød og Fæst er mere sjeldne, hvorimod Almuen gjerne er forsynet med Melk de fleste Tider af Aaret. Kaffe og Thee ere daglige Nydelsler, der i det kolde og fugtige Klima maae ansees for særdeles gavnlige for Sundheden, da de nydes varme. Beklædningen naar Følk færdes ude er Klæder af garvet Skind til Søbrug og af beredet Keenstind fra Hoved til Fodsaale, naar de færdes paa Land; i Almindelighed er de forsynede med uldne Underklæder.

Keenligheden staaer efter Distriktslæge Fleischers Udsagn paa et meget lavt Trin i Ostfinnmarken, undtagen hos Qvæner og Fjeldfinner. Nordmændene i Fiskeværerne og Søfinnerne have derimod neppe Bæstevand paa sit Legeme fra Svøbet, førend de skulle i Graven. Man kan bogstaveligt sige, at Børnene indtage Ureenlighed med Modermelken; thi et saa værdmeligt Bryst, som her ofte bydes Børnet, har ofte foranlediget ham til selv at vadske Brystet for at vise Mødrene, at det kan blive reent, og den Erfaring, at Børnet efter en saadan Tværning begjærligere griber Brystet, og at det derved helbreedes for den Brækning og Diarchoe, hvorfor man saa ofte søger Naad, kan maaftæe bidrage lidt til større Keenlighed hos Mødrene.

Medicinalpersonalet i Amtets forskellige Lægedistrikter var følgende:

- Senjens Lægedistrikt fandtes 1 Læge, 3 Jordemødre (deraf 1 privat), 6 Hjelpevaccinatorer;
- Tromsø Lægedistrikt 2 Læger, 3 Jordemødre (deraf 1 privat), 5 Hjelpevaccinatorer;
- Lyngens Lægedistrikt 1 Læge, 2 Jordemødre, 3 Hjelpevaccinatorer;
- Altens Lægedistrikt 2 Læger, 2 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatorer;
- Vestfinnmarks Lægedistrikt 1 Læge, Opgave om Jordemødre og Hjelpevaccinatorer mangler;
- Ostfinnmarks Lægedistrikt 2 Læger, 2 Jordemødre og to ubesatte Poster, Hjelpevaccinatorer ikke opgivne.

Lægens Hjælp søges ofte af de Nærmereboende, sjældent af Fjerntboende. I Lyngen bemærker Distriktslægen, at han almindeligviis konsuleres kun een Gang af hver Syg, som han senere hverken seer eller hører fra; han hentes i Regelen først til de Syge, naar Sygdommen allerede har taget saadan Overhaand, at han Intet mere kan udrette. Jordemødrene benyttes ogsaa som oftest af de Fødende, der

hoe dem nogenlunde nær; ofte gjør den lange og haarde Søvei det derimod umuligt at hente Jordemoder. Da Jordemoderen i Bardsø ikke kan hentes til de fjerntboende Barselqvinder, reise disse ofte til Bardsø for at ligge i Barselseng.

Antallet af de Vaccinerede var 914; flere Vaccinatorers Lister vare imidlertid ikke indkomne. Fra Altens bemærker Distriktslægen, at de locale Forhold lægge mange Hindringer veien for Vaccinationens Fremgang, især i Fjeldbygderne, hvor den maa udføres om Vinteren, naar Finnerne søge nærmere til Kirkestederne; almindeligviis udføres Vaccinationen først ved Confirmationen.

Af medico-legale Forretninger sees ingen at være udførte.

Indkomne ved Ulykkestilfælde vare i Tromsø Distrikt 18, af hvilke 13 druknede. 1 var Selvmorder. I Lyngens Distrikt indtraf 18 Ulykkesbødsfald, deraf 17 paa Søen; 1 Selvmord. I Bardsø Præstegjeld omkom 11 paa Søen; 1 var Selvmorder.

4 Sinds syge havde været under Lægebehandling.

Af chirurgiske Operationer vare udførte 1 Resektion af Luxatio femoris i Senjen, 2 Resectioner af Brok, 3 af Lurationer, 1 Operation for Hygroma patellæ, 1 Excirpation af Tumor cysticus, 1 Amputatio antibrachii, 1 Amputatio humeri i Tromsø og 1 i Altens. Nielsen i Tromsø gjorde en Operation for Empyem med heldigt Udfald; to Gange før har han sammesteds med Held udført denne Operation, nemlig i 1841 og i 1848.

Obstetriciske Operationer, udførte af Lægerne, vare 1 Vending, 1 Udtagning af Placenta og 1 Erviceration af et dødt Foster, der laae i Tværleie med fremsalben Arm og Navlesnor, hvor Vending ikke lykkedes; Konen kom sig (Fleischer).

Som Døde paa Barselseng opgives fra Tromsø 12 Qvinder, fra Lyngen 3 og fra Altens 1 Qvinde. I Lyngen døde 43 Børn under 1 Aar. Antallet af Dødsfødte var i Tromsø Distrikt 22, i Altens 5.

Sygehuse vare under Bygning i Tromsø, Bardsø og Badsø; paa det første Sted havde Distriktslægen et privat Sygehuus, hvor 6 Syge laae tilbage fra 1852, 49 indtagne i 1853.

Apothek fandtes paa Tromsø og Hammerfest. I Lyngens og Skjervs Præstegjeld findes paa flere Steder Badstuer, som benyttes hyppigt, derfor findes der meget mindre Fnat end i Carlss Præstegjeld, hvor Badstuer ikke ere i Brug.

Tabel

over de i Norges civile Sygehuse behandlede Syge i Aaret 1853.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilfammen.			Udgangne.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forplejningsdage.	Forplejningsdage for hver Syg.	Udgift til Medicin.		
	Mn.	Sa.	Tilf.	Mn.	Sa.	Tilf.	Mn.	Sa.	Tilf.	Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.			Mn.	Sa.	Tilf.	Mn.	Sa.	Tilf.				Epd.	Et.	Grill.
										Mn.	Sa.	Tilf.	Mn.	Sa.	Tilf.	Mn.	Sa.	Tilf.												
Rigshospitalets medicinske Afdeling . . .	42	34	76	757	568	1325	799	602	1401	602	443	1045	56	44	100	21	29	50	78	55	133	42	31	73	1 : 9,99	34635	26,1	1	16,9	7,3
— kirurgiske — . . .	42	23	65	363	172	535	405	195	600	288	125	413	42	30	72	25	18	43	17	11	28	33	11	44	1 : 19,9	24354	43,8	1	108,2	5,2
— Hudsyge — . . .	37	52	89	278	269	547	315	321	636	277	277	554	3	1	4	2	1	3	1	3	4	27	44	71	1 : 141,2	30755	54,4	1	74,1	3,5
Hele Rigshospitalet . . .	121	109	230	1398	1009	2407	1519	1118	2637	1167	845	2012	101	75	176	48	48	96	96	69	165	102	86	188	1 : 14,8	89744	36,6	1	50,8	4,6
Smaalehnenes Amts Sygehuus . . .	7	10	17	31	40	71	38	50	88	24	37	61	2	1	3	=	=	=	1	5	6	11	7	18	1 : 11,7	9372	133,9	3	110,0	6,7
Hedemarkens — — . . .	3	10	13	12	17	29	15	27	42	10	17	27	=	1	1	1	=	1	1	=	1	3	9	12	1 : 30,0	3444	114,8	4	115,2	5,2
Christians — — . . .	14	13	27	28	38	66	42	51	93	28	28	56	3	1	4	=	=	=	2	2	4	9	20	29	1 : 16,0	12417	194,0	7	83,6	4,8
Budsteruds — — . . .	6	3	9	45	24	69	51	27	78	35	18	53	3	1	4	1	3	4	4	4	8	8	1	9	1 : 8,6	4013	58,2	3	45,4	6,96
Jarlsberg og Laurvigs Amts Sygehuus . . .	12	11	23	32	36	68	44	47	91	25	37	62	3	2	5	=	=	=	4	1	5	12	7	19	1 : 8,2	6305	69,9	1	106,6	3,2
Bratsberg Amts Sygehuus . . .	22	23	45	80	79	159	102	102	204	61	52	113	8	6	14	7	9	16	4	7	11	24	26	50	1 : 14,0	19205	94,1	2	70,0	3,2
Nedenæs og Noygdelagets Amts Sygehuus . . .	7	1	8	43	12	55	50	13	63	36	9	45	4	1	5	=	=	=	2	=	2	8	3	11	1 : 26,0	2964	47,0	2	9,5	5,3
Christiansands almindelige Sygehuus . . .	9	5	14	88	39	127	97	44	141	82	39	121	=	=	=	=	=	=	6	3	9	9	2	11	1 : 14,4	4159	29,5	=	=	=
Lister og Mandals Amts Sygehuus . . .	5	4	9	20	17	37	28	18	46	12	11	23	1	=	1	1	2	3	3	=	3	8	8	16	1 : 10,0	4759	158,4	=	=	=
Stavanger Amts Sygehuus . . .	5	13	18	36	31	67	41	44	85	29	28	57	4	6	10	2	2	4	1	2	3	5	6	11	1 : 14,7	7401	86,9	1	67,3	2,1
Stavanger Bys civile Sygehuus . . .	5	7	12	47	35	72	52	32	84	36	20	56	1	=	1	2	3	5	6	4	10	7	5	12	1 : 7,2	4045	48,1	1	118,6	4,9
Bergens Bys — — . . .	44	25	69	295	213	508	339	238	577	266	200	466	6	1	7	11	6	17	28	13	41	28	18	46	1 : 13,0	22106	41,6	1	26,3	3,5
Neknæs Hospital (Cuur og Pleieanstalt . . .	28	44	72	31	54	85	59	97	156	26	47	73	=	=	=	2	1	3	2	2	4	27	48	75	1 : 20,2	27580	340,5	=	=	=
Trondhjems kommunale Sygehuus . . .	56	50	106	221	185	406	277	235	512	195	186	381	12	7	19	7	=	7	19	15	34	44	27	71	1 : 13,0	34029	66,4	=	=	=
Nordre Trondhjems Amts — (i Stogn) . . .	15	21	36	120	93	213	135	114	249	86	80	166	16	9	25	4	2	6	14	4	18	15	19	34	1 : 11,9	13492	62,7	2	53,1	4,5
— — — (i Mandal) . . .	6	10	16	26	17	43	32	27	59	9	18	11	8	19	1	3	4	7	2	9	4	5	9	1	1 : 5,5	4294	85,8	=	=	=
Bods Sygehuus . . .	10	8	18	44	22	66	54	30	84	26	19	45	8	1	9	6	4	10	4	2	6	10	4	14	1 : 11,6	6142	73,1	=	=	=
Helsinglands Fogderies Sygehuus . . .	4	2	6	34	26	60	38	28	66	24	16	40	5	3	8	4	2	6	4	4	5	3	8	1	1 : 14,5	3500	60,3	2	66,7	5,3

Fortegnelse

over de af Læger anmeldte Dødsarsager i Aaret 1853 (iberegnet Sygehusenes Dødsfald).

Dødsarsag.	Mand- køn.	Kvin- dekøn.	Køn ikke angt- bet.	Sum.	Dødsarsag.	Mand- køn.	Kvin- dekøn.	Køn ikke angt- bet.	Sum.	Dødsarsag.	Mand- køn.	Kvin- dekøn.	Køn ikke angt- bet.	Sum.	Dødsarsag.	Mand- køn.	Kvin- dekøn.	Køn ikke angt- bet.	Sum.
Abortus		3		3	Ecthyma		1		1	Hydrocephalus acutus & Meningitis	76	48	48	172	Proctitis	1			1
Abscessus	3			3	Eclampsia infantum . .	28	22	14	64	Icterus	1	2		3	Psoitis		1		1
Alkoholismus	4			4	— parturientum					Ileus	1	1		2	Purpura hæmorrhagica .	2		1	3
Aneurisma aortæ	1	1		2	& gravidarum		10		10	Ischias	1			1	Pyæmia	3	5		8
Angina diphtheritica . .	4	10	18	32	Elephantiasis Græcorum	17	17	55	89	Laryngitis	1	1		2	Rachitis	5	4	1	10
Angina membranacea . .	14	14	39	67	Emphysema pulmonis . .	1			1	Lithiasis renalis	1	1		1	Rheumatismus acutus . .		3		3
Apoplexia cerebri	41	30	15	86	Emollitio cerebri	2	1		3	Lupus		1		1	— chronicus	1		1	2
— pulmonum	2			2	Enteritis	8	10	5	23	Marasmus senilis	30	38	9	77	Ruptura urethræ	1			1
Asthma	4	4	1	9	Epilepsia	2	1		3	Mania	2	2		4	Scarlatina				2
Atresia ani congenita . .			1	1	Erysipelas	5	4	2	11	Melancholia et alii morbi					Scorbutus			1	1
Atrophia infantum	3	3	1	7	Febris gastrica		1		1	— mentis	2	4	1	7	Scrophulosis	1	4	4	9
Bronchitis acuta	8	22	8	38	— hectica	3	4		7	Metritis		1		1	Spondylarthrocace	5	1	1	7
— chronica	9	6	1	16	— intermittens	1			1	Metrorrhagia		8		8	Stricture urethræ	2			2
Bronchiectasis	1			1	— puerperalis		44		44	Morbili			4	4	Stranguria	1			1
Cancer	29	39	26	94	— typhosa	89	121	194	404	Morbus Brightii	4	3		7	Submersio og andre Ulyf- testilfælde				214
Carbunculus	2			2	Fistula stercorea	2			2	Morsus viperæ	1			1	Suicidium				15
Cardialgia	2	3		5	Fractura cranii	4			4	Myelitis	1	1		2	Syphilis	6	9	8	23
Caries	4	2	1	7	Fracturæ aliæ	3	1		4	Nephritis	1			1	Tabes dorsualis	3			3
Cholérine & Cholera nostras	5	2	1	8	Gangræna	8	8	4	20	Noma & Stomacace	2			2	Tetanus	5	1		6
Cholera asiatica				2484	— pulmonis	1		1	2	Necrosis	1	1		1	Tussis convulsiva	12	11	56	79
Colica	2			2	Gastritis	5	2	6	13	Obstructio	1	1	1	3	Ulcera	3	1		4
Combustio		3		3	Gastroenteritis		7		7	Paralysis	10			10	— intestinorum	2			2
Commotio cerebri	1			1	Gastromalacia	1	1	2	4	Phlegmasia alba dolens . .		2		2	— perforantia ventriculi	1		1	2
— medullæ	2			2	Gonarthrocace	2	1		3	Phlegmone diffusa	2	1		3	Uræmia	1			1
Compressio cerebri	4		1	5	Hæmtemesis	1	1	1	3	Phlebitis	3	3		6	Variolæ	24	17	8	49
Contusio	2			2	Hæmaturia	3			3	Pemphigus neonatorum . .			2	2	Veneficium		2		2
Coxarthrocace	3	3		6	Hæmoptysis	6	2	1	9	Phthisis & Tuberculosis	132	144	120	396	Vitia organica abdom.	28	13	11	52
Cystitis	1		1	2	Hæmorrhagia (int.)	3			3	Pericarditis	4	3	1	8	— — cerebri	4	6		10
Cyanosis		1		1	Helminthiasis		3		3	Periostitis	1			1	— — cordis	11	25	10	46
Delirium tremens	5			5	Hepatitis	4	4		8	Perityphlitis		1		1	— — pectoris		1		1
Diabetes	1			1	Hernia incarcerata	6	8	4	18	Peritonæitis	18	9	15	42	Volvulus & Intussusceptio	2	1		3
Diarrhoea	9	8		25	Hydrops	38	45	21	104	Pleuritis	4	1	3	8	Vulnera	1			1
Dysenteria			6	6	Hydrops ovarii		5		5	Pneumonia	81	70	94	245	Summa	913	923	857	5406

